

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
MIHELICS VID

CSANÁD BÉLA
DÁVIDHÁZI TAMÁS
HORVÁTH RICHÁRD
IGNÁCZ RÓZSA
KUNSZERY GYULA
MEDVIGY MIHÁLY
NEVICKEI RUDOLF
PÁSZTHORY VALTER
PÉNZES BALDUIN
POÓR BERNÁT
SZEGLALMI ELEMÉR
UNAMUNO, MIGUEL DE
írásai

1964 NOVEMBER

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Pénzes Balduin</i> : Fáklya a sötét században	641
<i>Póór Bernát</i> : Ez már az ősz (Vers)	648
<i>Horváth Richárd</i> : A dolgok krisztusi rendjében	649
<i>Medvigy Mihály</i> : A vegyesházasság az egyház történetében	655
<i>Csanád Béla</i> : Féltekenységgel, Azt is fogadd el, Jónás jele, Mysterium nativitatis, Intermezzo (Versek)	660
<i>Pászthory Valter</i> : Rónay Jácint úttörése	661
<i>Ignác Rózsa</i> : Graham Greene olvasása közben	666
<i>Miguel de Unamuno</i> : A lumbriai márki (Elbeszélés)	671
<i>Szennay András</i> : A kis út (Az életörömről)	679

NAPLO

Miért áldozat a szentmise? (*Dávidházi Tamás*) 681; A magyarországi Shakespeare-irodalom úttörői (*Kunszery Gyula*) 684; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 686; Színházi krónika (*Doromby Károly*) 688; Képzőművészet (*Dévényi Iván*) 691; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 694; Filmek világából (*Bittei Lajos*) 696; A gyermekvédelem hazánkban (*Nevickei Rudolf*) 698; Szigligeti emlékezete (*Szeghalmi Elemér*) 701; A temetési búcsúztatókról — Mécsáros József plébános levele 703; Jegyzetlapok (r. gy.) 704 681

Felelős szerkesztő:

Mihelics Vid

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Páczifer János, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V.. József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 5,— forint

FÁKLYA A SÖTÉT SZÁZADBAN

HÁROMSZAZ ÉVE HALT MEG ZRÍNYI MIKLÓS, A KÖLTŐ

Halálának 300. évfordulóján korának legkülönb emberére, *Zrínyi Miklósr*a emlékezünk, aki nagy dolgokat vitt véghez, de még nagyobbakra volt hivatott.

Velé kapcsolatban talán nem árt egy kis családfa szemle. Dédapja, Miklós, a szigetvári hős; nagyatyja, György, törökverő hős, szállka *Hardeck* császári hadvezér szemében; atyja, ugyancsak György, már 24 éves kora óta horvát bán s nem kisebb ember, mint *Wallenstein riválisa*. Mikor 28 éves korában járvány áldozata lett, a közvélemény azzal vádolta Wallensteint, hogy mérgezett retekkel megmérgezte vetélytársát.

A hat éves korában elárvult gyermek kitűnő nevelőt kapott a „szelmeletes édesanya”, *Batthyány* Ferencné személyében, aki nagyon jól össze tudott egyeztetni olyan dolgokat, amelyek akkor és még sokáig összeegyeztethetetlennek látszottak: támasza volt protestáns hittestvéreinek, de egyúttal jóbarátság fűzte *Pázmány*hoz s bőségesen támogatta a jezsuitákat, pálosokat és ferenceseket.

Talán még döntőbb volt *Pázmány Péter* hatása. 1619-ben ő térítette a protestánsról a katolikus vallásra *Zrínyi Györgyöt*, aki éppen emiatt fiúi ragaszkodással csüggött *Pázmány*on s a háborúba indultakor két kis fiát, Miklóst és Pétert az ő gondjaira bízta. *Pázmány* különös gondjának fogta fel az árvák nevelését. 1630-ban a jezsuiták híres gráci iskolájába vitte őket, itt négy évig tanultak, majd 1634-ben Nagyszombatba, a magyar katolikuság akkori középpontjába, a primási székhelyre, az itteni jezsuita kollégiumba kerültek. Itt naponként bejártak *Pázmány* házába, közelről látták mindennapi életét, hallották beszélgetéseit a legkiválóbb közéleti emberekkel. Abban, hogy *Zrínyi Miklós* későbbi életében az országot egybelássa, hivatását vagy helyesebben küldetését megtalálja, hogy hazájának helyzetét európai szemszögből is nézni megtanulja; e családi kapcsolatnak nagy szerepe volt. De abban is, hogy *Zrínyi*ben mindent átfogó élettartalommal fejlődjék a katolikus hit. „Több ez benne — írja *Sík Sándor* — mint az egyházi közösséghez való tartozás tudata, több, mint érzés és tudás: a világlátásnak és az életérzésnek katolikuma úgy betölti lelkét, mint néhány kivételes egyházi nagyokon kívül nálunk senkiét.”

Mintegy iskolai tanulmányai befejezéseként Olaszországba küldte *Zrínyit Pázmány*. Egy évet töltött a kulturának s a megújuló katolicizmusnak légkörében. *Pázmány*nak és saját nevének köszönhetően *VIII. Orbán* pápa kegyesen fogadta és megajándékozta költeményeinek egy példányával, melybe a következő, *Horatius*ból vett sort írta: „*Fortes creantur fortibus et bonis... bátrak születnek a bátraktól és jóktól.*” Mikor 1639-ben hazatért, *Pázmány* már nem élt.

Csáktornyan telepedett le, s őseihez hasonlóan napi foglalkozása lett a hadakozás. A török kezén lévő erős Kanizsa ugyanis örökös kibocsájtója volt a környékre támadó török rajoknak, mert béke csak papíron volt, legfeljebb ágyuval nem volt szabad várcsok ellen menni. A török mindjárt az első évben bepanaszolta Bécsben és a látszatbékéhez csökönyösen ragaszkodó haditanácstól *Zrínyi* meg is kapta az

első intést. De sem ezzel, sem az ezután gyakran következőkkel nem sokat törődött, csupán jó korán megérlelték benne azt a meggyőződést, hogy Bécsben vajmi keveset bízhatunk.

Húsz éves korában kinevezték Légrad és Muraköz kapitányává, így most már hivatalosan folytatta addigi hadi tevékenységét nemcsak itthon, hanem külföldön is, s a harminc éves háborúban szélesítette hírét-nevét. Emellett akárcsak eszményképe, Mátyás király, gazdag szellemi életet élt. Anyanyelvén kívül tudott horvátul és törökül, a német és olasz nyelvet irodalmilag is megtanulta, olvasott spanyolul és franciául, ismerte a görög nyelvet, latinul pedig írt és beszélt. Könyvtára, amely ránk maradt, csak Mátyáséhoz hasonlítható, s benne még olyan könyvek is megtalálhatók, mint a híres *Palladio* építészeti műve, *Ferrari* Flórája (virágtenyésztése). Szabad idejében szívesen és sokat olvasott, szerette és kereste a művelt emberek társaságát, kereste a kapcsolatot az európai műveltségű tűzhelyekkel. Korának legműveltebb magyarja volt s Csáktornya nemcsak hősie karcok középpontja, de a műzsák otthona.

Első ihletésük szokásosan a szerelem témavilágában jelentkezett, de az ősök emléke Zrínyt alig-alig engedte játszani a „szerelem édes versével”. Az ő intésükön kénytelen elmélkedni s nemcsak nappal, de még éjszaka is ösztöngzik: Ne aludj, ne keresd a gyönyörűséget! Kövesd a mi nyomunkat, ne sajnáld fáradságodat, ne sajnáld béreidet, ne sajnáld életedet! (*Dedicatio a Szigeti Veszedelemhez.*)

És egy télen (1645—46) megírta eposzát, a *Szigeti Veszedelemet* — életét betöltő gondolatának, a török kiűzésének első és legsodálatosabb megfogalmazását.

Bár a több mint száz éves hódoltsági állapot oly nyomasztóan nehezedett a lelkekre, hogy a felszabadulásban nem nagyon tudtak bízni, Zrínyi megtapasztalta és megérezte a török hatalom ernyedését. Fokozatosan erősödő, később már szinte a fanatizmusig növe meggyőződése volt, hogy a török nem legyőzhetetlen, csak hit kell a győzelem lehetőségében, bátorság, jó katonai szervezet és jó hadvezetés.

A török birodalom ebben az időben valóban nagyon meggyengült. Egyik főoka ennek az elmúlt században még oly fegyelmezett, s éppen ezért a birodalom támaszaként szereplő janicsár sereg vezetőinek elpolgáricosodása. A magas katonai tisztségek elnyerésében már nem a rátermettség volt a döntő. Az örökölhetővé vált spáhi birtokokat adták-vették és a vezető inkább a gazdálkodással, kereskedelemmel törődött, mintsem a terület védelmével. A janicsárság gyakran lázongott s a rövid ideig uralkodó, tekintélytelen szultánok megtorló rendszabályai csak fokozták az elégedetlenséget. A végvárok katonáit rosszul fizették és ezek úgy kárpótolták magukat elmaradt fizetségükért, hogy rendszeresen betörték a magyar területekre. A csatározások során leromlottak az erődítmények, a török azonban nem építette újjá őket, s az őrség száma is megcsappant a várakban.

A Habsburg-kormányzat mindezt nem akarta észrevenni, továbbra is csökönyösen tartotta magát a megkötött béke feltételeihez. A szultán kívánságait felesen is teljesítette, a végvárat pedig teljesen elhanyagolta. Nem Zrínyi volt az egyedüli, akit ez elkeserített. *Gundalics*, a nagy horvát költő, *Élias Láni* szlovák költő sem bízott a Habsburgokban, akik a „védelem örve alatt mindenükből kiforgatnak.”

A *Szigeti Veszedelem* főindítéka és célzata az elmondottakban adva van. De egy kevésbé jelentősnek látszó mozzanatról sem szabad meg-

feledkeznünk, ha az eposz keletkezésének gyökereit keressük. Zrínyi 1645—46 telén írta, azon a télen, amelynek elején szerelmi válsága lezajlott. E válság abból állt, hogy szerelme, *Draskovich* Euzébia, eleinte *Erdődy* Farkas felé hajlott, míg Euzébia huga Zrínyiért epekedett. Zrínyi mégis elérte, amit akart, 1645 nyarán jegyet váltott szerelmével, nem sokkal később *Erdődy* is Euzébia hugával. De a hős sors nem tűrte az idillt. S amikor Zrínyi a svédek elleni hadjáratból hazatért, szerelmes menyasszony helyett szakításra készülő leányt talált. Ez annyira elkeserítette a költőt, hogy Velencébe akart menni condottierének. Nem ment de megírta „*Arianna sírása*” című szép versét. És ennél hatásosabban sírta és írta ki szerelmét a *Szigeti Veszedelemben*. „Írtam szerelemről is — írja szemérmesen —, de csendesen; nem tagadhatom, hogy olykor az is nem bántott. Aztán nem összeférhetetlen a szerelem a vitézséggel: ebből a versből tanultam: „Mars sisakjában fészkeltek a galambok: íme mily barátja Marsnak *Vénus*.” „Első nagy eposzunk — állapítja meg *Negyessy László* — éppúgy szerelmes ifjú szívben fogant, mint száznyolcvan évvel később a második, a *Zalán futása*. Oly érzelmi állapotban írta költője, mely a lélek alkotó erejét a legmagasabbra szokta fokozni, innen a költemény alkotásának önkéntelen könnyűsége, színeinek frissesége és szerelmi részleteinek megkapó igazsága.”

A szigetvári hős tette végeredményben nem volt világrengető cselekedet, a nagy utód szemével nézve azonban a dédapa nem egy kis vár védője, hanem az egész magyarságé, sőt az egész kereszténységé: az ő harca az ég és pokol harca, az ő erkölcsi győzelme Isten győzelme a pokol felett. Az ég boltozza a *Szigeti Veszedelem* világát. S a kupola alatt hősök járnak, s a hősök hőse maga a szigeti hős. Ő a magyarság jobbik lelkének megtestesülése, akiért az Isten megkegyelmez. A szigeti hős alakja abból a nagy alapérzésből formálódott, abból a heroikus lendületből, amely a barokk életérzés lényege, amelyből a Szent Péter bazilika, *Calderon* és *Corneille* drámai hősei születtek. Ennek az érzésnek megtestesítője az „*athleta Christi*”, *Krisztus* bajnoka, aminek Zrínyi őseit látta s amilyen valójában maga akart és tudott lenni.

Az irodalom ismerői bámulattal állnak meg Zrínyi előtt, mikor látják azt a felmérhetetlen különbséget, amely az ő csodálatos eposzi vállalkozását, előzményeitől, a krónikáktól, irodalmunk e becses, vallásos érzésből, hazafiságból és igazmondásból forrászó, de gyarló feldolgozásban megjelénő műfajától elválasztja. Előzmények nélkül, a klasszikusok tanulmányozásával sajátította el a bonyolultban arányosan átetsző klasszikus eposzi szerkezetet. Alig van magyar író, aki ennyi embert ilyen erővel jelenített meg. Szereti hőseit és megbecsüli ellenfeleit. Freskót fest, mint eposzíró, ugyanakkor finom lélekismerő és lélekelemző. Szakértelme a hadi dolgok, törökök, magyarok ismeretében példás. Külső leírásokban, a képek arányaiban és színeiben felülmúlhatatlan. Biztosan járja az utat az egetől a harcterek véres világáig, a legmagasabb eposzi hevülettől a szerelmi idillig. Fenséges és elágyuló, félelmet nem ismerő harcos, szemérmes lelkű és szavú szerelmes. Öntudata és önbizalma Homéroszé és Vergiliusé, de drámaiságban nem elődje sem Homérosz, sem Vergilius. A mesterember másolja példáját, a zseni újat alkot. Mindezt egy télen. Költőnek is úgy emelkedik ki századából és a történelemből, mint nemzeti hősként és nevelőként.

Zrínyi Miklósnál eleinte senki sem volt büszkébb királyhűségére, őseinek lojalitására, de már ifjúkorától volt valami benne abból, amit

talán pázmányi attitűdnek nevezhetnénk és Pázmány hatásának is, aki *Bethlen Gábor* ellenségéből *I. Rákóczy György* jóbarátja lett s meggyőződéses híve a Habsburgokkal szemben álló Erdély önállóságának.

1647-ben Ferdinánd király koronázásakor Zrínyi még érezhette a királyi kegyet, ő vitte az ünnepségen a királyi pallost s kinevezték Horvátország bánjává és főkapitányává. És mint bánnak, sokkal nagyobb területen volt módja a honvédelemről gondoskodni. Nem is maradt tétlen. A bécsi haditanács pedig folyton ijedezett, mert félt a hadüzenettől és nem szűnt meg Zrínyit nyugalomra inteni. Pedighát mást nem tehetett, mert a török a békeszerződésnek még azt a kikötését sem tartotta meg, hogy a harcokban tilos ágyukat alkalmazni. Egy összecsapás alkalmával Kosztajnica alatt történt, hogy az egyik szorongatott horvát század vitéze elküldte: Itt van Zrínyi — s ez oly zavart okozott, hogy a hadrend megingott. Egyébként voltak e harcoknak lovagias mozzanatai is, mint az, mikor Zrínyi és a kanizsai török vezetők Légradon barátságos lakomával ünnepelték meg az országok közötti béke megerősítését. Csak megjegyezzük: ez az új béke semmivel sem volt békésebb, mint az eddigi.

Közben Zrínyi politikai súlya annyira nőtt, hogy amikor *Pálffy Pál* náder meghalt, a nádori székhely első számú jelöltje lett. Maga is annak tartotta magát, mert e hivatal birtokában többet remélt tenni katolikusok és protestánsok, az anyaország és Erdély együttműködésében, az ország belső állapotának rendezésében és védelmi képességének növelésében. Az 1655-i országgyűlésen mellette voltak a protestáns rendek, a katolikus rendek közül is sokan, de ellene volt az udvar, amely *Lippay* primásban találta meg az eszközt arra, hogy Zrínyi számítását keresztül húzza. Eljárásuk az volt, hogy Zrínyit egyszerűen nem jelölték.

Ez az országgyűlés egyébként arról is nevezetes, hogy *III. Ferdinánd* mindent megtett, hogy elfogadtassa a Habsburg-ház automatikus trónöröklési jogát. *Pálfalvy* János erdélyi választott püspök a kisebbség véleményét fejezte ki memorandumában, mely szerint mi egyedül nem, csak a király segítségével tudjuk az országot a töröktől megszabadítani. Éppen ezért a nemzeti király a végső pusztulás forrása lenne. Fennmaradásunkat Isten után az unalkodónak köszönjük, ezért meg kell őt nyernünk ügyünknek, még pedig úgy, hogy a magyarság elfogadja a Habsburg-ház örökösödési jogát.

A nagyobb rész sokkal többet tapasztalt, hogysem hinni tudott volna ebben az okoskodásban. Nem tudott benne hinni Zrínyi sem, aki a vitát a *Mátyás király életéről való elmélkedésben* akarta eldönteni ama véleményének kifejezésével, hogy idegen király alatt Magyarország többé nem emelkedhet fel arra a magaslatra, ahová nemzeti királya, Mátyás emelte. Akkor, amikor Mátyás királyságának még törvényességét is kétségbe vonta egy császárhű röpirat, Zrínyi nem habozik nemzete elé mintaként állítani és kijelenteni: Mátyás király mellé alig valaki, vagy talán senki sem állítható az utána való királyok közül. Mátyás mellett elhalványodik azok érdeme, elvész tündöklésük, mint a csillagoké a nap megjelenésekor. Úgy látszik, a természet az ő alkotásán annyit fáradt, hogy el is fáradt. Hogy ez a természet mikor indul el hasonló alkotásra, az manapság csak kívánható, de nem remélhető.

Amellett, hogy kivételes bátorságú tett volt ez az irat a vázolt helyzetben, gondolatokban olyan gazdag is, hogy csak fájlalni lehet, hogy oly kevéssé ismerik. És ez utóbbi megjegyzés vonatkozik más, legfőképp prózai műveire is. „Mily szép nyelv azon durva századból, mely férfias

lélek tündöklék elő Zrínyinek minden szavain! Mely magyar szív! és mely tiszta, mely józan gondolkodás!” — mondja *Kazinczy* „A török áfium ellen való orvosság” című röpirat kiadásakor. És elsősorban nem Zrínyi tragédiája, hogy írásait a múltban és ma is csak kevesen olvassák. Gondolatainak némelyikével, úgy-ahogy a *Szigeti Veszedelemmel*, megismerkedtek és megismerkednek erre még nem érett tanulók, de — különösen a stílusbeli nehézségek folytán — felnőtt olvasó kezébe vajmi ritkán kerülnek az egyik legnagyobb magyarnak, a történelmi ébresztők egyik legjellegesebbjének művei. Talán tehetnénk valamit ez ellen (*Ferdinándy* Mihály kezdeményezése, hogy mai stílusban közölje műveit, jó kezdet).

E kis, szükségesnek tartott kitérő után éppen a fenti okból kissé bővebben maradunk a „Mátyás király”-nál, amelyben véges-végig a nagy királyról elmélkedik, de a nem idegen, a magyar vezetőt érti rajta. Magát is. És a múlt sokszor csak ürügynek látszik, hogy a jelenről szólhasson. És ha nincs módja odamondogatni a jelen királynak, szót érthet az abból, amit Mátyás riválisáról, Frigyesről ír. Mert ő azután megkapja a magáét. Felhozza például, hogy Mátyás apja állítólag Zsigmond királytól és egy bojár asszonytól való, Mátyás tehát végeredményben törvénytelen származású. Hunyadi János fia volt, ez nem elég? És akik őseiket számlálják? Azok, akik gonoszak, henyélők, akik elfajzottak elődeiktől, jobban tennék, ha nem hánytorgatnék őseiket. Minden szót a Habsburgokra ért itt is, meg akkor is, mikor Hunyadi László tragédiájában így leckézteti az esküszegő László királyt: „Hol van, László, a te királyi hited, amit a magyaroknak adtál, hol van esküvése, amit Lászlónak és édesanyjának adtál?”

A Habsburgok mindig büszkék voltak vallásosságukra s e vonásukat jócskán politikai tőkévé is tették, nem utolsósorban a magyarok felé, — hogy állunk hát ebben? Mátyás az igen! „Az ő állandósága és hadi tudománya mindent meghaladott, az ő jószágáért a föld jól termett, az Isten rá kegyelmesen nézett.” Épp úgy Isten eszköze volt, mint a szigeti hős. Isten választotta Szilágyi Mihályt eszközül, hogy királlyá válasszák, Isten bírta rá Podjebrádot, hogy a fogságból kiengedje, Isten íesztette el a törököt Jajca alól, viszont Zvornik vára alól azért kellett menekülnie, mert Isten megbüntette Szilágyi iránti hálátlanságáért. Isten vigyázott rá minden tetteben, mert jól kormányzott. De éppen az a királyok dolga, hogy „szolgálják őt az igazságnak egyenlő osztásával, a maguk országának szorgalmas gondviselésével, az ő nevének dicséretére nézendő nagy akciókkal”. Untalan templombajárás, misehallgatás, gyónás, processziók, spítálok látogatása, untalan papokkal és barátokkal való társalgás — mondja Zrínyi — csak alacsonyabbrendű emberhez illik. Nincs hát igaza *Bonfininek*, aki az ezekben foglalatoskodó Frigyes császárt (értsd rajta a Habsburgokat) Mátyásnál nagyobbra teszi: mindez éppen a császár tehetetlenségének a jele. Igaz, Mátyás néha vígan lakott, néha meg is részegedett. „a szerelem is csinált jelt életében”, de nem botlott-e Dávidtól és Salamontól sok új király.

Az a férfi, aki életének minden pillanatában Isten kezében tudja magát, szinte a szentek közvetlenségével idézi az égietek, aki imádságos-könyvbé való sorokat és oldalakat ír, s sokszor a misztika régióiban jár: elmondja véleményét a mindenkori keresztes háborúkról is. A sok nagy gondolat közül e művéből utolsónak ezt lássuk.

Mátyás király háborúiról beszélve foglalkozik a cseh király elleni háborúval is, amelyre Mátyást a római pápa és a császár ösztöklélte.

Hitvédelem volt a háború állítólagos célja. „Nem tudom — írja Zrínyi — miképpen dicsérhetjük meg ezt az expedíciót, mert igazságos nem volt, még kevésbé szükséges. A mostani világ, mikor okát akarja adni a hadakozásnak, a hit védelmét hozza fel ürügyül. De hol van a kereszténység szabályaiban vagy Krisztus Urunk tanításában az, hogy eretneket vagy törököt fegyverrel kell a mi hitünkre hoznunk? Sehol bizony én ezt fel nem találom, találok viszont azt, hogy békességesen viseljünk el mindent. A katolikus hitvallás külön, a hitvallás szelleme pedig idegen a háborúságtól. Szent Péternek nem volt szabad kardot húznia... Csupán a vallás ürügyén rámentni valamelyik szomszédunkra, nem hiszem, hogy ez az Isten előtt kedves és emberek előtt elegendő ok volna.”

„Szegény országunkban — írja tovább — éjjel-nappal a vallásos buzgalom örve alatt deklamálnak a lutheránusok és kálvinisták ellen, de nem a meztelen igazság érveivel és az Istentől rendelt tanítással, hanem haraggal és gyűlölettel. Nem isteni buzgalom ez, hanem ambíció, amivel a maguk javát, nem az Isten dicsőségét keresik, mellyel Krisztus Urunk szándékát, alkotását, hagyatékát elrontják. De vannak jó papok is, akik a maguk példájával, szent életével és buzgalmával szinte lángolnak az Isten szolgálatában és felebarátaik szeretetében.”

Közben a politikai helyzet annyiban változott, hogy *Kara Musztafával* megkezdődött az albán származású nagyvezírek kora, akik még egyszer összefogták a nagy birodalom erőforrásait. E nagyvezírek egyik legjelentősebbje volt *Köprili Mohamed*. Vele ért csúcspontjához az új harcok korszak, s Velence, Lengyelország, majd Magyarország és Erdély lett a török támadások célpontja.

A bécsi kormány mindezt hamarosan észrevette, de tenni semmit sem tett. Annál kevésbé, mert figyelmét teljesen lekötötték azok a bonyodalmak, amelyekbe nyugaton belegabalyodott. Különben is forma szerint béke uralkodott, hiszen a zsitvatoroki békét újra megerősítették. De a végbeli basákat sem korlátozták, így szabadon pusztíthattak magyar területeken, hacsak, mint Dunántúlon a két Zrínyi személyében, ellenfelükre nem akadtak. De az ő kezüket is megkötötte a bécsi kormány folytonos tiltakozása. Különösen Miklós szenvedett a bécsi tiltak alatt, amelyek szinte kihívták a végek pusztítását. „De úgy kell meglenni — írja *Pálffy Pál* nádor *Bethlen* Ádámnak — mert azok által dirigáltatunk, kik másnak inkább, hogysen minekünk hisznek akármit is hamarabb el, nem értvén sem egyik, sem másik közülük a mi nyavalyánkat.”

Az 1660-as évek elején még baljóslatúbb irányba fordultak az események. 1660 májusában *II. Rákóczi György* elvesztette a fenesi csatát s nemsokára Váradon meghalt. A győztes török elkezdte a keleti ország zsarolását, kapcsolt részeinek lenyesegetését. Erdélyt pedig Zrínyi „az ország karjának, Pannonia jobb karjának” tartotta. Mikor pedig a török Váradnak indult, az egész magyarság felriadt, a vezetők pedig Lipót királynál rimádkodtak Várad megsegítéséért. A tettek embere, Zrínyi, meg sem várva az udvar engedélyét, feleletül a töröknek, ostromzárra fogta a törökök dunántúli erődét, Kanizsát. A vár eleste bizonyosnak látszott, de hogy a töröknek oka ne legyen hadüzenetre, Zrínyit eltiltották a vár ostromától. Zrínyi számára ezzel betelt a pohár a Habsburgokkal szemben.

Ebben a lelkületben fog tollat, hogy megírja röpiratát, *A török áfium ellen való orvosság*-ot. Amint a *Szigeti Veszedelem*ben a költészet hangján itt a publicisztika szenvedélyével összegezi életének nagy gondo-

latát: megérett az idő a török kiűzésére. E keretben csak egy Széchenyi mértékével mérhető ember szól nemzetéhez, akinek lelke túlsordul a hazaszeretettől, nemzete feltésétől, az önáldozatig kész segítő szándéktól. Éppúgy ostromoz, mint *Széchenyi*, s a nagy magyar szatíra későbbi írói, de csak azért, hogy az ernyedettekbe lelket öntsön. E csodálatos paraneissel csak megerősítette a maga helyét történelmünk legnagyobbjai közt, amit már nemcsak hősie életével, de eddigi irodalmi munkáival elégségesen kiérdemelt.

A Habsburgokból való teljes kiábrándultságból fogant e könyv, s talán nem véletlen, a fogantatás sorsként kíséri további útján. Zrínyi életében nem jelent meg nyomtatásban, de számos másolatban közkezen forgott, aminek köszönhető, hogy nem kallódott el, hanem amikor legnagyobb szükség volt szellemére, újból és újból nyomtatásban megjelenhetett. Először 1705-ben, *II. Rákóczi Ferenc*nek, a Zrínyi család leszármazottjának ajánlva. Az időpont, a kuruc szabadságharc és kuruc vitézség kora: önként beszél. 1790-ben jelent meg másodszer Marosvásárhelyt, s nem kétséges, hogy a *II. József* törekvéseivel szemben fellobbant tiltakozás kifejezése akart lenni. A következő dátumok: 1817, 1847, 1853. Aki ismeri történelmünket, úgy találja, csupa olyan idő, amelyben a nemzet nagyon is szükségét érezhette Zrínyi nagy gondolatainak és érzéseinek.

S ha gondolatai elsősorban akkoriak is, érzése az, ami mai szívünkben is visszhangot talál. Hogy szerethette a hazát, aki így írt: „Szegény magyar nemzet, annyira jutott-e ügyed, hogy senki fel ne kiáltson utolsó veszedelmedben, hogy senkinek ne keseredjék meg szíve romlásodon, hogy senki a halállal való küzködésedben egy biztató szót ne mondjon, egyedül leszek-e én őrállód, vigyázód, ki megjelentem veszedelmedet? Nehéz ugyan e hivatal nékem, de ha Isten a hazámhoz való szeretetet reám tette, ime kiáltok, ime üvöltök. Ime, vallomást teszek előtted, nagy Isten, mindent, amit tudok, kikiáltok, hogy éntőlem elalvásomért nemzetem vérét ne kérdd elő.”

Ez a nagy érzés sokszor arra készíti hősünket, hogy ostort vegyen a kezébe, mint e sorokban is: „Egy nemzet sem pattog úgy s nem kevélykedik a nemesség titulussával, mint a magyar, de annak bizonyítására, megörzésére, látja Isten, semmit sem cselekszik: ülnek haszontalanul fiaink vagy otthon atyjuknál és anyjuknál, vagy ha mint ők mondják, derekasan látni, hallani akarnak, egy magyar úr udvarába beállnak. De ott mit tanulnak? Inni; mit többet? Pompáskodni, mentét arannyal díszíteni, kantárt cifrázni, forgóval, lódinggal pipeskedni, paripát futtatni, egy szóval: esküdni, hazudni és semmit jól nem tenni.” Így aztán nem csoda, ha „egy kánikula melege, egy február szele, egy éjszaka virasztása, egy nap koplalása megrontja hadainkat és semmivé teszi.”

De mintha maga is megbánná a sok rosszat, amit szomorúságában összegyűjt, szinte kiengesztelésül mondja: „Noha a mi magunk népét, amint most van, jól leábrázoltam, mégis, ha kérded, kit kívánok s mi-csoda nemzetet akarok oltalmamra, azt mondom: a magyart kívánom.”

Az 1663. és következő év utoljára adott alkalmat Zrínyinek, hogy a szeretetből úgy „leábrázolt” néppel nagyszerű dolgokat vigyen véghez. Ez év nyarán ugyanis Köprili Mohamed fia, *Achmed* nagyvezír, 35.000 főnyi hadsereggel Budára érkezett és rövidesen a magyarországi védelem nyugati bástyája, Érsekújvár ostromához fogott. Hiába harcolt ugyanakkor sikeresen Zrínyi a délvídeken, *Montecuccoli* tehetetlensége miatt Várad után a nyugati védelem bástyája is leomlott. Ez már, mi-

vel Érsekújvár az osztrák tartományok kapuja is volt, végre megmozdította a bécsi udvart és 1664-re, nyugati segítséggel is, felvonult a török ellen. A déli szárny parancsnoka, Zrínyi, *Strozzi* és *Hochenlohe* volt, míg a középső hadat Montecuccoli vezette. Igazi sikert csak a déli hadsereg-rész mutatott fel, köztük a legnagyobbat, az utánpótlást biztosító hosszú, ingovány fölé is vert eszéki híd elpusztítását. A nagyvezír erre Újzerinvárt támadta meg, Zrínyi alkotását és büszkeségét. Hogy a török főerők délnek fordultak, Montecuccoli is a Murához vonult, de miután Zrínyi hadait kiparancsolta a várból, tétlenül nézte, hogy a török elfoglalja a várat. Zrínyi erre vérig sérve elhagyta a sereget. Montecuccoli azután seregével északnak tartott, Achmed utána. Szentgotthárdnál, amíg a török átkelőben volt a Rábán, augusztus 1-én csata fejlődött ki, amelyben a soknyelvű sereg döntően megverte a törököt.

A győzelem után, augusztus 10-én, megkötötték a vasvári békét, amely Érsekújvárt, Váradot, Újzerinvárt a török kezén hagyta, kötelezte a királyt az erdélyi őrsegek kivonására, s Erdélyt továbbra is a török kezén hagyta. Rosszabb ez a béke vesztett csata után sem lehetett volna, mindenesetre megmutatkozott benne a bécsi udvar arculata, mely mit sem akart mást, mint az elégedetlenkedő magyarság megzabolását. A külföldet is megbotránkoztatta, de az országot, most már rendi és vallási különbség nélkül, a földig lesújtotta, mert látni kellett, hogy itt nem a rendi alkotmány, nem egyes osztályok privilégiumai szenvedtek sérelmet, hanem a nemzet léte.

Zrínyi kétségbeesve Csáktornyan töltötte az időt. És bár tartott attól, hogy a Habsburg-háztól való elszakadási tárgyalásaikról tudomása van az udvarnak, Bécsbe készült, ahová Lipót király november 20-ra értekezletre hívta a magyar főméltóságokat. De az útra már nem került sor: november 18-án egy ebéd utáni vadászat alkalmával Zrínyi megsebzett vadkan áldozata lett.

„Rettenetes sirás lön az erdőben” — írta a szemtanú *Bethlen Miklós*, de nemcsak itt, hanem az egész országban, sőt Európaszerte. A halálát sirató verseknek, beszédeknek ránk maradt nagy száma bizonyítéka a nemzeten urrá lett döbbenetnek.

EZ MÁR AZ ŐSZ

*Ez már az ősz. Korai naplemente,
leskelődnek a felhők sorba állva,
zizzenő szellők ülnek rá a fákra,
az alkony, mint valami bibor mente
telepszik rá az esti csöndre, benne
deresedő szakállát meg-megrázza
az éjjel, lassan rásurran a tájra
az ősz, a hegy mintha ködött tehelne.
Eltűnt a nyár, eltűnt ezer virága,
a színek haldokolnak az avarban,
a szel, mintha még valakire várna,
meglapul, aztán karmait kitérve
végigsöpör a fákon, a világon...
A nyár? Életem?... Betemetett lábnyom.*

POÓR BERNÁT

A DOLGOK KRISZTUSI RENDJÉBEN

Akármilyen hirtelen és váratlanul ér is valami bennünket, akár-mennyire is megzavarja a látásunkat, az Isten terveiben ez is benne van. És benne van, éppen velünk, a mi üdvösségtörténetünkkel kapcsolatosan. A hívő embernek ez a megnyugvás kezdete lehet.

Akinek nincsen hite, semmiféle világnézete, az mindig csak az éppen eleje pattanó egyes eseménnyel, dologgal, a mindenkori pillanattal foglalkozik. Ez köti le. Akinek azonban van hite, világnézete, az a szellemében, a lelkében egységbe fonja és fogja a dolgokat. Egyetemes gondolat értelmére fűzi fel őket. Nemcsak a részt nézi külön, hanem a részt az egészben nézi, mint az egésznek egy kicsi kis hányadát. A hívő ember az Isten felé, az Isten irányában sorakoztatja fel lelkében a dolgokat és az Istentől rájuk szóródó világosságban is figyeli, rendezi őket, emberi értelmével és hitével. Mindig a nagy egészet akarja, erre törekszik, ezt hordozza.

Az ember hajlamos úgy gondolkodni, érezni és cselekedni, mintha az egész kozmosz, minden, az egész élet csak azért lenne, hogy ökörlötte forogjon. Mintha ő állana a világmindenség középpontjában. Tele van önmagával. Csak a saját dolgaival törődik, csak ezekkel foglalkozik, más nem érdekli. Az ilyen ember azonban nagyon kis körbe zárta be magát: önmagába. S ezért nagyon kicsi és nagyon gyenge lett.

Mindnyáján csak részei vagyunk nagyobb, egész nagy egészeknek. Halhatatlan lelkünknel fogva ugyan halhatatlan, tehát nagyon fontos részei, de csak részei. Nem mi vagyunk az egész és nem mi vagyunk az élet középpontja. Aki így szmleli az életet, az szellemében, érzésvilágában, lelkületében kitágul és sokoldalú lesz. És rádöbben arra, hogy az élet elsősorban feladat és szolgálat. És „mivel kevésben hű voltál, sokat bízek rád, menj be urad örömébe” — olvassuk Máté evangéliumában (25, 21—22). A hívő ember a feladatot és szolgálatot az Isten kezéből veszi el. Így megszenteli és felemeli. Azzal, hogy mindent az örökkévalóra is vonatkoztat. Ettől megerősödnek és megszentelődnek a dolgok életében.

Nem könnyű az életet, a mindenséget egységben élni, érezni és „lát-ni”. Képletesen mondva ezt. Mert minden atomizálódik. Maga a parányi atom is nagyon sok, még parányibb alkotórészekből áll. A tudás mindinkább specializálódik. Mert az egyes tudományágak is döbbenetesen gazdagodnak. Mindig új területek lesznek ismertté és a részeknek részei még ismertebbekké. Ebbe a megszámlálhatatlan és áttekinthetetlen, ebbe a széthullani látszó és mégis csodálatosan egységben maradó valóságba és mégis titokba beledobott emberi értelemnek megtalálni a helyét, biztos helyét és bizonyosságát, és önmagában is megteremtenie az egységét mindannak, amit tud, érez, sejt és lát, vár, kíván, keres és hisz: nem könnyű dolog. Itt tűnik ki a gondolkodó ember nagysága és értéke. A régi, primitív, statikus világkép annyit mifelénk is szimbolizál, hogy el kell jutnunk valami „statikusra” is, állandóra. A gondolkodásunkba, az érzésvilágunkba, a cselekvésünkbe egyetemeség kell. Minél nagyobb egyetemeségre való törekvés.

Üdvösségünk napja az emberré lett és a halottaiból feltámadt Krisztus. Az egyetemeségbe, az ő feléje vivő iránytűnk és erőnk a hitünk. És

mindenekfelett ebben is és ezen keresztül is az ő fogyhatatlan kegyelme. A lélek nyugtalansága sodor feléje. Krisztus Urunk új értékrendet adott az embernek, a lélek értékrendjét, a belső értékek rendjét. Nem a vagyon, nem a rang, nem a hatalom, nem a származás, nem a név az, ami értékessé tehet, ami „számít”, hanem a bensőnk milyensége, a lelkünk értékei, az emberségünk. Minden külső véleményről és ítéletről függetlenül ezek azok, amik az Isten előtt számbajönnek. „Keressétek (először) inkább az ő országát (és annak igazságát) és ezeket (mind) hozzákapjátok” (Luk. 12, 31). — „Nem a szolgaság lelkét kaptátok ugyanis, hogy ismét félelemben éljétek, hanem a fogadott fiúság Lelkét... Maga a Lélek tesz tanúságot lelkünkben, hogy Isten fiai vagyunk” (Róm. 8, 15—16). „Újultok meg gondolkodástok szellemében és öltözzétek magatokra az új embert...” (Ef. 4, 23).

Ennek a léleknek köbe és a művészetek szépségébe és nem egyszer monumentalitásába öltözött vágyai, reménységei, kilátása, felemelkedései maradtak ránk a régi templomokban és kultuszhelyeken. Ahogyan fejlődött az ember, mindig jobban és jobban elmélyült, befeléfordult és a lélek pereméről kereste az Istent, majd a lélek mélységeiből. „Lélek az Isten: lélekben és igazságban kell őt imádni” (Ján. 4, 24). — „Hüszien ti az élő Isten temploma vagytok...” (2. Kor. 6, 16).

Egyház és történet

Az Isten igazi háza az egyháza lett, mint élő közösség, mint Krisztusnak misztikus teste. Nem az érc, hanem az élet aránya, a lélek aránya lett az igazi érték. S akkor volt ez mindig a legerősebb, ha nem akarta magát fölcserelni a világ aranyával. De minél jobban ehhez tapadt, akár milyen formában is — hatalom, fény, gazdagság, érvényesülés, profanizáció, befolyás, politika —, annál fakultabb lett benne és általa a lélek aránya. Az egyház ugyan intézmény is, és bizonyos mértékben ilyen dolgok is velejárnak intézmény-voltával, de a súlypont sohasem lehet ezekben. Sem az egyház egészében, sem az egyén, a hívő lelkében.

Dicsőség és megaláztatás ugyanannak a Krisztus-arcnak két vetülete. Aki őt követi, nem választhatja csak az egyiket. Csak a megaláztatást sem, mert nem bírná ki. A megaláztatásra következik a dicsőség. A keresztútira és halálra a feltámadás. „Nem különb a tanítvány mesterénél”... (Mt. 10, 24). A mester azonban isteni Mester. Hű és nagy. A legnagyobb, aki sohasem hagyja el a tanítványát.

Az evilági és a természetfeletti, a föld és az Isten országa a hívő ember számára egyazon valóságnak két aspektusa, és mégis állandó egysége lelkében és egész életében. Egymást szent egységben átölelik. Egy megindult folyamatot, világfolyamatot nem lehet megakadályozni, és nem lehet minden részletében teljesen felmérni és lemérni. Az egyház elindulása a történelemben világfolyamat. Külső története megismerhető és megismertethető. Ki-ki lelkülete, műveltsége, hite, világnézete, kora szerint teszi meg ezt. Az egyház belső története azonban nagyrészt megismerhetetlen. Sokminden sejthető, látható, érezhető belőle, de még több az ismeretlen ebben a kegyelmi történetben. Hogy kikben, mikor, milyen mértékben, miért, hogyan, milyen céllal, milyen jelleggel, felemelően, megvilágosítással, vigasztalóan, tanítóan, erősítően, örömetadóan-e, vagy miképpen működött és hatott és formált életet és lelket a kegyelem: — hogy a lélek és élet sorsát befolyásolta, megváltoztatta, újjáteremtette, új utakra

indította: mindez legnagyobbírszt titok. Az Isten és a lelkek titka az időben és az is marad.

Hogy mi történik az egyház befolyására, az Isten indítására, vagy mi történik ellenhatásként éppen ellene, tehát negative mégiscsak hozzákapcsolódva, és mindennek, mindenütt és mindenkiiben, mi a pillanatnyi, vagy maradandó összetevője és eredője: ki tudná ezt megmondani? Ki látja az egyszer megszületett jó továbbhullámlzását, továbbgyűrűzését a lelkekben, nemzedékekben? Sokszor már csak parányokban, de mégis abból, az egyszer megindultból? Sokszor hatalmasan felerősödve a kicsi jó, és éppen megint ebből a forrásból? A hívek közössége, az egyház a mustármag, a kovász. Kicsi, de messzire hat. Kicsi, de nagyra nőhet. Kicsi, de messzire kisugárzik. S csak akkor vennénk észre és tudnánk meg, hogy mit jelentett, ha hirtelen és egyszerre nyomtalanul eltűnnék az emberekből, — lelkéből, a történeusből, egészen, minden hatásával, minden eredményével és eredménytelenségével együtt. „Ne félj, te kisdéd nyáj! Úgy tetszett Atyátoknak, hogy nektek adja az országot” (Luk. 12, 32).

Emberi gyöngeségre alapította az Isten egyházát az apostolokban. Első feje háromszor tagadta meg az Urat a szomorúságok és fájdalmaik éjszakáján. Teste a történelem folyamán telve volt szeplővel és hibával is, de szépséggel, élet- és lélekhősiességgel, jósággal és erkölcsi nagysággal is. Az Istent rejti a világban. Az Istent hordozza az emberek között, az emberekhez. Sokszor csak nevében él az emberekben, akik cselekedeteikkel talán megcsúfolják. És mégis: továbbél. És mégis: megint diadalmasan és erősen fellobog sokszor élete. Mert nem emberi erő élteti. Az Isten maga, az Isten ereje élteti. Akinek kezében csak törekeny eszköz minden, ami emberi. Ez a legnagyobb csoda, hogy gyarló és bűnös emberek kezén az egyház mégis él.

A világ, az élet, a lélek sohasem kész. Mindig változik. Mindig készül. S az embert az igatja, amit még nem lát. Az érdekli. Azt akarja látni, ami a formák mögött, a látszatok mögött van, ami mozgat, éltet, változtat, ami lényeg az esetlegességek mögött. S így van ez az egyházzal kapcsolatosan is. Az egyház hangja csak egy hang a sok emberi hang között, amik körülöttünk is és bennünk is hangzanak. De ez a hang az Isten hangja, s ezért túlhallatszik a mulandóságon, túlhallatszik minden időn. Ez a hang a rend hangja. Az egésznek a hangja. A dinamizmusban a mértéknek és egyensúlynak a hangja. A sokságban az értelmes egységnek a hangja. A minden változóban és minden változásban a változatlan, az állandó, az összetartozó, a rendezőnek a hangja. Az igaz és jó érintkezésének a hangja a dolgokkal. „A lelki آدمányok különfélek, de a Lélek ugyanaz. A megbízatások is különfélek, de az Úr ugyanaz. A Lélek ajándékait pedig ki-ki azért kapja, hogy használjon vele” (1. Kor. 12, 4—7). Ez a hang a célok és értelmek összhangja. Csodálatos gazdagságú hang. Mindenek végső felelete és örök kifejelete.

Ne gondoljuk azt, hogy a sok evilági hangnak nem volna meg az értelme, hogy csak a miénk számít, a miénk a fontos. Ez nem lenne az igazságnak megfelelő gondolkodás. Mert mindennek van valami értelme, Isten nem engedné meg különben őket. Lehet, hogy ez az „értelem” egészen negatív, de akkor is van valami jelentősége, talán éppen az ellenhatás révén amit létrehoz. Arról azonban meg lehetünk győződve, hogy a mi szavunk is nagyon fontos. A legfontosabbak egyike. Még akkor is, ha mások másként vélekednek erről és természetesen a sajátjukat tartják annak. Ez velejárója minden igazi meggyőződésnek. Sokmindent át is veszünk és nekünk kell azokat továbbfejleszteni, vagy befejeznünk. Ha belegondolunk nagyon komolyan a felelősségünkbe: döbbene-

tesen nagy és szép ez az Isten előtt: mindenkiért, és mindenért, ami ránk bízott. Mindehhez személyes kezdeményezés is kell és továbbszorgalmazás. Ezért nagyon fontos a mitőlünk kiinduló is.

Az egész viláért, minden emberért az Úr Jézus Krisztus vette magára a felelősséget. „Amint tehát egynek bűnbeeséséből büntetés szállt minden emberre, úgy árad minden emberre életadó megigazulás egynek igaz volta miatt” (Róm. 5, 18). A magunk parányi része az ő érdemein és világosságán fényesedik meg. De úgy, hogy ellátunk fényénél az örökkévalóságig. Az evilági életben soha semmi sem kész véglegesen és soha semmi sem lezárt. Az egyház, az egyháziak élete sem. A nagy ígért: „És a pokol kapui nem vesznek erőt rajta” (Mt. 16, 18) az egésznek szólnak, egyetemesen. A részek élete a mi közreműködésunktől, a mi állásfoglalásainktól, a mi munkánktól, a mi igazságérzetunktől, a mi szenvedéseinktől, a mi szeretetunktől is függ.

A lélek szabadsága

Ebben az állandó munkálkodásunkban egész embereknek kell lennünk, és meg kell szentelődnünk. Ha azt akarjuk, hogy valami egészséges és teljes, maradóan lehessen: azt belülről kell építeni kezdenünk: a lelkünkbelől, a becsületességünkbelől, a jóakaratunkból, az igazságunkból, a szeretetünkbelől, a hitünkbelől, a meggyőződésünkbelől. És másoknál is így kell kezdenünk az építést, ha nem akarunk homokra építeni. Bentről a lelkünkbelől. „Készítsétek elő az Úr útját! Egyengessétek ösvényeit!” (Mt. 2, 3). Ha a lélekben megvan a szilárd alap, a biztos mag, e körül mozoghat, zajonghat, változhat az élet sodra. Ez az alap szilárd marad. Szilárdságát és reménységét az Istenbe horgonyozta bele. „Én az Alfa és az Omega vagyok, a kezdet és a vég. Én a szomjazónak ingyen adok az élő vizek forrásából. A győztes részesedik mindebben. Én Istené leszek, s ő az én fiam” (Jel. 21, 6—7).

Minden állandó mozgásban, változásban van. Mi is. Állandó küzdelemben vagyunk a természettel, hogy azt mindig jobban és jobban megismerhessük és mindig jobban és jobban az ember szolgálatába állíthassuk. Tökéletesítésén, „megváltásán”, „megszentelésén” munkálkodunk. Mert ez az Isten szándéka és akarata. Ezt kell helyesen leolvasnunk a dolgok felénk-fordult arcáról. Semmilyen emberi dolgunkat se tegyük meg „istenünkké” mi, akik Krisztusban elértük a lélek szabadságát. „A szabadságra Krisztus vezetett minket. Álljatok tehát szilárdan” (Gal. 5, 1). Az emberi dolgok, egyedül önmagukban, nem tudnak minket teljesen kitölteni, akármilyen szépek és akármennyire jelentősek és fontosak legyenek — a mi számunkra is. Ha az ember belsőleg nem szabad, előbbutóbb önkény és kaosz lesz benne és körülötte.

Mindig komolyan és felelősséggel és maximálisan jól kell dolgoznunk és viszonyulnunk feladatainkhoz. A túligény azonban és a túlkövetelmény nem jó, mert makacssá tesz, elveszi a kedvünket és akadálya lesz annak, hogy a dolgokhoz, az élethez, az emberhez szívvel is közeledjünk. Ez pedig nagyon fontos. Mert ez biztosítja az állhatatosságunkat a jóban. A szívünk biztosítja, hogy ne csak önző céljainkat nézzük és ne csak azokat elégszük ki, hanem szélesebb és mélyebb legyen a tekintetünk és az érdeklődésünk. Egyszóval: szeressük is a dolgokat. Szeressük is a dolgok mögött lévő embert. A szeretet az élet lelke. A szeretetet szereti az Isten. „Hiszen, Isten maga műveli bennetek jóakarata szerint a szándékot, meg a végrehajtást is” (Fil. 2, 13). Nagy életeréje van

annak, aki ebben hinni tud. Az egész, a teljes, a minden oldalról megtámadhatatlan, kifogástalan és mindenki felé egyformán igazságos igazságot nem szokta produkálni az élet. Belátás és bölcsesség és alázat is ezért kell az élethez, mert különben könnyen megkeseredik bennünk, s a mi keserűségünk azután másokat is, sokakat, keserűvé tehet. A keserűség szintén egyoldalúság. Az igazságnak sok ellenállást, a keserűség ellenállását is le kell győznie, az emberekben és a dolgokban egyaránt. „A test ugyanis a lélek ellen tusakodik, a lélek pedig a test ellen, s ellentétben állnak egymással. Így nem azt tesztitek, amit szeretnétek” (Gal. 5, 17).

A mi életünk irányítói és mértékei Krisztus Urunk szavai, a példázataiban rejlő igazságok, az ő tanítása, az ő példája. Állandóan ezeken kell tartanunk a lelkiismeretünket, a „lelkünk szemét”, hogy nem távolodtunk-e el tőlük? Hogy keresztények vagyunk-e még? Ez nem hogy zavarná a látásunkat, nem hogy bizonytalanná és félszeggé tenne minket, sőt, szemünket még fényesebbé teszi, minden értéket visszatükrözővé, és életünket még erősebbé, még színesebbé és még gazdagabb tartalmúvá. „Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem minden igével, amely Isten ajkáról való” (Mt. 4, 4). Ez a lélek azonban még mélyebben pillant hat bele a „kenyér” jelentőségébe és értelmébe,

„Mindannyiunkat egy Lélek itatott át. A test nem egy tagból áll ugyanis, hanem sokból” (1. Kor. 13, 13). Az Isten szemében nincsenek népek, fajok, országok, társadalmak, osztályok; az Isten szemében nincsen semmi megosztottság, az Isten szemében csak emberek, csak lelkek vannak. A korlátok és megosztottságok, a részekre való tördelés helyett a nagy egésznek vágya és akaratja hatja át a legjobbak értelmét és akaratát is. Isten van előttünk. Jó ez az út. Összeér és egybeölelkezik rajta a hívő lélekben föld és ég. Minden a kegyelem vonzásába és világosságába, tisztító és fölemelő hatalmába is kerül. Amikor mi szellemről, tudásról, tudományról, természetről, szabadságról és akaratról, vagy bármiről is beszélünk, külön-külön választva, széthátarolva őket, mintha mind egymástól különálló és megkülönböztethető valamikként léteznének: voltaképpen részekről beszélünk, és fikció az, amit így szétválasztva mondunk. Egy önálló egésznek a fikciója, mert hiszen minden mindennel összefügg, minden egymástól is függ, mindent átjár a kegyelem is, ha nagyon sokan nem is látják ezt, nem akarnak róla tudomást sem venni, és ha igen sokszor nekünk magunknak is nagyon nehéz ennek a valóságát felismernünk, ha igen sokszor önmagunkban önmagunkkal is küzdünk kell ezért.

Hit és szeretet egysége

Az Úr mellettünk van. Az Úrral egyszer „szemmeláthatólag” is találkozzunk. Az Úr-jövetre várunk. Az Úr a mi reménységünk és erőnk. Minden életető valóság a számunkra, de a hitünk valósága, tehát kegyelmi valóság is. Ez a mi várakozásunk nem befejezett, nem merev, nem kész. Nyitott és szabad, de irányítvány és vonzóerő, amely rendez mibennünk a dolgokat: ez a biztos és erről érezzük azt, hogy végleges. A „most” és az „azután” egybefonódik benne. És kegyelem révén rejtetten már megkezdődött benne számunkra az örökkévalóság is. Ma és mindenkor. Mint a magból kinő a fa, úgy nő ki a mából a holnap. A mában élünk és várjuk a holnapot. De minden „ma” is nagyon fontos, döntően fontos, mert benne van a holnap magja. És ez a mindennapok felelősségét és reményét és örömét is jelenti mibennünk. Aki úgy akar mindig a magasságokban maradni és élni, hogy közben

elveszíti szeme sugarából és felelősségéből a földi életet: az ilyen nem tud megmaradni érdemesen, helyesen és igazán az isteni magasságokban sem. Elferdül, eltorzul, világtalan és naív lesz egész gondolkodása és magatartása. Az Isten gondolataiban az emberrel kapcsolatosan benne van a föld is, az evilági élet is. Hegy nincsen völgy nélkül. Magasröptű, de tisztán elméletnek megmaradó elgondolásoknál a szeretetről, többit ér a szeretetnek egyetlen kis tette is. „A legnagyobb a szeretet. Törekedjetek a szeretetre” (1. Kor. 13, 13). A földi utakon a csillagokról tudunk eligazodni. De a földi utak vége is a csillagokig érhet.

Vándorok vagyunk a földön. Messzi és magasztitkú vándorok. Az Ige szomjazásával és vágyával megyünk előre. Hogy mindig jobban és jobban kinyílják előttünk az, amit az Ige jelent nekünk. Nem is olyan sok kell az Ige gazdagságából, oly mérhetetlenül és véghetetlenül nagy ez a gazdagság, hogy a mindennapok tanúivá tegyen minket: — az Igéről, az Ige felé. Mindenben és mindenütt. „Hiszen meghaltatok és életetek Krisztussal az Istenben van elrejtve” (Kol. 3, 4). Mindnyájan éljük és írjuk a mi Urunk Jézus Krisztus történetét, a szívünkben, lelkünkben és életünkben. Jézus Krisztus az életben. Jézus Krisztus a világban. Jézus Krisztus a Mindenségben. Olyan végtelen ez a gondolat, hitünknek ez a valósága, és mégis ilyen közeli mindegyikünkhöz. A világ lesz ezzel isteni, de hordozza, rejtja az Istent. Ez nem teszi kisebbé a világot, hanem mérhetetlenül gazdagabbá. A világ világ marad, de a felelősségünk iránta ezzel mérhetetlenül megnőtt. Rajta jár az Úr, közöttünk jár az Úr. „S ő ahol csak megfordult, jót tett” (Ap. csel. 10, 38). Krisztus Urunkkal belépett történetünkbe az Isten — végtelen szeretetével és mindenható hatalmával.

Amikor az emberiség lelkében, a fejlődés Isten-akarta folyamatában, a régebbi statikus világkép széttöredezett és széthullott, nehezebb lett az egyes ember sorsa egységes világképének megalkotásában. Öntudatos embernek mégis meg kell ezt teremtenie magában; vagy így, vagy úgy. Mi azt mondjuk, hogy így: „Velünk van az Isten” (Num. 14, 9). Ami nemcsak hagyomány, amit nemcsak örököltünk, hanem amit magunk alkottunk és szereztünk meg, sokkal szélesebb és sokkal mélyebb ismerettel, sokkal gazdagabb tapasztalattal, sokkal krisztusibb érzékkel, a természetnek és a mindenségnek mindig jobban növekvő ismeretével: az sokkal biztosabb és sokkal nyugodtabb otthonunknak látszik — a lelkünk számára is.

Ahol jóakarát van, őszinteség, nyíltság, becsületesség, igaz értékek igaz keresése, szomjúság a szeretetre, igazságra, igazságosságra, békességre és emberségre az ember fiainak szívében: jó talaj ez, itt „közel az Úr” (144. zs.). Itt hirtelen és váratlanul mély csendben, vagy robbanó viharban, az élet mindennapi útján egyszercsak megjelenhet és előttünk állhat maga az Úr. Egyszerűen és természetesen, mint akkor, valamikor régen, és azóta is, az időn és történésen keresztül, annyi millió és százmillió és ezermillió alkalommal odaállt ő már az ember mellé és megmutatkozott, megnyílt neki. És az ember boldogan és csodálkozva hajtotta bele megfáradt fejét a kezébe, és tette oda vágyódó szívét az ő szentséges szívére. Ezért azonban sokszor meg kell küzdenünk és sokszor meg kell szenvednünk. És sokszor talán így, az emberi küzdelem és az emberi szenvedés imádságával, meg kell imádkoznunk érte. Azért, hogy biztosak legyünk abban, „hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelmességek, sem jelenvalók, sem jövődők, sem hatalmasságok, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat minket Isten szeretetétől, mely Krisztus Jézusban, a mi Urunkban van” (Róm. 8, 38 — 39).

A VEGYESHÁZASSÁG SORSA AZ EGYHÁZ TÖRTÉNETÉBEN

A katolikus egyházi jog vegyesházasságnak nevezi a keresztény felek közti házasságot, ha egyikük nem katolikus. Az egyház törvénnyel tiltja ilyen házasságok kötését, sőt a tilalmat isteni jogon alapulónak tekintti abban az esetben, ha a vegyesházasság veszélyezteti a katolikus fél vallásosságát, vagy ha a házasulandók nem vállalják súlyos erkölcsi kötelességként minden leendő gyermekük katolikus nevelését. Ilyen esetben az egyháznak nincsen joga felmentést adni a tilalom alól, hiszen nem mentesítheti a híveket attól a legszentebb kötelességtől, amelyet hitünk szerint maga a Teremtő rak a szülők vállára.

A vegyesházasság tilalma ősrégi: már a kereszténység ókorában megvolt. A pártoskodásnak általánosan emberi szenvedélye keresztény őseinket sem hagyta érintetlenül. Időnkint — főleg vitás fegyelmi kérdések miatt — szakadár felekezetek váltak le az egyház testéről. Ugyanekkor, a roppantul élénk teológiai érdeklődés légkörében, gombamódra szaporódtak az eretneknek tekintett szekták. Utat készítettek nekik a görög anyanyelvű városokban divatos pogány filozófiai áramlatok: elterjedésüket és fennmaradásukat pedig hol a császárok részéről élvezett hathatós támogatás biztosította, hol pedig épp ellenkezőleg a római birodalomból kiválni szándékozó nemzetiségek ébredező öntudata. Az egyház a maga részéről tiltotta a katolikusokat a szakadárral vagy eretnekkel kötendő házasságtól, bár a vegyesházasság érvényét nem vonta kétségbe. E tekintetben Kelet kereszténysége néhány évszázad múltán más álláspontot foglalt el, mégpedig azon a nagyjelentőségű, de nem egyetemes zsinaton, amely sok egyéb szempontból is a latinokétól különböző útra térítette a görög egyházi jogfejlődést. Ez a 692. évi püspöki összejövetel a konstantinápolyi császári palota kupolatermében (a „trulloz”-ban) ülésezett azzal a céllal, hogy az V. és VI. egyetemes zsinat munkáját fegyelmi határozatokkal kiegészítse. A görög főpapok döntése ettől fogva érvénytelenné nyilvánította a vegyesházasságokat.

Nyugaton a középkor folyamán az eretneknek nyilvánított mozgalmak tagjaival házasságra lépni elvileg csupán tilos volt, de a gyakorlatban lehetetlen is, hiszen a makacs eretneket az állami hatóság kivégezte (Velencében gályarabságra hurcolta), az egyházi kiközösítés miatt pedig katolikus hívó, még egy fedél alatt sem lakhatott velük. Az újkor hajnalán azonban a reformáció elterjedése lényegeset módosított a helyzeten. Most már egymás mellett éltek a különböző keresztény felekezetek, ami gyakori vegyesházasságokra is vezetett. A katolikus egyház akkoriban a házasság megkötése előtt a katolikus hitvallás letételét kívánta a másvalású féltől. Ez az eljárás valójában megszüntette a valláskülönbséget s nem is ment többnyire simán. Jellegzetes történelmi példa rá a francia királyi család két ágának összeházasodása a kálvinista *Bourbon Henrik* és a katolikus *Valois Margit* személyében, épp egy nappal a hirhedt. Szent Bertalan-éj előtt (1572). Ám a tilalom ellenére is, és hitvallástétel nélkül is nyílt lehetőség vegyesházasság kötésére. Annak ellenére ugyanis, hogy az illetékes plébános megtagadta jelenlétét, amely elvben 1564 óta (a trentói zsinat törvénye értelmében) az érvényes házasságkötés feltétele volt, a felek kijátszhatták a törvényt, ha legalább ideiglenesen olyan vidékre telepedtek át, ahol a kihirdetés késedelme miatt az új rendelkez-

zés még nem lépett életbe („*locus extratridentinus*”). A vegyesházasság tilalmának megszegői így ugyan katolikus megítélés szerint súlyos bűnt követtek el, de legalább oly házasságban élhettek, amelynek érvényét az egyház maga is elismerte.

A vallási türelem, amely a felvilágosodás korának kétségtelenül egyik történelmi vívmánya, az egyházi jogfejlődésben is éreztetett mérséklő hatását. A jóságos és tudós XIV. Benedek pápa, akit még egy *Voltaire* is tisztelt, a vegyesvallás házassági akadályai alól adott felmentéseknél 1746. óta beérte a házasulandóknak azzal a hitelt érdemlő ígéretével, hogy minden születendő gyermeküket katolikus módra nevelik; a másvallású félnek ezenkívül még vállalnia kellett, hogy katolikus házastársát vallásosságában háborítani nem fogja. A felmentések megadásánál mindmáig ez az egyház gyakorlata.

Magyarországon a vegyesházasságnak az újkortól fogva külön története van, minthogy nálunk sajátos módon az állam is feladatának tekintette a vallási hovatartozás és a vallásos gyermeknevelés törvényi szabályozását. A vallásfelekezeti tagság közjogi kérdés volt: a legújabb időkig állami törvény szabta meg, hogy a polgárok melyik „bevert” vagy legalábbis „elismert” vallásfelekezetbe „születnek belé”; a gyermekek pedig — államjogilag megállapított vallásfelekezetükben — kötelező hitoktatást kaptak. Tanügyi jogszabályaink az 1777. évi *Ratio Educationis* óta kötelező iskolai tantárggyá nyilvánították a vallástant, és még a XIX. század második felében alkotott iskolarendszerünk is a magasabb iskolai osztályba lépés feltételévé tette a legalább „elégéses” hittani érdemjegyet. Ez a követelmény vegyesházasságok esetén nyakorta megoldhatatlannak látszó erkölcsi problémát és sok lelkiismereti örlődést okozott a szülőknek. Hasztalan egyeztek meg például a katolikus fél vallása javára, a gyermek — ha a törvény nem tekintette katolikusnak — az iskolai osztályzat kedvéért vizsgázni kényszerült a nemkatolikus hittanból, és az iskolai fegyelem súlya alatt részt tartozott venni nemkatolikus vallási cselekményekben. Ugyanígy természetesen a protestáns lelkiismeretet is érthette hasonló erőszak.

Hazánkban a reformáció elterjedése óta elkerülhetetlenek voltak a vegyesházasságok. A Mohácsot követő felszázad folyamán a magyar nemesség túlnyomó többsége előbb a lutheri, majd a kálvini reformáció oldalára állott, és sem Pázmány Péter bíberos igehirdető és irodalmi munkássága, sem *Kollonich Lipót* erőszakoskodásai nem tudták többé helyreállítani a vallási egységet. Buzgóbb katolikusok vegyesházasság előtt külön egyházi törvény nélkül is garancialevelet („reverzális”) kívántak másvallású jegyesüktől gyermekeik katolikus neveléséről és saját vallási háborítatlanságukról. Később pedig *Keresztély Ágost* esztergomi érsek — aki egyébként elsőnek viselte a *XII. Pius* rendelkezése folytán immár megszűnt „hercegprimás” címet — 1716-ban egyenesen megtiltotta a plebánosok közreműködését a garanciák nélküli vegyesházasságoknál.

II. József türelmi rendelete 1781-ben eltörölte a reverzális-adást, és általánossá tette a „nem nemzet követ”-elvet arra az esetre, ha katolikus nő köt vegyesházasságot. Ilyenkor tehát a fiúgyermeket protestánsnak ismerte el az állam, a leányokat katolikusnak. Ha azonban a férj volt katolikus, akkor a rendelet szerint minden gyermek katolikusnak született. A „kalapos király” felemás rendelkezése nem bizonyult időtállóan. Már II. Lipót idejében törvénnyé lett, hogy katolikus részre a fiúk vallásáról is adható reverzális (1790—91. évi XXVI. tv.), majd az 1848. évi XX.

törvény „egyenlőséget és viszonyosságot” állapított meg a felekezetek között, vagyis mindkét nemű gyermekekről bármelyik szülő vallása javára lehetségessé tette a reverzalist.

Gyakran előfordult, hogy másvallású fél nem volt hajlandó garanciákat nyújtani, de a felek mégis ragaszkodtak a katolikus házasságkötéshez. Ez az eskető plebánost hozta kínos lelkiismereti helyzetbe. Ha viszont a felek másvallású lelkész előtt kötöttek házasságot, akkor a katolikus fél kezdett örlödni, hiszen kiközösítést vont magára és a szentségekhez nem járulhatott. E tarthatatlan állapot orvoslására *Lonovics József* osanádi püspök 1840-ben főpásztortársai megbízásából Rómába utazott. Küldetése a jozefinista egyházpolitika felszámolását s a Szentszék és a magyar püspökök között jó felszázadon át szünetelő összeköttetés újrafelvételét jelentette. Érthető tehát, hogy *XVI. Gergely* pápa igen barátságosan fogadta *Lonovicsot*. A tárgyalások eredményeként a pápa külön Brevében engedélyezte a magyar plebánosok „tétlen jelenlétét” (*assistentia passiva*) a kellő reverzális nélkül létrejövő házasságkötéseknél. Ennyi elegendő volt a szentség érvényességéhez; a felek számára azonban továbbra is súlyos bűn maradt az egyházi tilalom megszegése és a szülői nevelő kötelezettség semmibevétele. A pápai irathoz *Lambruschini* bíboros államtitkár Utasítást (*Instructió-t*) mellékelte, amely szerint az egyház Magyarországon részleges felmentést ad a házasságkötés „trentói formája” alól, vagyis a maga részéről érvényesnek ismeri el a plebános jelenléte nélkül kötött államérvényű vegyesházasságokat. A súlyos tilalom természetesen ennek ellenére megmaradt, sőt a kiközösítés is arra az esetre, ha a házasság-kötés más vallás szertartása szerint történt. Ezt a helyzetet tartotta fenn nálunk az egyházi jog 1918-ig.

Közben, 1868-ban az országgyűlés törvényt hozott (1868. évi LIII. tv.), amelynek értelmében eszentül ismét „nem nemet követ”, és mindenemű reverzális érvénytelen. Minthogy azonban a kötelező iskolai hitoktatás továbbra is változatlanul megmaradt, az új törvény valósággal béklyóba verte a szülők lelkiismereti szabadságát. A Szentszék 1891 folyamán két ízben is kérte, hogy az állam ne tegye nálunk az iskolai továbbhaladás feltételévé a hittani vizsgaosztályzatot. *XIII. Leó* pápa ebben látta a „modus vivendi” (az egyház magyarországi életlehetősége) előfeltételét. *Csáky Albin* kultuszminiszter azonban minden engedmény elől elzárkózott. Ez robbantotta ki az úgynevezett „magyar kultúrharcot”, amelyben a katolikusok keresztülvitték ugyan a reverzális-adás jogának elismerését, az állam azonban egyidejűleg bevezette a kötelező polgári házasságot, az előbbi törvény pedig kimondta, hogy reverzális csak a polgári kötés előtt adva és csak az államszabta formaságok szerint jogérvényes (1894. évi XXXII. tv.).

1909-ben *Szent X. Pius* pápa megkísérelte világszerte egységesíteni a katolikus házasságjogot, ez a törekvése azonban nem járt teljes sikerrel éppen Magyarországon (és a Német birodalom) kedvezményezett jogviszonyai miatt a vegyesházasságok terén. 1918. május 19-én azután hazánkban is életbe lépett a katolikus egyházi jog új törvénykönyve, a *Codex iuris canonici*, amely megszüntette a magyarországi és a németországi vegyesházasságok különleges jogállását. Azóta reánk, magyar katolikusokra is az egyetemes egyház házasságjoga vonatkozik. Eszerint a plebános (illetve meghatalmazottja) nélkül, vagy merő tétlen jelenlétében kötött vegyesházasság már nemcsak tilos, hanem az egyházi megítélésben érvénytelen is. Nyomában a vegyesházasságok arányszáma csökkenni is kezdett, növekedett viszont a nem-szentségi házasságok száma. Minthogy

pedig az állami reverzális-törvény nem módosult, és az iskolai hittan-érdemjegy változatlanul a továbbhaladás feltétele maradt, most már nemcsak az egyházi büntetés alá vont katolikus szülő feloldozása ütközött nehézségbe, hanem a nem-szentségi házasságok rendezése is, hiszen a polgári kötés után adott, tehát államérvénytelen garanciákat az egyház sem vehette figyelembe.

A vegyesházassággal kapcsolatos ilyen természetű lelkiismereti problémák megoldását csak a második világháborút követő forradalmi átalakulás hozta meg. A Magyar Népköztársaság alkotmánya (1949. évi XX. tv.) szerint az egyházak el vannak választva az államtól és az iskola az egyházaktól. A vallási hovatartozás nem közjogi kérdés többé, az állami anyakönyvekbe be sem jegyezhető. A belügyminiszter 1952. évi rendelete szerint az állami reverzális-törvény hatályát veszítette. Az iskolákban az 1949—50. tanév óta nem kötelező a vallásoktatás. Az 1949. évben kiadott törvényerejű rendelet megtartotta ugyan a vallásoktatást az általános iskolákban és az általános gimnáziumokban, de választható (fakultatív) tárggyá tette, amelynek érdemjegye nem befolyásolja a továbbhaladást. A reverzális-adás szabadsága tehát a szülők számára biztosítva van, s az ígért megtartása sem ütközik már semminemű államjogi akadályba. A hazai jogfejlődés így maga vágta ketté azt a „gordiusi csomót”, amelyet régi magyar törvényeink kötöttek. Jelenleg meglévő katolikus gimnáziumaink hitoktatásának a régihez bizvást hozzámérhető eredménye mutatja, hogy mennyire igaz volt *XIII. Leó* pápának ebben a pontban is. Az iskolai minősítésre és továbbhaladásra kiható, vagyis „polgári” következményekkel járó érdemjegy egyáltalán nem szükségsszerű eszköze az iskolai vallástanításnak. Helyében persze — az eredmény érdekében — a hittanórák tárgyi, módszeres és pszichológiai színvonalának kell emelkednie. Ez azonban haladás, és szüntelenül kívánatos is. A múlt válságainak felidézése tehát intő példa legyen! A végre-valahára megoldott csomó összebogozódását nem szabad óhajtanunk.

Felmerül azonban a kérdés, hogy az eddigi fegyelem enyhítésével ne könnyítsen-e maga az egyház is a lelkiismeretek terhén. Világos, hogy nem szüntetheti meg a szülők természetadta, istenrendelte kötelességét gyermekeik igazságra és üdvösségre nevelése terén. A merőben egyházi jellegű törvények azonban nem változhatatlanok. Változtak a múltban, és a lelkipásztori okosság újra változtathat rajtuk a jelenben. Megfontolni való ötletként felmerülhet a reverzálisnak mint jogi előfeltételnek meg nem követelése, másvallású keresztény lelkész házassági áldása miatt egyházi büntetés ki nem szabása, továbbá a nemkatolikus szertartás szerint (vagy merő polgári formaságok közt) történő vegyesházasság-kötések szentségi érvényességének megadása. A II. vatikáni egyetemes zsinaton résztvevő püspököket és szakértőket valóban foglalkoztatják ilyesféle kérdések. Hogy felelős döntésük mi lesz, arra vonatkozólag elhamarkodott dolog volna jóslásokba bocsátkoznunk.

Az I. vatikáni zsinaton 1870-ben egy svájci résztvevő, *Greith* sanktgalleni püspök javasolta a vegyesházasságok fegyelmének szigorítását. Érdekes fejlemény, hogy napjainkban főleg egy svájci származású férfiú sürgeti épp az ellenkezőjét. *Hans Küng* meghívott zsinati szakértő, tübingeni egyetemi tanár azt hangoztatja, hogy a katolikus egyháznak el kellene ismernie a protestáns templomokban kötött vegyes házasságokat. *Isaak Ghattas* théba-luxori kopt-katolikus püspök hasonló engedékenységet kíván a keleti szakadárokkal kötött és orthodox pap által megáldott vegyes házasságok esetén. *Josef Frings* kölni bíborosérsek zsinati felszólalása sze-

rint az egyháznak minden vegyesházasságot érvényessé kellene nyilvánítania, azokat is, amelyeket nem az egyházi jogban előírt forma szerint kötnek, és ezenkívül meg kellene szüntetnie az ily házasságokra nehezedő egyházi büntetéseket. *Hans Küng* további véleménye, hogy az egyház némely esetben a szülők lelkiismeretére hagyhatná, milyen vallásban nevelik gyermekeiket. *Cushing* bostoni bíboroszersek nem megy ugyan ily messzire, de maga sem kívánna írásos reverzálist.

Változatlanul megmaradna természetesen a gyermekek katolikus nevelésére vonatkozó súlyos erkölcsi kötelesség. Ezt *Frings* bíboros kifejezetten hangoztatta. A hanyag szülő nem kapna gyónási feloldozást, míg kész nem lenne mindent megtenni, ami rajta áll. Előzetes megegyezés híján sem gördülne azonban akadály az érvényes szentségi házasságkötés elé, és így nem minősülne súlyos bűnnek a felek házassélete. Ez az enyhébb fegyelem kétségtelenül segitené a keresztény felekezetek kölcsönös közeledését, és lényegesen kisebbitené a katolikus fél lelkiismeretének terhét. Aggasztó viszont, hogy az elképzelt új gyakorlat nem rontaná-e jelentősen a gyermekek katolikus nevelésének eshetőségeit. A vallásos nevelés félévállról vétele és a közömbösség terjedése egyébként a hívő protestáns felelősségtudattal éppúgy nem fér össze, mint a miénkkel. Ha a másik fél a mi követelményeinket lelkiismeretének sérelme nélkül vállalni nem tudja, nem szabad a házasságot megkötni. Ezt — mint erkölcsi kötelezettséget — *Frings* világosan kimondja. Az elközömbösödés különben korántsem csak a gyermekeket fenyegeti. A katolikus házasság hittani alapismeretei manapság sokhelyütt meglehetősen alacsony szinten állnak. A mondottak alapján minden kereszténynek meg kell tehát szívlelnie, amit *Franz Hengsbach* esseni püspök zsinati felszólalása hangoztat, hogy a vegyesházasság-probléma megoldásánál fellépő nehézségeink nem az ökumenikus magatartás hiányából, hanem magának a dolognak súlyosságából erednek.

Protestáns vagy szakadár keresztények egymásközötti házasságkötését az egyház eddigelé is valóságos, szentségi jellegű, felbonthatatlan házasságnak ismerte el. Nem követelte meg tehát hozzá a trentói házasságkötő formát, nevezetesen a katolikus plebános közreműködését. A vegyesházasságok jelenlegi fegyelme azonban, amint láttuk, egészen más. Aki katolikus (vagy valaha katolikus volt), csak az egyház színe előtt köthet szentségi érvényű, felbonthatatlan házasságot. Ha most az egyetemes zsinat vagy a Szentszék jogalkotása ettől a követelménytől eltekintene, szentségi vegyesházasságot lehetne kötni katolikus pap nélkül is. A vegyesházasság-kötés e módja súlyos bűn terhe alatt tilos lenne ugyan, de nem volna érvénytelen. Ilyen enyhébb szabályozással már tett kísérleteket az egyház a múlt folyamán. Elgondolkodtató azonban, hogy ma, amikor oly sok házasság együttélés felbomlik, és nem egyszer, sajnos, csak a második párvalasztás bizonyul időtállóknak, érdemes-e a felbonthatatlan esetek számát szaporítani. Érdemes-e felbonthatatlanná tenni egy olyan kapcsolatot, amely — a katolikus fél részéről — már eleve erkölcsi teher-tétellel indul: a lelkiismereti kötelesség és az egyházi tiltó törvény semmibevételével. Remélhetjük-e, hogy a holtig tartó hűség követelménye vagy a keresztény házassági erkölcs egyéb pontjai majd többet jelentenek a fél számára? Aligha.

A vegyesházasságok új jogi rendezése tehát nemcsak elvi tisztánlátást kíván, hanem ugyanakkor nagy lelkipásztori bölcsességet is követel. Ez utóbbinak érvényrejtését eléggé biztosítja a zsinat alkotmánya, amely szerint a hittudomány és az egyházi jog szakemberei csak segédhivatali

munkát végeznek. A döntő szó a megyés-főpásztoroké. A magyar és a német püspökök a vegyesházasság hazai múltjából roppant értékű tapasztalatok birtokában vannak. Véleményük figyelembevételre jelentősen elősegítheti a helyes zsinati törvény megszületését.

CSANÁD BÉLA VERSEI

FÉLTÉKENYSÉGGEL

*Féltékenységgel védtelek
a nagyvárosi dzsungelokban.
Rossz szemmel rád ne nézzenek,
én égtem minden szégyenedben.*

*Harcoltam érted: benned is
a magam erejét szerettem,
s magamat őriztem a vad
félelemszülte ketrecekben.*

*Körömszakadtig védtelek,
mert nekem fájtak az ütések.
Enyém vagy: kellett védenem
kegyetlenül is az enyémet.*

*Most azt mondom: tied vagyok,
megverve és kiüresedve,
Oltalmaz magam ellen is,
mindenek legvédtetlenebbje.*

AZT IS FOGADD EL

*Azt is fogadd el, ami nem vagyok:
ami lehettem volna. Hajdanán
nagyobbra törtem én is. Alkonyul.
Lehull a nap az ablak kvadrumán.*

*Fogadd el bennem csonka önmagad.
Hiú kalózkodásom végetért.
Mert minden tied s általad enyém.
Ne érétem, de szeress magadért!*

JÓNÁS JELE

*Örök ünneppé áldoztad magad.
Megdicsőült stigmáid átragyognak
éjszakáinkon. Homlokod alatt
tövisei a büntelen szavaknak.*

*Remények kútja lángoló szemed.
Árnyékok égön omlik Ninivére.
S Jónás jeleként eltemetkezel
a lelkek csallhatatlan ösztönébe.*

MYSTERIUM NATIVITATIS

*Nagy zajjal hirdette diadalát
a római görög Betlehemben. Isten
szegény szolgává alázta magát,
rílagra jött egy istállónyi csendben. az Ige, akit Isten szája termelt.*

*Ott didergett a szalmán. A világ
millió kintja testében didergett.
Végigsírta a néma éjszakát*

*Gyermekként jött közénk a legnagyobb,
megszületett, hogy meghalhasson értünk.
Szegénységéből lettünk gazdagok:
mind általa, vele és benne élünk.*

INTERMEZZO

*Bezárultak a szép utak
csillaghomályos éjben.
Nem tudok élni már tovább,
ahogyan eddig éltem.*

*Alkotni, élni: küzdelem.
kinban is gazdagabban.
Bizonyítsa a fájdalom,
mit százszor megtagadtam.*

RÓNAY JÁCINT ÚTTÖRÉSE

Hármas évforduló teszi időszerűvé, hogy megemlékezzünk Rónay Jácint személyéről és tudományos tevékenységéről: 150. évvel ezelőtt született, 75 évvel ezelőtt halt meg, 100 éve annak, hogy nevezetes műve a *Fajkeletkezés*, napvilágot látott. Ez az időszerűség azonban nemcsak arra jó, hogy kegyeletünket és elismerésünket fejezzük ki a magyar és katolikus művelődés egyik kiemelkedő alakja iránt, hanem kedvező alkalom szolgál arra is, hogy levonjuk egy nagy és bátor gondolkodó írásaiból a számunkra még mindig hasznos tanulságokat. Az általa felvetett problémák ugyanis annyira modernnek, hogy nem egyre közülük csak ma kezdünk igazában válaszolni.

Rónay Jácint Székesfehérváron született 1814 május 13-án. Atyja szijgyártó mester volt. Középiskoláit szülővárosában, majd Esztergomban végzi. 1831-ben belép a Szent Benedek rendbe. Főiskoláit Győrött és Bakonybélben végzi, ahol ekkor *Guzmics* Izidor az apát. 1839-ben pappá szentelik. Győrött a rendi növendékek filozófiai tanára. 1843-ban doktorál. Lélektani és jellemtani művei alapján 1847-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1848-ban tábori lelkészként csatlakozik a szabadságharchoz. Világos után az Alföldön bújdosik, majd 1850-ben Angliába emigrál. Magántanítóként él — *Kossuth* fiainak is ő a nevelője — és tudományos munkát folytat. 1866-ban hazatér. 1867-ben az Akadémia rendes tagja, majd akadémiai jegyző, országgyűlési képviselő. 1871-ben kultuszminisztériumi osztálytanácsos, 1872-ben pozsonyi prépost, 1873-ban címzetes püspök, főrendiházi tag. 1871 — 83-ig nevelő a királyi udvarnál. 1889 április 17-én halt meg Pozsonyban.

Szentírás és természettudomány

A geológia és biológia hatalmas előretörése komoly nehézségek elé állította a keresztény hívőket. Rónay Jácint egyik levele (1853), amelyben ifjúkori tépelődéseiről ír, jól megvilágítja a szellemi vajudást:

„... Pannonhegyén ... magányos sétatíkon az illaki erdő árnyai közt társadalmi és vallási helyzetünk fölött oly őszintén, oly szabadon elmélkedtünk, két fiatal növendék, akik csak akkor szabadultak ki a tanodai nyűg alól s szárnyaikat először használva megkísérték a szabad repülést...! (Ez 1838 — 39-ben lehetett). — Emlékszem még, minő hévvel s mégis mennyi jóakarattal vitatkoztunk ott a Szent Imre-hegy tövében, hova, a hagyomány szerint, első szent királyunk szent fia imádkozni járt. És miről cseréltünk eszmét? Az emberi ismeretek egy új ágazatáról, melynek híre csak akkor jutott el csendes magányunkba, — a földtanról; azon elpusztult világok emlékeiről, melyek a természet fokenkénti fejlődéséről, a szerves élet haladásáról tesznek tanúságot, s azt bizonyítják, hogy évezredek hosszú sorozatának kellett elvonulni, míg végre a rétegtromok színén feltűnt a jelen természet, s mint legutolsó lény, a földi élet fejedelme, az ember! Megdöbrentünk! Hogyan egyeztessük ezt meg azzal, amit tanultunk? S ha elfogadjuk e tant, melyet máris fél világ magáénak vall, hogyan nyilvánítsuk, hogyan adjunk meggyőződésünknek kifejezést? Ah, sóhajtánk föl mindketten: mennyit tettek volna Hellász bölcsei a jelenkor ismereteivel? S mennyit tehetnének a XIX. század bölcsei Hellász szabadságával?

Kételyeinket és reményeinket tovább és tovább fűztük a magány csendjében: tövisszorosú volt ez borús homlokunkon. — De mit látni,

mit tapintani lehet, mit az ős tenger-üledék szirtjeiről csak le lehet olvasni, ezt tagadni nem lehet! — Miért ne lehetnének azok a napok, melyekre a Genesis a teremtés történelmét oly meghatározó nagyszerűséggel felosztja, miért ne lehetnének e napok ugyanannyi korszakok? Hiszen ezt már gyanították többen nagy tekintélyű, szent hírvírástudók; és ha így, akkor a szent könyv nem gördítendő nehézséget utainkba. Ott van a teremtés ihletett történelmében megírva a kezdet, a világtalan föld; ott van az özönlő világtenger, mely a mélységet és magasságot elborítja; ott a hullámsírból felmerülő szárazföld, melyen az Úr szavára megindul koronkint és fokonkint az élő természet; ott van az utolsó lény, hogy érzékeny szívvel örüljön a természet szépségének, hogy értelmével használva a természet áldásait, boldog legyen — ott az ember! Földünk egymásra boruló rétegeire is csak ez van feljegyezve. És a teremtés?... Kérdjük a teremtés történelmét ott, hol lehető, hol megfogható, a természet körében; ennek határain túl a megközelíthetetlen, a mindenható Teremtő áll! — Eddigélé azt hittük, hogy a természet úgy került ki a Teremtő kezéből, aminek ismerjük; a Teremtőt odaállíthattuk, mint véges lényt, mint embert, minden egyes teremtmény élére! Nem istenibb, nem méltóbb-e Istenhez azon föltevés, hogy a Teremtő mindenható szelleme előidézte földünk s a mindenütt ragyogó világok elemeit, hogy ezeknek az elemeknek sajátosságokat adott, törvényeket szabott... és az elemekből és sajátágaikból a változhatatlan törvények korlátai közt megindult a földalakulás, fölvirult a természet és haladott, és számlálhatatlan évezredek után oda fejlődött, hol jelenleg a természetet, nagyszerűsége előtt leborulva, értelmes lények üdvözlik! E pályán kutassuk a természet titkait, ez úton keressünk meggyőződést, nyugalmat... A kezdetnek kezdete túlesik az emberi ész korlátain, haladjunk ameddig lehet, s ha a jövő titkai felébrednek vágyó lelkünkben?... Reméljük!... Isten velünk!" (*Naplótöredék*, II. 123—127).

Érdeemes a levél végét összevetni azokkal a sorokkal, amelyekkel *Darwin* néhány év múlva (1859) a *Fajok eredete* című művét befejezi: „Nagyszerűség van ebben a felfogásban, amely szerint a Teremtő az életet a maga különböző erőivel csak néhány vagy csak egyetlen formába lehelte bele; és mialatt bolygónk a nehézkedés megmásíthatatlan törvénye szerint keringett, ebből az egyszerű kezdetből végtelen sok szépség és csodálatos forma bontakozott ki és bontakozik ki még most is.” (*Akadémiai kiadó*, 1955).

Rónay Jácint meg volt győződve arról, hogy csupán látszólagos a természettudomány és a vallásos hit ellentéte, s igyekezett is feloldást találni arra. Angliai tartózkodásának vége felé, 1865-ben, egy ottani tudományos konferencián röpiratot köröztek erről a kérdésről. A röpiratot, amelyet 717 tudós írt alá, Rónay eredeti angol szövegével iktatta be naplójába. (*Naplótöredék* IV. 35—37). Fordításunkban magyarul ekként hangzik:

„Mi, alulírott természettudományos kutatók őszintén sajnáljuk, hogy egyes kortársaink a tudományos igazságra irányuló kutatásokat elferdítik, hogy ezzel kételkedésre adjanak okot a szentírás igazságában és hitelességében. Meggyőződésünk, hogy Isten szava a természet könyvében és Isten szava a szentírásban nem mondhat ellent egymásnak, még ha sok tekintetben különbözni látszik is. Tudatában vagyunk annak, hogy a természettudomány nem teljes, hanem fejlődik, és véges értelmünk jelenleg csak arra képesít, hogy mintegy üvegen keresztül, homályosan lássunk. Szilárdan hisszük azonban, hogy eljön az az idő, amikor a két könyv

minden részletben megegyezni látszik. Csak sajnálni tudjuk azoknak hozzá nem értését, akik csupán gyanakodva tudják szemlélni a természet-tudományokat, amiért némelyek szembeállították azokat a szentírással. Valljuk, hogy minden tudományos kutatónak kötelessége, hogy kizárólag az igazság felderítése végett vizsgálja a természetet. Ezért ha úgy találja, hogy egyes eredményei ellentétben állnak a szentírással, helyesebben azzal, ahogyan ő maga a szentírást értelmezi — s ez lehet téves is —, nem szabad nyomban a saját következtetéseinek igazát vallani és ugyanakkor tévedéssel vádolni a szentírást. Hagyni kell a két véleményt egymás mellett, ameddig Isten segítségével meglátjuk, hogyan lehet a kettőt összeegyeztetni. Ahelyett, hogy kisarkítanók a látszólagos ellentéteket a tudomány és a szentírás között, ragaszkodjunk azokhoz a tételekhez, melyekben megegyeznek.”

Rónay mindenesetre feltűnőnek mondja, hogy az aláírók között egyetlen püspök sem szerepelt. Ám az is igaz, hogy bár azóta száz év telt el, az idézett felfogás még ma sem tudott a vallásos körökben eléggé tért hódítani. Holott ezzel sok félreértésnek és támadásnak vehettük volna elejét.

Rónay Jácint első munkái a lélektan területéről valók: *Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből* (1846), *Jellemismé* (1847), *Arc- és koponyaisme* (1848), *A lélektan természeti rendszere* (kézirat, 1850). Utóbbit Londonban átdolgozta, *Az élet története* címmel (kézirat, 1855). Sajnos csak töredékesen maradt meg; az első kötetet valószínűleg még ő maga semmisítette meg. Tartalmi tervezetéből azonban kitűnik, hogy kora tudományosságát összefoglaló világképet akart adni: „Teremtő és teremtes — Világalkulás — A földalakulás korszakai — A keletkező földi élet természetes utai — Az ember — Az emberi szellem — ... ezt követendő lélektani rendszerem átdolgozása.” (*Naplótöredék*, II. 123).

Rendkívül érdekes nézetei közül csak néhányat említünk: „A világban minden lény erő s az egész világ erőrendszerekből áll. — A test és lélek közti viszony sokkal bensőbb, mint hogy köztük határvonalat lehetne húzni, a két erőrendszer szakadatlan egészet képez. — Teremtetnie a léleknek nem kell. A természet azon erőivel, melyeket a teremtes pillanatában örökölt, maga idézi elé az életet, és az élet minden nemeit. — Nem a test idézi elé a lelket... hanem a lélek készíti magának a testet.” (*A lélektan természeti rendszere*. Kézirat). Bizonyítani nem tudja ezeket a ma is vitatott állításokat, inkább megérzések ezek, amelyek azóta is kísértének a gondolkodásban. Gondolatai egyébként sok egyezést mutatnak a jóval későbbi *Teilhard de Chardin* elképzeléseivel.

Darwin és a fejlődés elmélet

Rónay maga is szükségét érzi a kifejezetten természettudományos kutatásnak és ekkor kezd a geológiával behatóbban foglalkozni. Első ilyen műve a *Tűzimádó bölcs* (1860), amelyben korszerű elméleteket ismertet a naprendszer és a föld keletkezéséről, foglalkozik a geológiai korok részletes leírásával, majd a jégkorszakról és a hegységek keletkezéséről szól. Angliában, kirándulásai során, felkereste az ott akkoriban feltárt geológiai lelőhelyeket, barlangokat, és közvetlenül tanulmányozta azokat a tényeket, amelyekre könyvét alapozta.

A geológia Rónay figyelmét is szükségképpen a biológia területére irányította. Lelkesen belekapcsolódott az itt zajló forradalomba és éles szemmel kereste azt az irányt, amelyet fejlődésképesnek ítéltetett.

Ennek terméke a *Fajkeletkezés* (1864), amely valójában nem más, mint Charles Darwin *On the Origin of Species* (A fajok eredete) című műve első kiadásának rövidített fordítása. Lépésről lépésre követi Darwint és csak itt-ott told be más szerzők nyomán, vagy egészíti ki magyar állattenyésztésből vett vonatkozásokkal.

A bevezetésben rámutat arra, hogyan jutott el a természettudomány a geológiai leletek tanulmányozása folytán a fajok változásának felismerésig, majd ezeket írja: „A fajok közvetlenül teremtetek, következésképp változhatlanok! — Ez volt az általánosan elfogadott tan, s kevés kivétellel, tán még mindig az uralgó; de aligha csalatkozunk, midőn állítjuk, hogy újabb időben e tant nem annyira a fajok változhatlansága tartja fenn, mint azon körülmény, hogy eddielé még nem sikerült a fajok természetes keletkezését kielégítőleg megfejteni. Míg a fajok létele teremtesből magyaráztatott, addig a válfajok természetes keletkezése csaknem általánosan elfogadott... Ha a fajok változhatlanok... akkor a fajkeletkezésnek kérdése hiú ábránd; de a fajváltozás, a változatok öröklése és szilárdulása tényeken alapszik. Lássuk adatait és törvényeit... A legújabb rendszert Darwin adá, oly tudományos készüllettel, aminővel e kérdés megfejtéséhez még nem fogott senki. Jelen feladatunk, e rendszert fölveiben megismertetni.”

A mű befejezésében felveti Darwin elméletének legnagyobb nehézségét: a fajok közti keresztezés terméketlenségét. „Ha Darwinnak, vagy bárki másnak sikerülend az említett terméketlenséget tökéletesen meggyeztetni a választás elveivel, pedig hogy ez meg fog történni, nem kétkedünk, a rendszer állani fog; mert... oly felvilágosítást és magyarázatot nyújt, minőt eddigelé még nem bírtunk.” Majd így folytatja: „Van a természetes fajkeletkezésnek még egy sajátos nehézsége, mely nem elveire, hanem elveinek alkalmazására vonatkozik, s ezzel legtöbbször találkozunk. E rendszernek, mondják sokan, nincs kezdete, nincs vége! Azaz nem szól a szerves élet eredetéről, s midőn a legnemesebb földi lényig, az emberig jut, elnémul.”

A élet eredetét illetőleg Rónay szerint még sok őslénytani lelet és laboratóriumi vizsgálat szükséges. A fejlődésnek az emberre való alkalmazására maga Darwin említett művében még csak egy mondattal utal: „A jövőben... világosság derül az ember eredetére és történetére is.” Rónay bátrabban néz szembe a kérdéssel. Szerinte legelőször is tökéletesíteni kell a fejlődéseméletet. Meg kell találni az emberhez közelítő állatfajokat és meg kell találni azokat a bizonyítékokat, melyek szerint az ember ősei elég hosszú ideje élnek a földön. Ezért szükséges, hogy a természetes kiválogatódás elve alkalmazható legyen az ember kialakulására is. S minthogy Darwin idevonatkozó könyve akkor még nem jelent meg (csak 1871-ben), *Huxley* és *Lyell* műveinek kivonatolt fordítását csatolja a saját munkájához. Ezek a szerzők már levonják az addigi leletekből is a következtetést: volt ősember, az ember és állat között testi vonalon van folytonosság és csak a szellemi fejlettség különbözteti meg őket. Azt mindenestre ők is látták, hogy a tényanyag még kevés, és további szorgos kutatómunkára van szükség a kérdés tisztázásához.

Rónay Jácint ezekkel a felismeréseivel és állásfoglalásaival élen járt Magyarországon. Miként *Bartucz* Lajos is rögzíti: „Az ősember kérdését először ismerteti magyar nyelven, az akkori viszonyokhoz képest meglepően bátor természettudományos szemlélettel.” (*Embertan* I. 106). S Rónay ettől kezdve élete végéig nem szűnt meg cikkeket írni, előadásokat tartani geológiai és antropológiai témákról. Tudományi akadémiai székfoglalója (1867) is „az ősemberek haladásáról” szolt.

Joggal felmerül a kérdés, hogy miként fogadták Rónay Jácint írásait, előadásait egyházi körökben. Hiszen száz esztendővel ezelőtt még másként értelmezték a szentírást, mint ma, és a fejlődéstörténet szószólói gyakran kerültek szembe az egyháziak véleményével.

Annak semmi nyomát sem találtuk, hogy rendje részéről valaki is kifogásolta volna Rónay Jácint természettudományos munkásságát. Klinger István budapesti egyetemi teológiai tanár támadta meg először, 1847-ben, amikor Rónayt miniszteri osztálytanácsossá nevezték ki: „Hogyan eshetett rá a választás, ki a természettudósok rimaszombati gyűlésén az ős barlangokról értekezve, oly időkről szólt, melyek nincsenek megírva sem a szent könyvben, sem a történelemben.” (*Naplótöredék*, VI. 75). Ugyanebből az évből való ez az újsághír: „A székesfehérvári püspökséget Rónay Jácint nyrendi el, miután a Szentszék nehézségei elhárítvák, s elég, ha az esztergomi érseki szék előtt visszavonja természettudományi dolgozataiban nyilvánított elveit. Rónay meghajolt, nincs többé nehézség.” (*Naplótöredék*, VI. 75). A közlemény nem felelt meg a valóságnak. Rónayt nagyon bántotta a dolog. Előbb arra gondolt, hogy a nyilvánosság előtt igazítja helyre, de azután beírta azzal, hogy csupán naplójában válaszol rá. „Igénytelen természettudományi dolgozataim miatt — írja ebben —, tudommal, az egyházi hatóságok körében, nem voltak eddigelé nehézségeim; de ha lennének, biztosítom őket, hogy tudományos kérdésben csak az illető helyen, a tudomány terén, s csak érvek előtt hajlok meg, tekintély előtt nem.” (*Naplótöredék*, VI. 76). Hasonló eset ismétlődött meg akkor, amikor a veszprémi püspökséggel kapcsolatban kezdték emlegetni.

A *Religio* című katolikus lap többször támadta Rónayt, bár később nekrológjában maga is megállapította: „Hogy megység főpásztor nem lett belőle, az csak egy akadálya volt: Rónay szerénysége.” Támadások érték Rónayt halála után a *Magyar Sion* és az *Egyházi Közlöny* részéről is. Pór Antal pozsonyi kanonok megrovóan szóvá is teszi, hogy „a hithű és katolikus” sajtó támadta meg Rónayt természettudományos dolgozataiért s támadta volna még sokáig, ha a bécsi pápai nuncius ki nem jelentí, hogy „természettudományos dolgozatai nem okoztak nehézséget püspökké való kinevezésében.” (*Acsay: Rónay Jácint élete*, 254).

Valójában tehát a túlbuzgó fontoskodás és gyanúsítgatás szintjén sohasem ment túl Rónay természettudományos munkásságának kifogásolása, s arra is magas egyházi helyről cáfoltak rá. Köztudomású egyébként, hogy az egyháziak antidarwinizmusa csak később élesedett ki, amikor Darwin tanait a vallás és az egyház ellenében igyekeztek a kinyilatkoztatással szembeállítani. Sajnos, az egyháziak részéről is sok illetéktelen túlzás történt akkor. Ez a legfőbb oka annak, hogy a katolikus köztudat még ma is sok előítélettel tekint erre a kérdésre. Pedig a modern vallásos ember eszménye nem lehet más, mint az az Istenbe vetett szilárd hit, amely komoly természettudományos műveltséggel párosul és egészül ki. Ezért olyan vonzó ma Teilhard de Chardin világképe is.

A Teilhardéhoz hasonló tulajdonságok voltak meg Rónay Jácintban, a száz év előtti természettudásban és filozófiában. Ő már akkor világosan látta a problémákat és már akkor körvonalazta a megoldásokat. Nem új tudományos tények felfedezése, hanem a meglévők rendszerezése, ismeretése és belőlük bátor következtetések levonása az, amiben Rónay Jácint igazán nagy. Kár, hogy gondolatait nem ismerték szinte még kortársai sem, s így ezek nem is hathattak. Csak most, az évszázad távolából tudjuk valójában csodálni és értékelni őt.

GRAHAM GREENE OLVASÁSA KÖZBEN

Az idén hatvan éves *Graham Greene* — talán először? — a világ-sikert aratott könyvét, a Mexikóban játszó, a papüldözés koráról írt regényét, a *Hatalom és dicsőséget* még a háború előtt jelentették meg nálunk. (Nekem annakidején *Hunyady* Sándor ajánlotta, mint olyan nagylepték-rendszerű ábrázolásmóddal megírt művet, amiből tanulni kell.) A háború után négy regényét is olvashattuk magyarul. A kisebb igényű és inkább detektívregényszerű *Merénylet* után a vietnami háborúban játszó *A csendes amerikai*t, a *Havannai emberünk*-et, majd végül az ezeknél korábban íródott, de nálunk utoljára megjelent *A kezdet és a vég*-et. Mit fejlődött ez a nagy író, aki mintha kimondatlan ars poetikájává azt az elvet tette volna meg, hogy a művészet: jelzés és utalás! Egyre zártabb, feszesebb, mindegyre tömörülő, már-már poétaian sűrített prózájában képessé vált egy-egy mondattal történelmi korszakváltások súlyát is kifejezni. Hogy a földön egyidőben különböző kultúrák élnek, hatnak, visszahatnak, virulnak és elhanyaglanak, azt roppant távlatokat látta tekintetével, merész szűrt-szavúsággal, élesen, pontosan a mégis. mintegy jelzéses könnyedséggel veti papírra.

Nem kétséges, hogy szocializmustól átítatott író; elsőprő erővel bizonyítja például, hogy a vietnami parasztot az győzi meg, aki forradalmi válságban a vele való személyes törődést — majdnem azt mondanám *Greene* után szabadon: a földi vetületű személyes gondviselést vállalja. Nyers egyszerűsítés volna azonban *Graham Greenet* egyszerűen csak humanista gondolkodású, szocializmustól átvett, haladó polgári írónak tartani. Egyetemesége mára mutat.

Mostanában ismertem meg — sajnos csak könyvekből — színdarabjait. Ezek elé olyan mentegetőző előszót ír (némi humorral), amit nem lehet írásból élő embernek szívszorongás nélkül olvasnia. Annak örvend ugyanis, nagy sikerű és kevésbé sikerült színpadi műveit „mentegetve”, hogy regény és színdarab kísérleteinek hetven százaléka félbemaradt. Sohasem készült el, nem jutott dramaturgig, — hogy eldobhatta azokat. Inkább elment egy időre névtelen újságírónak, meg valami dohánytröszt-höz tisztviselőnek, semhogy nem értett, nem hibátlan műveit is eladja. (Noha, valószínűen azt is megvették volna, gondolja olvasója). Mennyire irigylésreméltó ezért a tudatos és sorsadta ökonómiáért! Nagy műveket írni végül is, bizonyára csakis ilyen aszkétikus önkritikával lehet. Aszkétikus magatartásnak persze semmi nyoma sincsen magukban a megjelent művekben, hacsak a művészi kifejezés válogatottsága, a szűkszavúság nem utal az írás eszközeinek önmegtartóztató használatára.

Színdarabjaiból főként két katolikus pap alakja látszik előttem maradandó értékű világirodalmi figurának. Az egyik *Father James* a *Living room* című lélektani drámában.

James atya elvesztette mindkét lábát, húsz év óta tolókcocsiban ül, öreg, babonásan vallásos, cinkosan „klub-katolikus” nővérei között. Ezek, ha valamelyik családtag meghal, annak még a képeit is elégetik, a szobát pedig, ahol meghalt, örökre lezárják. Nagyon öregek, már csak egy átjárószobaszerű, éppen a toaletthez vezető „living room”-juk maradt, ahol még nem halt meg senki. (A „living room” a darabban nemcsak nappali szobát, hanem szöszerinti — átvitt értelemben „élő” szobát is jelent).

A béna öreg pap, nem tudhat segíteni az öreg hölgyeken, azok ezt

nem is fogadnák el tőle, még ők gondozzák, tologatják ide-oda, s az létezésük tartalma, hogy kétségbeesetten rettegik: az elkerülhetetlent. Aggódva lesik, melyikük hal meg előbb. Történik, hogy egy fiatal özvegy húguk hal meg s annak húsz esztendőös leánya az öregek házába kerül. Egy negyvenes pszichológus professzor hozza oda, aki az elhalt özvegy néhai férjének barátja volt s ezentúl a leánynak végerendeletileg kinevezett gyámja — miután közöttte s a húsz éves, most már teljesen árva Rose között a temetést követő éjszakán teljes, bűnös-boldog szerelem fakadt.

Father James, aki húsz éves bénasága alatt „haszontalan pappá vált” s már Isten létét bizonyító, egykori szemináriumi tantételeit is elfeledte, Istent nem vesztette el, mert tudja, hogy eléggé szeretni nélküle egyikünk sem képes, „még talán a szentek sem.” Tudja, hogy a szerelem olyan önimádásból és szenvedélyes, önfeláldozó önzetlenségből — mazochizmusból és sadizmusból — szőtt érzelmi szövetség, melyben nem szenvedni nem tudunk, s „boldogságunkért” csak választanunk lehet: a magunk szenvedése vagy a más, a mások szenvedtetése között. Tudja, hogy „gyermekünk” a halál, mit szenvedéssel szülünk meg jövődönkért, az örökéletért (mit Isten a szenvedéssel vajdó világgal együtt teremtett). De tudja a modern lélekelemzés eredményeit és eredménytelenségeit is, s mondja is a szerelmében vergődő professzornak: egy katolikus (Rose, a lány) s egy pszichológus (a professzor) tartósan nem áltathatja önmagát a komplikálatlan boldogság örömeivel — legfennebb lopott szerelmi órákra, de azokban is természetszerűen benne van más-más fakadtatású, de azonos eredményű büntudatuk. James nem tétlen rezonőr figurája a darabnak, hanem — mint a pszichológus felkészült vitapartnere — a lelki konfliktus kibontója s a cselekmény tragikus mozgatója. Önmagáról nem állja freudi magyarázattal tudomásul venni, hogy jöllehet valaha igazi hivatottságot érzett a papságra, ez a vágya fakadhatott sokszorosan oldott apakomplexusból is. Tudja s nem tagadja az ösztönéletet, s hiszi és mintegy utolsó erejével és öntápláló reménységgel gyakorolni próbálja papi és emberi hivatását: a segítségnyújtást és a reménység útjának megsejditését.

Rose gyanútlanul szerelmes a professzorba, akinek feleségét sohasem is látta, és képzele sincsen arról, hogy amikor a férfit szereti: házasságot tör. „Egyszerűen” tűzön-vízen át, a fiatalság vakságával és életigenlésével boldogságot akar, gyerekeket, komplikálatlan, kizárólagos szerelmi kétfőt törvényesen vagy törvényen kívül. Az egyik öregasszony inkább azt nézi el a lánynak, hogy egy ideig szerelmi légyottokra járjon el a férjével, sem-hogy házasságot bontson s hozzámenjen szentségtörően. A másik idős hölgy kis ideig tartó szemethúnyás után a férje után telefonozgató gyanakvó, súlyosan hisztériás, szerencsétlen feleséget hívja el hozzájuk, hogy az árvával szembesítse. S a lány percek alatt évek sorát érve és öregedve érti meg, hogy szerelmese máshoz is tartozik (sőt a házasság révén első-sorban a beteg, gyerektelen asszonyhoz tartozik), hogy a férfi azt is szereti. A feleség egy hisztériás jelenetben öngyilkosságot kísérel meg (ez egy zsarolás-sor vége nála), a mérget a lány csavarja ki a kezéből s eldobja. Mikor a feleség az inkább zsaroló öngyilkossági kísérlet után valami fenyegetően bizonytalan helyre elmegy, a férfi aggódva siet utána, noha azt igéri, hogy a lányért visszajön és vele marad, hiszen ha elhagyná Roset, az most már örökké azt asszociálná esetleges további szerelmeihez, hogy a szerelem egyenlő elhagyással, megcsalattással, s lehetetlen, hogy ezt Rosenak éppen ő okozza.

Rose a házastársakat együtt látta, ettől meginog, mert megtapasztalta, hogy azok együvé tartoznak. James atyától kérdi, mit tegyen? Az atya csak azt ajánlhatja, hogy a férfit hagyja el, felejtse el. („Én arra tanítom növendékeimet, hogy emlékezni tudjanak, nem felejtteni”, mondotta percekkel előbb a professzor). Jusson túl rajta Rose, hiszen fiatal — kérelme James atya. Rose azonban nem tud túljutni szerelmén. Ha pedig ilyen gyenge, mondja James atya, akkor menjen a férfival. De Rose már nem élhet két ember szenvedésének terhével a lelkén, könyörög Jamesnek, mutasson egyszerű komplikátlan kiutat, hogyan mozduljon, mit csináljon, merre lépjen? Adjon valami reményt. Az öreg pap mit se tud, pedig fohászkodik, hogy egyszer már, ha utoljára is, de végre először életében segíthessen egy emberen. S félve és bizonytalanul, önmagán is restelkedve ajánlja az utolsó ajánlható reményt: imádkozzék a lány. Rose megvetően, szinte kiköpve ejti ki az imádkozás szót és James, miközben magatehetetlenül hagyja, hogy el-kitőlják, tekintetével megkapaszkodik a lélekgyógyászok titkát ismerő reményen: a lány tanácsot kért, kapott, csak ezt kapta... Rose magára maradtan, a tehetetlenség önkivületében felveszi az általa elhajított mérgeztartályt s míg a pilulákat nyeli, az utolsó tanács valóban visszacseng benne. (Sohasem hitt semmiben, csak a boldogság akarásában, boldogság meg nincsen). Mondaná gépiesen, de nem tudja a Miatyánkot, s mikor az utolsó szem mérget veszi be, afféle gyermeki imádság foszlányába kap, mint a mi énistenemjóistenembecsukódik-máraszemem — imánk.

Az utolsó képben az derül ki, hogy Rose önkéntes halála megváltotta a halálfélelem szorongásától az egyik öregasszonyt, aki nem fél már többé abban a „living room”-ban feküdni le, talán örökre, ahol Rose meg tudott halni. A professzor már nem is keserűen, hanem élete minden értelmét vesztetten megy vissza testvérien ápolni élete legnagyobb kudarcát: a gyermektelen feleséget, aki a lélek gyógyítására hivatott pszichológus mellett lett idegbeteggé. De még megtudakolja a paptól a halálra érett Rose utolsó perceit. Utoljára Isten volt vele, mondja James, mert noha nem láthatta, ő tudja: Isten meghallgatta, Rose azt tette, amit ő mondott, hogy tegyen. Öngyilkos lett a rámaradt be nem fejezett példa nyomán, de mert reménységet akart, követte az utolsó tette indító tanácsot: imádkozott.

Keveset mond az efféle tartalmi ismertetés. (S én ezt a beszámolót nem valami megértékelést fitogtató, hanem az enmagammal való, tanulni vágyó beszélgetés másokat is gondolkodtatni remélt szándékával írom).

A Living room című lélektani dráma nem úgy egzisztencialista, ahogyan az egzisztencializmust ennek az irányzatnak immár három hullámban is jelentkező művelői értelmezik, amikor a korszerű életérzés egy bizonyos, részint újszerű filozófiai magatartásban és új, meg újabb formai-művi megoldásokban igyekeznek kifejezni, mert sajátosan Graham Greene-i egyetemesség, talán azt mondhatnám — katolikum telíti azt. De szimplifikálás volna Graham Greent egyszerűen katolikus egzisztencialistának nevezni is.

Ugyanúgy, ahogyan nem lehet csak angol írónak mondani sem. (Talán még leginkább éppen ebben a Living roomban az itt lefordíthatatlan angol nyelvi megkötöttség, jelképiség is angolítja). Regényeinek általában még a színhelye sem angliai; témái nemzetközien általános érdekűek, ha még úgy egy-egy kiválasztott ország népéről szólnak is egy bizonyos kor-helyzetben. Drámaiban nem jelképez olyan nagyot markoló nyereséggel, mint mondjuk Dürrenmatt, aki világtörténelmi példákat képes —

néha eléggé erőltetetten — jelképpé nem növeszteti, hanem zsugorítani. Graham Greene jelképisége nem arculcsapóan nyílt. Az olvasó, vagy a néző-műélvező gyönyöre feltalálni, hogy — például — James atya, a mindig segíteni kész és az örökélet reményét sugalló, de „skartba”, tolokocsiba tett béna vagy megbénított? — egyház képviselője is lehet — kit vallási szokásokba merevült vénségek tologatnak ide-oda, önmaguk számára segítséget nem, csak áldozatot lesve. Lehet, hogy ezt csak a műélvező érzi így; de hogy érezheti, az Graham Greene művészetében van benne.

Nem sikerült ennyire másik darabja, a *Potting Shed* (Kerti fészker), ahol arról van szó, hogy egy fiúgyerek önmaga megsemmisítésével oldotta volna meg azt a sérülést, amit kétféle nevelése okozott: híres tudós, ateista-természettudós apja nevelése mellé tragikus sérülést okozóan társult a szegény paprokon nagybácsi vallásos nevelése. A fiút sikertelen öngyilkossági kísérlete harminc éven át ütődötten élő, a Semmiben hívó, a Semmit szerető, emlékezetét vesztett meghasonlottá teszi. Annak idején a pap, hogy a már pulzustalan fiú életre keljen, szegénységében egyetlen kincsét: a hitét ajánlotta fél Istennek. A fiú életrekelt s a pap harminc éven át élt hitefosztottan, titkon iddogálva, gépiesen szolgálva a számára tartalmukat vesztett, egyszerűen diszekké kopott egyházi kellékek között. A csodát, hogy a halott fiú a pap elfogadott áldozata révén kelhetett életre, a jámbor és ostoba kertészen kívül, aki először akadt a halottra, első-sorban és egyedül a megrendült ateista tudós apa hiszi el. Ő ezt azonban pályája, karrierje, addigi tudományos művei: saját egzisztenciája miatt nem vallhatja be. (Igaz, több új művet írni képtelen). Inkább beteg fiát rekeszti ki a családi közösségből — hiszen az lényegét, a tagadást ölte meg azzal a ténnyel, hogy él. Saját esettiségét és megrendültségét védelmezteti a feleségével, az anyát is elszakítva így a fiútól (miközben Bertrand Russel-szerű s méretű tudós társaival barátkozik). A drámai eseménysort éppen ennek az öreg természettudósnak halála indítja el. (A fiút nem hívják el a halálos ágyhoz, mikor egy kis unokahug ügyeskedése folytán mégis odamegy, az anya nem engedi az apához, hiszen létük egymás létének cáfolata, még az apa halálában is). A kerti fészker titkát (ahol az öngyilkossági kísérlet történt) ez a kis, világos fejű unokahug gyermeki, rámenős tapintatlansága detektíveskedi ki. S az apa halála után megindul a harc az emlékezetét vesztett fiú meggyógyításáért. — Ez a dráma olyan lélektani meredélyeken jár, amiket színpadra vetíteni — úgy érzem így, ennyi árnyalattal még Graham Greennek sem lehetett, noha eléggé sokszor játszották ezt a művet is, inkább kísérlet maradt arra, hogy mit bírhat meg a színpad. Szerencsére olyan könyvbe mentett kísérlet, mely ismét egy jellegzetesen nagy papi alakkal gazdagítja az irodalmat s végső soron egzisztencialista dráma ez is. Callifer atya megérte léte értelmét és elnyerte érte a semmit. A tragikus gyerekkori emlékeknek új élet-tápot adó foszlányait visszaszerző férfiban viszont megcsillan az öngyógyítás reménye, a tudatosodás.

Graham Greene nagyon sokat ír a szeretetről. „Járni megtanítják a szülők gyermekeiket, szeretni nem.” Szeretet s szerelem között (love-love), mint az angol nyelv sem, Graham Greene sem tesz olyan lényegbeli megkülönböztetést, mint például a mi nyelvünk szelleme s belőle fakadó, használatos szavai tehetnének (szeretet-szerelem). A pszichológizáló készsége is egybegyökereztetni a kétféle szeretetet. Emberi viszonylatban olyan szeretetet, ami „nem matéria, hogy elfogyjon, vagy a többféle áradással osztódjék s ezzel kevesbedjen” — nem ismer. Nála mindenfajta személy-

hez kötött szeretet szenvedést fakaszt minden irányban. A Havannai emberünk című regényében azt ajánltatja egyik szereplőjével: „Ne személyiségeket szeressen. Az emberek meghalnak, vagy elhagynak bennünket; az életet szeresse.” Persze az élet is elhagy vagy mi fogunk ki belőle. S a merő létezést nem lehet nem szenvedve és nem szenvedtetve tartósan szeretni. Egy hívőnek vagy egy tudatosnak, egy katolikusnak és egy pszichológusnak csak percekre talán. Benne forr Graham Greene egész életművében az azutáni, az emberi oknál magasabb létezés ki nem mondott reménye. (Ha néha csak katolikus szemléletű vetítéssel: negatívan is, pozitívan is).

Az Isten nem bíró, azért könyörületes, mondatja Jamesszel. A két nem közül mindig a bizonyosan halandót szülő asszony a — könyörtelenebb. Az öregek az aggodás neurózisával kímélik meg magukat a szenvedéstől. Gyermekek azzal, hogy nem hiszi el: a neki kijáró boldogságért szenvedni kell. Igazán a középkorú ember szenved.

Jegyezgetem magamnak, mintha könyveiben húznám alá a sorokat:

— Probléma számunkra a szenvedés. De nem az asszonynak, aki szenvedéssel szüli meg gyermekét. A halál a mi gyermekünk; szenvedésen kell átalasnunk, hogy halálunkat megszülhessük. Gyötrelmedben együtt sírok veled. De Rose, már szabad; ő most szülte meg gyermekét.

— Úgy beszél atyám, mintha élne még! Ó hogyisne, hiszen a maga egyháza azt tanítja, hogy mostan él csak igazán és kárhozott, elkárhozott a maga egyháza szerint, a feleségemtől elszedett gyilkos pilulák miatt.

— Nem vagyunk mi olyan ostobák, mint ön hiszi, barátom. Senki sem állítja, hogy éppen mi tudhatnánk: mi volt a lány utolsó gondolata. Csak Isten volt vele a végén. S ha Isten létezik, csakis a megosztottság nélküli, őt is szerető, teljes Szerelem lehet.

Most látom, így kiemelve, funkció nélküli szép szavaknak is hathatnak ezek a kikapott és hevenyészve lefordított szavak. De Graham Greene művében ütközést szító, építő funkciójuk van. Párbeszédei, noha olyként intellektuálisak, mint talán Huxley-é, egyben cselekvő magatartást is hordoznak, egészen a viselkedéssel jellemző, nálunk leginkább Hemingway révén ismert behaviorizmusig. Ez a sajátos, greenei leegyszerűsödött stílusis összetettség leginkább legutóbbi szatirikus műveiből tűnik ki.

Mennyire szeretnék azért most lenni huszonöt-harminc éves, hogy valamiként elolvashassam azokat a félbe-szerbe hagyott, félredobott írásait, amikből megtanulhatnám, hogyan kellene saját, ki nem adott kísérleteken át nevelődni íróvá. De hát azt már lekéstem, hogy ilyen módszerrel, ilyen lehetőségekkel. Tudomásul kell venni. Azt is Graham Greene írta, hogy: a tények tudomásul nem vétele idővesztegetés.

„Semmivé akarod-e tenni az én igazságomat? És kárhoztatsz-e engem, hogy neked legyen igazad?” (Jób, 40. 3.)

Az ember csak akkor tudja felismeri Istent az ő műveiben, ha már szereti őt.

Aki szereti Istent, szereti a művét is, és aki szereti Isten művét, az részben meg is érti, mindenesetre jobban, mint bárki más, egyébként pedig bizik: „Légy nyugodt, megmutatom neked, hogy minden jól van.”

P. Sertillanges gondolataiból.

A lumbriai márkik tágas nemesi kúriája, a palota, ahogyan Lorenza sivar városában hívták, olyan volt, mint titokzatos, néma emlékek tárháza. Annak ellenére, hogy laktak benne, utcára nyíló ablakai és erkélyei csaknem mindig zárva maradtak. Homlokzata, a Lumbria-nemzetség nagy domború címerpajzsával, délre nézett, a székesegyház nagy terére, szemben a templom súlyos barokk épületével; de itt minden ablak állandóan csukva volt, mert majdnem mindig odasütött a nap, és Lorenzában alig akadnak bozós napok. Már pedig a lumbriai márkí úr ökegyelmessége, don Rodrigo Saurez de Tejada irtózott a napfénytől és a szabad levegőtől. „Az utca pora és a napfény — szokta mondogatni — csak elveszi a bútorok fényét, tönkreteszi a lakást, és aztán a legyek...” A márkí valósággal irtózott a legyektől, hiszen azok jöhetnek valami rongyos koldusról, vagy éppen egy ótvarosról is. Reszketve gondolt arra, hogy plebejus betegségek fertőzhetik meg. Olyan piszkosak voltak az emberek Lorenzában és vidékén...

Hátul a ház a folyó fölött uralkodó meredek sziklára nyílt. Borostyán-takaró födte ezen a részen nagy foltokban a palotát. És bár a borostyán egerek és más kártevő állatok búvóhelye volt, a márkí tiszteletben tartotta, mint családi hagyományt. Ide szokott kiülni olvasni az árnyékban egy erkélyre; itt nem bántotta a nap és a legyek, s olvasás közben altatódalt dúdolt neki a folyó zúgása, a folyóé, amely nyögve haladt szűk medrében és tajtékos hullámokkal erőlködött utat vágni magának a szikla kiszögellései között.

A lumbriai márkí úr ökegyelmessége két lányával élt itt — a nagyobbik Karolina, a kisebbik Lujza névre hallgatott — és második feleségével, Vicenta asszonnyal, ezzel a bozús kedélyű hölggyel, aki, ha éppen nem aludt, állandóan panaszkodott mindenre, de különösen a zajra. Mert ahogy a márkí félt a naptól, úgy rettegett a márkiné a zajtól. És míg amaz nyári délutánokon kiment az árnyas balkonra, a borostyán közé, hogy a folyó százados énekének hangjainál olvasson, addig az úrnő az előlő szalonban maradt; ott pihent egy atlaszhuzatú öreg karosszékekben, ahová nem ért el a nap, s altatódala a székesegyház terének csöndje volt.

A lumbriai márkinak nem volt férfiutóda; ez volt életének legfajóbb tövise. Hiszen ezért vette el — kevéssel azután, hogy özvegyen maradt — donna Vicentát, de az asszony nem tudta megajándékozni gyermekkel.

A márkí élete olyan monotonul és egyformán, olyan szokásos és szertartásos módon folyt mindennap, mint ahogyan a folyó jajongott a szikla tövében és a zsolozsma pergett a székesegyház káptalanjának ajkán. Igazgatta földjeit és legelőit, olykor egy-egy rövid látogatást tett rajtuk, esténként pedig megvolt a kártyapartija, amelynek tagjai voltak: a gyónató, egyben a család bizalmas tanácsadója, egy javadalmas, és a jószág-kormányzó. Ugyanabban az órában érkeztek meg, áthaladtak a nagy kapu alatt, amelyen ott hivalkodott Jézus Szentséges Szívének emlékéje a fölírással: „Uralkodni fogok Spanyolországban, és jobban fognak tisztelni ott, mint másutt”, körülülték a már elkészített kis asztalt — télen a nyugágyat — és amikor elütötte a tízet, egy óramű pontosságával kerekedtek föl, — ha éppen ki is volt osztva a lap, — és búcsút vettek másnapig. Közben a márkiné szunyókált, a leányok pedig kézimunkáztak, épületes könyveket olvastak, — esetleg másféléket is, ha titokban hozzájutottak, — vagy civakodtak egymással.

Mert Karolinának és Lujzának civakodnia kellett; mi mással ütötték volna agyon a nap és legyek elől elzárt szalontól a repkénytakarós falakig áradó unalmat. Karolina, a nagyobbik, gyűlölte a napot, akárcsak az apja, merev volt és őrizte a ház hagyományait; Lujza viszont szeretett volna énekelni, kihajolni az ablakon vagy az erkélyen, sőt még cserepes virágokat is tartott az erkélyén, ami a márki szerint nagyon közönséges szokás volt. — Nem elég neked a kert? — mondta a lányának, a palotához tartozó tenyérnyi kis kertre utalva, ahová azonban csak ritkán mentek le a ház lakói. Lujza azonban szívesen tartott cserepeket hálósobája erkélyén, amely a székesegyház terének egy kis utcájára nézett, örült, hogy öntözhetette őket és ezzel az ürüggyel kihajolhatott nézni a járókelőket. — Micsoda rossz ízlés, azt lesni, amihez semmi kö-zünk... — mondta az apja; nénje, Karolina pedig, hozzátette: — Az ám, vadászni menni! — És máris kész volt az összecsapás.

És a kihajolgatás a hálósoba erkélyéről, meg a virágcserepek öntözése meghozta a gyümölcsét. Tristán Ibáñez de Gamonalnak — hasonlóképpen nemesi családból, mégpedig a legősibbek egyikéből Lorenza városában — megakadt a szeme a lumbriai márki kisebbik leányán, amint violaszemével és geránriumajkával ott mosolygott hálósobája erkélyének virágai között. És amikor egy nap ott haladt el a kis utcán, történetesen ráhullt a cserepekből kifolyó öntözővíz. Lujza felkiáltott: „Ó, bocsásson meg, Tristán!” — és a férfi úgy hallotta, mintha egy elvárásolt kastélyból a fogoly királykisasszony fájdalmas hangja hívná segítségül.

— Ezeket a dolgokat, lányom — mondta neki az apja — komolyan csinálják és annak rendje-módja szerint. Bakfis-csínyekből nem kérek.

— De hát mire céloz ezzel, apám? — kiáltott föl Lujza.

— Majd Karolina megmondja.

Lujza ránézett nénjére, és az ezt mondta:

— Nem gondolom, testvér, hogy nekünk, a lumbriai márkicsalád lányainak, világcsúfjára úgy kell tetetni magunknak a szépet, és az erkélyről édelegni, mint a mesteremberek lányainak. Erre valók voltak a virágok?

— Kérjen bebocsátást ez a fiatalember, — mondta ki a szentenciát az apa, — a magam részéről semmi kifogásom ellene, így aztán szépen elrendeződik minden. Mit szólsz hozzá, Karolina?

— Nekem sincs semmi kifogásom — mondta a lány.

És Tristánt bevezették a házba, mint Lujza formális kérőjét.

Folyt a kártyaparti, a márkiné ott szundikált a szalon egyik sarkában. Karolina és Lujza pedig hímeztek vagy csipkét vertek, és suttogva beszélgettek Tristánnal. Arra vigyáztak, hogy a férfit sohasse hagyják egyedül Lujzával, hanem csak a két nővérrrel együtt. Ebben az apa nagyon éber volt. Azzal viszont nem törődött, hogy Karolina néha egyedül fogadta leendő sógorát, hiszen így jobban megtaníthatta a házi hagyományokra és szokásokra.

*

A kártyatársaság tagjai, a ház személyzete, sőt még a falu ama lakói is, akiket érdekelt a nemesi ház titka, a következő megfigyelést tették: Nem sokkal azután, hogy Tristán bebocsátást nyert, mint a márki kisebbik lányának vőlegénye, a megszentelt hagyományú család szellemi légköre mintha elnehezedett és elborult volna. A márki még hallgatagabb lett, az úrhölgy többen panaszkodott a zajra, mint valaha, pedig a zaj kisebb volt, mint valaha. Mert a két nővér között ugyan nagyobb és izgatottabb civakodások folytak, mint azelőtt, de csendesebben. Amikor összakadtak a folyosón és az egyik meglökte a másikat, vagy éppen belecsipett, mintegy hangfogóval csinálták mindezt, és elfojtották a panaszt.

Csak egyetlen egyszer hallotta Marianna, az öreg szolgáló, hogy Lujza így kiabált: — Hát meg fogja tudni az egész város; igen, az egész város megtudja! Kimegyek az erkélyre a székesegyház tere fölött és kikiabálom az egész világnak! — Hallgass! — nyögött föl a márki, és aztán egy olyan kifejezés következett, olyan hallatlan abban a házban, hogy Marianna ijedtében tüstént elfutott az ajtótól, ahol hallgatózott.

Néhány napra rá a márki elment Lorenzából és magával vitte nagyobbik leányát, Karolinát. Távolléte idején Tristán nem mutatkozott a házban. A márki egyedül tért vissza, és egy este kötelességének tartotta némi felvilágosítással szolgálni az asztaltársaságnak.

— Szegény lány nem érzi jól magát — mondta, miközben mereven nézett a gyóntatóra, — az idegeivel van valami baj, és ez minden jelentéktelen dologért állandó egyenetlenkedésre viszi, például a nővérével, akit különben imád. Elvittem, hogy helyrejöjjön. — Senki sem felelt egy szót sem.

Néhány nap múlva családi körben, szűk családi körben megkötötték a házasságot Tristán Ibáñez de Gamonal és a lumbriai márki úr ökegyelmességének kisebbik leánya között. Külső vendég nem is volt jelen más, mint a főlegény anyja és a kártyaparti tagjai.

Tristán az apósához költözött lakni, és a tágas ház belseje még jobban elsüllyesodott és elsötétült. Az új asszony hálószobájának erkélyén elhervadtak a virágok, mert nem volt aki gondozza őket; az úrnő többet aludt, mint valaha, az úr pedig hallgatagon, lehajtott fejjel kószált az utcáról beáradó napfény elől lezárt szalonban, akár egy kísértet. Érezte, hogy az élet cserbenhagyja, és görcsösen kapaszkodott beléje. Lemondott a kártyapartiról; ezzel mondott mintegy istenhozódót a világnak, ha ugyan valaha is ebben a világban élt. — Nincs már fejem a játékhöz — mondta bizalmasának, a gyóntatónak — minden percben máshová gondolok, és a kártya már nem szórakoztat; csak az marad hátra, hogy készsüljek a jó halálra.

Egy reggel szélütéssel ébredt. Alig emlékezett valamire. De amint kezdett magához térni, mintha még kétségbeesettebben ragaszkodott volna az élethez. „Nem, nem halhatok meg, míg nem látom, mire válik el a dolog.” És a lányától, aki az ágyához vitte az ételt, aggodalmasan kérdezte: — Hogy megy? Késik még? — Már nem soká, apám. — Mert nem megyek el, nem szabad elmennem, amíg nem fogadom az új márkit; hiszen fiúnak kell lennie, férfinak! Hiányzik az ember ennél a háznál, és ha nem is Suarez de Tejada lesz, Rodrigueznak fogják hívni, és ő lesz a lumbriai márki. — Ez nem tőlem függ, apám... — Hiszen még csak az hiányoznék, lányom, — és remegett a hangja, miközben ezt mondta, — hogy miután a házunkba tolakodott ez a... Hübele Balázs, ne adna nekünk egy márkit... Képes volt rá, hogy... — A szegény Lujza sírt. És Tristán olyan volt köztük, mint a bűnös, néha meg mint a szolga.

A nyomorult öregúr izgatottsága tetőfokára hágott, amikor megtudta, hogy leánya készül megszülni gyermekét. Egész testében remegett a várakozás lázától. — Nagyobb gondot kellett viselni rá, mint a szülőnőre — mondta az orvos.

— Ha Lujza világra hozta a gyermeket, — mondta a márki a vejének, — ha fiú, ha márki, hozd be nekem rögtön, hogy lássam, hogy nyugodtan meghalhassak; hozd be te magad.

Amikor a márki meghallotta azt a kiáltást, felült az ágyban és szemét kémlelve szögezte az ajtóra. Kevéssel utóbb belépett Tristán, bűn-

bánóan hozva a jól bepólyált gyermeket. — Márki! — kiáltotta az öreg. — Igen! — Az öregúr egy kicsit előredőlt, hogy megvizsgálja az újszülöttet, egy dadogó és reszkető csókot nyomott rá, a halál csókját, és rá sem nézve a vejére, súlyosan, eszméletlenül visszaesett vánkosára. Két nap múlva meghalt, anélkül, hogy közben magához tért volna.

Fekete gyászlepellet fődtek el a ház homlokzatán a cimert; a lepel fekete színét nyomban kezdte kiszívni a nap, amely szinte egész nap sütötte. És a gyász levegője mintha átjárta volna az egész házat; nem hozott bele vidámságot a gyermek sem.

Az anyát, a szegény Lujzát nagyon legvöngítette a szülés. Kezdetben hozzáfogott szoptatni a kicsit, de abba kellett hagynia. — Fizetett emlő... fizetett emlő... — sóhajtotta. — Most hát, Tristán, neveld föl a márkit! — mondta a férjének.

Tristán valami megnevezhetetlen szomorúságba esett, és úgy érezte, hogy egyre öregszi. — Olyan vagyok, mint a háznak valami függvénye, majdnem mint egy bútor darab — mondta magában. És el-elnézte az utcáról Lujza egykori hálószobájának erkélyét, ezt az immár virágoserepek nélkül búslakodó erkélyt.

— Ha megint virágokat tennék az erkélyedre, Lujza... — kockáztatta meg egyszer a feleségének.

— Itt nincs más virág, mint a márki — felelte az neki.

A szegény embernek fáj, hogy nem hívja másképp a fiát, csak márkinak. Elszökött hazulról és a székesegyházba menekült. Máskor eltávozott, senki sem tudta, hová. És a legjobban az ingerelte, hogy a felesége még csak nem is volt kíváncsi rá.

Lujza érezte, hogy meghal, hogy cseppenként olvad el az élete. — Úgy folyik ki belőlem az élet, mint egy vékony vizsugár, — mondta, — érzem, hogyan hígul a vérem, zúg a fejem, és ha még élek, csupán azért van, mert csak nagyon lassan halok meg... És egyedül érte sajnálom, az én kis márkimért, csakis érte...! Milyen szomorú az élet ebben a naptalan házban!... Azt hittem, hogy te, Tristán, elhozod nekem a napot, a szabadságot, a vidámságot; de nem, te semmi mást nem hoztál, mint a kis márkit...! Hozd ide nekem! — És elhalmozta lassú, remegő és lázas csókokkal. És noha beszéltek egymással, férj és feleség közé a fagyos csönd függőnye húzódt. Semmit sem szóltak arról, ami legjobban kínozza agyukat és szívüket.

Amikor Lujza érezte, hogy élete fonala elszakadóban van, rátette hideg kezét a gyermek, a kis Rodriguez fejére, és azt mondta az apának: Vigyázz a márkira! Szenteld az életedet a márkinak! Ó, és neki mond meg, hogy megbocsátok! — És nekem? — nyögött fel Tristán, — Neked? Neked nincs szükséged bocsánatra! — Ezek a szavak mint valami rettenetes ítélet szakadtak rá a szegény emberre. És röviddel elhangzásuk után özvegyen maradt.

*

Özvegyen, fiatalon, tekintélyes vagyonnak — fia, a márki vagyonának — gazdájaként, fogolyként abban a gyászos nagy házban, amely zárva volt a nap elől, egyedül néhány esztendő emlékeivel, amelyek neki már igen-igen régieknek tunk. Az ebédutáni órákat a ház hátsó részén töltötte, a repkénytakaró előtt, hallgatva a folyó zúgását. Kis idő múlva újra összehívta a kártyapartikat. És hosszú órákat töltött bezárkózva a gyóntatóval, — azt mondták, az elhunyt márki papírjait vizsgálják át és végrendelete ügyét rendezik.

De ami aztán egy napon Lorenza egész városának elég beszélőnivalót adott, az az volt, hogy Tristán, néhány napi távollét után, Karolinával tért vissza a nagy házba, — Karolinával, sógornőjével, s immár új feleségével. Hát nem azt mondták, hogy apácának ment? Hol és hogyan élt ez alatt a négy év alatt?

A visszatérő Karolina arrogánsan viselkedett és valami szokatlanul kihívó égett a tekintetében. Visszatérése után legelőször is letépette a gyászleplelt a családi címerről. — Hadd süsse a nap, — kiáltott, — hadd süsse a nap, és képes vagyok megparancsolni, hogy kenjék be mézzel, hadd lepjék a legyek. — Azután megparancsolta, hogy tépjék le a repkényt. — De Karolina, — könnyörgött Tristán, — hagyj ezt a limlomot!

A gyermek, a kis márkí, azonnal megérezte új anyjában az ellenséget. Nem volt hajlandó mamának hívni, hiába kérte az apja; mindig nagynéninek szólította. — De hát ki mondta meg neki, hogy a nagynénje vagyok? — kérdezte Karolina. — Talán Marianna? — Nem tudom, asszony, nem tudom, — felelte Tristán, — de itt valahogy mindent tudnak. — Mindent? — Igen, mindent; úgy látszik, ez a ház fecsegi ki mind... — Hát akkor mi hallgassunk.

Úgy látszott, hogy a tágas házban az élet valami fanyar hevességben sűrűsödött össze. A házaspár nagyon keveset jött elő a szobájából, Karolina ott tartotta Tristánt. Közben pedig a kis márkí a szolgák kényére volt hagyva; azonkívül egy tanító járt oda mindennap, hogy betűvetésre tanítsa, meg a gyóntató, aki vallási nevelésére ügyelt.

Újból összeült a kártyaparti; de Karolina közben ott ült a férje mellett, figyelemmel kísérte hívásait, és irányította. S mindenki megfigyelte, hogy csak az alkalmat kereste, hogy a kezét a kezére tegye, és állandóan a karjára támaszkodott. Mikor pedig tizedt ütött, azt mondta neki: — Tristán, ideje már! — Hazulról Tristán csak a feleségével ment el; Karolina csak úgy csüngött a karján, és kihívó tekintettel söpörte végig az utcát.

*

Karolina terheossága nagyon kínos volt. És úgy látszott, nem is kívánja az eredményét. Amikor megszülte gyermekét, látni sem akarta. És mikor megmondták neki, hogy kislány, és sorvadtnak, betegesnek született, szárazon csak ennyit válaszolt: — Igen, a mi büntetésünk! — S amikor kevéssel utóbb a szegény kis teremtés haldokolni kezdett, az anyja ezt mondta: — Amilyen élete lett volna...

— Te így nagyon egyedül vagy, — mondta évek múlva Karolina egy nap unokaöccsének, a kis márkinak, — társaságra van szükséged, és valakire, aki a tanulásban ösztönözzön. Így hát apád meg én elhatároztuk, hogy idevesszük egy kis unokaöccsünket, aki egyedül maradt...

A gyermek, aki akkor már tíz éves volt, koraérett, beteges, szomorú kisfiú, elgondolkozva hallgatott.

Amikor megjött a másik, a betolakodó, az árva, a kis márkí védőállásba helyezkedett, és egész Lorenza városa mást sem tett, mint a rendkívüli eseményt tárgyalta. Mindenki azt hitte, hogy mivel Karolina nem tudta elérni, hogy saját fia legyen, elhozta a fogadottat, a betolakodót, hogy bántsa és elnyomja a másikat, a testvérét.

A két gyermek azonnal ellenségnek tekintette egymást, mert ha az egyik parancsoló természetű volt, a másik nemkevésbé. — Hát te kinek hiszed magad, — mondta a kis Pedro Rodrigueznek, — hogy amért

márki vagy, parancsolgatsz nekem...? Ha sokat kellemetlenkedsz, elmegyek és egyedül hagylak. — Hagyj egyedül, éppen úgy akarok maradni, te meg menj vissza a tiedhez. — De odaérkezett Karolina, és egy „gyerekek!”-kel elérte, hogy csak csendben méregették egymást.

— Bácsikám, — (mert így hívta), ment mondani egyszer a kis Pedro Tristánnak, — én elmegyek, el akarok menni, vissza akarok menni a nagynénémhez; nem állok ki Rodriguezzal; mindig azt vágja a fejemhez, azért vagyok itt, hogy szolgáljak neki, kegyelemkenyéren tartanak.

— Légy türelemmel, Pedrócska, légy türelemmel; nem vagyok-e én is? — És magához szorítva a fiú fejét, rátapasztotta a száját, és sírt fölötte, sűrű könnyhullatással, hosszan és csendesen.

Azokat a könnyeket a kisfiú a részvét esőjének érezte. És mély fájdalommal érzett a szegény emberért, a kis márki szegény apjáért...

Aki nem sírt, az Karolina volt.

*

Egy nap, amikor férj és feleség szorosan egymás mellett ült a díványon, egymás kezét fogva és a szoba üres félhomályába bámulva, cívakodás zaját hallották; nyomban rá berontottak a fiúk, izzadtan és fölhevülve. — Elmegyek! Elmegyek! — kiáltotta a kis Pedro. — Menj, menj és ne gyere vissza a házamba! — felelte a kis Rodriguez. De mikor Karolina vért látott a kis Pedro orrlukaiban, úgy ugrott feléje, mint a nőtényoroszlán: — Fiam! Fiam! — És azután, a kis márkihoz fordulva, ezt a szót sziszegte az arcába: — Káin!

— Káin? Talán a testvérem ez? — kérdezte tágranyitott szemmel a kis márki.

Karolina egy pillanatig habozott; aztán, mintegy ököllel sújtva a saját szívére, rekedten mondta: — Hiszen az én fiam!

— Karolina! — nyögött föl a férje.

— Igen — folytatta a kis márki, — én már sejtettem, hogy a fia, és arra mondják... De azt nem tudjuk, ki az apja, vagy van-e neki egyáltalán.

Karolinát nyomban elöntötte a düh. Szeme szikrázott, ajka reszelt. Fogta a fiát, a kis Pedrot, a térdére ültette, és keményen nézve a férjére fölkiáltott:

— Az apja? Mondd meg neki te, a kis márki apja, mondd meg te Lujza nővérem fiának, mondd meg te don Rodrigo Suárez de Tejada, a lumbriai márki unokájának, mondd meg neki, ki az apja. Mondd meg neki! mondd meg neki! mert ha nem, majd megmondom én! Mondd meg neki!

— Karolina! — könnyörgött Tristán sírva.

— Mondd meg neki! Mondd meg, ki az igazi lumbriai márki!

— Nem szükséges, hogy megmondja, — szólt a fiú.

— Nohát igen: ez a márki, ez és nem te; ez, aki előbb született, mint te, és tőlem, az elsőszülöttől, és az apádtól, igen, a te apádtól. És az én fiam, emiatt a címer miatt... De én leveretem a címet és kinyitatom minden erkélyt a napnak, és tenni fogok róla, hogy a fiamat elismerjék annak, aki: márkinak.

Aztán nagy hangon szölongatni kezdte a szolgálkat, és az úrnőt, aki már szinte a második gyermekség bárgyúságában szunyókált. És amikor előtte volt mindenki, elrendelte, hogy minden erkélyajtó álljon tárva nyitva, s fennhangon, nyugodtan elkezdte mondani:

— Ez, ez a márki, ez az igazi lumbriai márki; ez az elsőszülött. Ez az a fiú, aki Tristánról született nekem, ettől a tulajdon Tristánról, aki most elbújk és sír; akkor született, amikor megkötötte a házasságot a nővéremmel, abban a hónapban, amikor összeházasodtak. Apám, a kegyelmes lumbriai márki, föláldozott engem az elveinek, és talán a nővérem is kompromittálva volt, akárcsak én...

— Karolina! — nyögött föl a férj.

— Hallgass, ember, mert ma mindent ki kell mondani. A te fiad, a ti fiatok vért fakasztott: nem kék vért, nem! hanem pirosat, égőpirosat, a mi fiunkét, az én fiamét, a márkiét...

— Micsoda zaj, Istenem! — panaszkodott az öregasszony, összekuporodva egy karosszékekben a sarokban.

— És most — folytatta Karolina, a szolgálkhoz intézve szavát — menjetek és kürtöljétek szét a dolgot az egész városban; mondjátok el a tereken és az udvarokban és a kutaknál, amit hallottatok tőlem; hogy hallja mindenki, hogy ismerje meg mindenki, milyen folt esett a címeren.

— De hiszen az egész város tudja már... — suttogta Marianna.

— Hogyan? — kiáltott Karolina.

— Igen, asszonyom, igen; mindenki rebesgette...

— És mi ezért éltünk így, Tristán, hogy megőrizzünk egy titkot, amely szájról-szájra járt, hogy megóvjunk egy rejtélyt, ami senkinek sem volt az, hogy takargassunk néhány hamis látszatot? Nyomorúság, semmi más! Nyissátok ki azokat az erkélyeket, hadd jöjjön be a fény, minden fény, és az utca pora, és a legyek! És a címert még holnap leveretem. És minden erkélyre virágcserepeket teszünk, és mulatságot rendezünk, meghívjuk rá a város népét, az igazi népet. De nem; a mulatság aznap lesz, amikor ezt az én fiamat, a ti fiatokat, akit a gyóntató a bűn fiának hív, holott az igazi bűn az volt, ami a másik fiút hozta a világra — aznap, amikor ezt elismerik lumbriai márkinak.

A szegény kis Rodriguezt a terem egyik zugából kellett előkeríteni. Sápadt volt és lázas. És nem akarta többé látni sem az apját, sem a testvérét.

— Intézetbe adjuk — mondta ki az ítéletet Karolina.

*

Égész Lorenza városában másról sem beszéltek ezután, mint arról a férfias szilárdságról, amellyel Karolina vitte előre terveit. Mindennap kísértált, karjánál fogva vitte magával a férjét, mint valami rabot, és kezén vezette leánykori fiát. Tárva-nyitva tartotta a tágas ház minden erkélyét, és a nap szívta a karosszékek selymét, sőt rátűzött az ősök arcképeire is. Minden este fogadta a kártyaparti résztvevőit, akik nem merték visszautasítani meghívását, és ő maga játszott Tristán kártyáival, míg az ott ült az oldalán Megcirógatta az asztaltársaság előtt, megveregette az arcát, és azt mondta neki: — Micsoda nyavalyás ember is vagy te, Tristán! — Azután a többieknek: — Szegény kis férjecském nem tud egyedül játszani! — És mikor elmentek, azt mondta az urának: — Az a kár Tristán, hogy nincs több gyermekünk... az után a szegény kislány után... az, igen, a bűn gyermeke volt, az, és nem a mi kis Pedrónk... de most neveljük föl ezt, a márkit!

Keresztülvitte, hogy az ura ismerje el a fiút a magáénak, mint aki azelőtt született, hogy ő, az apja, házasságot kötött, és kezdett lépéseket tenni, hogy a fia, a kis Pedro örökölje a márki címet. A másik, a kis Rodriguez közben ott emésztődött dühében és bánatában egy intézetben.

— Legjobb lenne, — mondta Karolina, — ha szerzetesi hivatást érezne; te nem éreztél sosem, Tristán? Mert szerintem inkább született barátoknak, mint akármi másnak...

— És te mondd ezt, Karolina... — merészelte megjegyezni könyöröge a férje.

— Igen, én; én mondom, Tristán! És ne bízd el magad azért, ami történt és amit a gyóntató a mi bűnünknek nevez, apám pedig, a márki, a címerünk foltjának mondott. A mi bűnünk? A tied nem, Tristán; a tied nem! Én voltam az, aki elcsábítottalak téged, én! Ó, a gerániumok között, ő, aki megöntözte a kalapodat, a kalapodat, de nem a fejedet, a cserepei vizével, ő csalt ide, a házba; de én voltam az, aki megszereztelek. Emlékezzél csak! Én akartam lenni a márki anyja. Csakhogy nem számoltam a másikkal. És a másik erős volt, erősebb, mint én. Azt akartam, hogy lázadj föl, de te nem tudtál, nem voltál képes föllázadni...

— De Karolina...

— Igen, igen, nagyon jól tudom mindazt, ami volt; tudom. Te mindig olyan gyöngé ember voltál. És az volt a bűnöd, hogy hagyta, hogy megházasítsanak vele; ez volt a te bűnöd. Mit kellett kiállnom miattatok! De én tudtam, hogy a testvérem, hogy Lujza nem fogja kibírni az árulását meg a te szégyenedet. És vártam. Vártam türelmesen, szoptatva a fiamat. És hogyan szoptattam, mikor kettőnk közt ott lappangott a rettenetes titok! A bosszút csöpgöttem beléje! Annak neveltem — és neked, az apjának...

— Igen, hogy megvessen...

— Nem, nem hogy megvessen! Én talán megvetlek?

— Hát mi egyebet?

— Szánlak! Te fölébresztetted a testemet, és vele elsőszülötti gőgömet. Hiszen senkisé is juthatott el hozzám csak az apám útján és rajta keresztül... hiszen én nem járkáltam kihajolni az erkélyre, lemosolyogni az utcára, mint a nővérem... hiszen ide férfi nem tette be a lábát más, mint mezei parasztok, vagy ezek a kártyapartnerek, esetleg még a kántáló parasztok... És amikor beléptél ide, megéreztettem veled, hogy én vagyok a nő, én és nem a testvérem... Akarod, hogy emlékedbe idézzem a bukásodat?

— Nem, az Istenért, Karolina, ne!

— Igen, jobb is, ha nem hozom eszedbe. És most bukott ember vagy. Látnod, nem mondtam-e, hogy barátoknak született? De nem, nem, te azért született, hogy én legyek a lumbriai márki, don Pedro Ibáñez del Gamonal és Suárez de Tejada anyja. Mert belőle embert csinálók. És új címerpajzsot vetetek neki, bronzból, nem kőből. Mert azért vetettem le a kőből valót, hogy bronzból valót tegyek a helyére. És abba egy vörös foltot, vérvöröset, a piros vér színét, olyan pirosat, mint az a vér, amit a testvére, a féltestvére, a te másik fiad, az árulás és a bűn fia fakasztott az arcán, olyan pirosat, mint az én vérem, mint az a vér, amit te fakasztottál belőlem... Ne szomorkodj — és miközben ezt mondta, fejére tette a kezét —, ne gyötörd magad, Tristán, én emberem... És nézz ide, nézd az apám képét és mondd meg, te aki láttad őt meghalni, mit szólna, ha látná a másik unokáját, a márkit... Ó, aki elhozatta veled magához a te fiadat, a Lujza fiát! Egy rubint fogok tetetni a bronz címerpajzs közepébe, és a rubin szikrázni fog a napban. Hát mit gondoltatok, hogy ebben a házban nincsen vér, piros vér, piros és nem kék? És most, Tristán, mihelyt elaludt a mi fiunk, a piros vérű márki, menjünk lefeküdni.

Tristán úgy hajtotta le a fejét, mint akit századok súlya nyom.

Hangversenyen voltam, a IX. szimfóniát, az öröm himnuszát hallgattam. Hazafelé menet azon gondolkoztam, hogy a hétköznapi keresztyén embernek lelke vajon telítődhet-e igazi örömmel? Amíg fiatalabb, tán könnyebben teszi, de kissé előrehaladottabb korban már inkább „siralomvölgyet” lát maga körül. Tudom, hogy az evangéliumot „örömhírnék” mondjuk, de hát minek örüljön a magamfajta elfáradó, öregedő ember?

Valóban, nem egyszer hallhatjuk, hogy az öröm csak a fiatalság privilégiuma, az ifjú évek velejárója. Az idősebb embertől mindjobban eltávolodnak az örömnak órái. Kétségtelenül helyes a megállapítás, hogy minden valódi öröm valamiképpen az életből fakadó érzésnek következménye, az életerő megnyilvánulása. Az erőteljes duzzadó évek pedig általában az ifjúkor éveit. Azt is tudnunk kell azonban, hogy a valódi életöröm nem egyéb, mint a „goût de vivre”, az élet érzéklése, megízlelése nyomán fakadó lelki magatartás. E megfontolás alapján a fiatalsággal járó öröm ugyan valódi, de még — hogy úgy mondjuk — éretlen öröm, mely idővel „éretté”, lehangzóbbá, nyugalmasabbá, árasztóbbá fejlődhet.

Az öreg, fáradt és száraz Kant figyelmeztet rá, hogy a gyermekeket rá kellene nevelni az önfelédit derűre, hogy öregkorukban barátságos, vidám vonások tükröződjenek arcukon. Ha a természetes okosság ezt diktálja, mennyivel inkább kell így gondolkodnia a keresztyén léleknek, aki egész életében igyekszik el nem múló örömöket meríteni az „élet teljességéből”. Igaz, ez az örömforrás testi érzékeinkkel csak ritkán fedezhető fel, a léleknek Istent „ízlelő” bizonyossága azonban meggyőződhet róla. Amint a tenger partján álló ember a végtelennek tűnő víznek csak innen-só partját érzékelheti, csak a közelében morajló hullámokat hallhatja, mégis tudja, hogy van egy „túlsó part” is, s hogy az érzékekkel nem tapasztalható túlsó part: valóság, éppúgy a lélek számára a szemmel nem látott, füllel nem hallott „odaát” már itt a földön is biztató öröm forrásává válik. Maga Isten jön elénk ezzel az örömmel, hogy a földi vándorlás során ne szárnyaszegetten, hanem „öröm-ódát” énekelve járjunk.

Sajnos, többen vannak a keresztyén lelkek között is, kik bizalmatlanok az

„odaát valókkal” szemben. „Siralomvölgyben” élünk, mondogatják ezek, a szenvedések útvesztői között bolyongunk. Mások úgy adnak bizalmatlanságuknak kifejezést, hogy csak a merőben evilági, nem egyszer erkölcsileg kifogásolható örömöknek „vigasztát” keresik lelkük bizonytalanságában. Az ezeken az utakon járók vagy a földi gondok s bajok közül nem képesek felemelkedni az öröm világába, vagy pedig a merőben evilági örömök felejtetik el velük a szenvedés nyomán is fakadó természetfölötti öröm értékét. Egyik magatartás sem az evangélium világa, amelyben öröm és szenvedés, természetes és természetfölötti harmonikusan egészítik ki egymást. Mert igaz ugyan, hogy gyakran figyelmeztet hitünk a halálra, de utolsó szava mégis csak a feltámadás. Beszél ugyan a bűnről, de sohasem felejtí szem elől a megváltást. Örök kárhozatról is szól, de nem felejtkezik el Isten irtalmasságáról sem. Ezekben az igazságokban hinni pedig annyit tesz, mint derűsen és kiegyensúlyozottan élni.

Épp ezért, ha a keresztyén léleknek azt kellene tapasztalnia, hogy lelki életében az örömnél nincs elég tér biztosítva, arra a következtetésre kell jutnia, hogy lelki élete téves vágányokon halad. Ennek a helytelen irányvételű útnak kerülése a léleknek nemcsak önmagával, de a közösséggel szemben is súlyos kötelessége. Nietzsche ugyan egyenesen azt állítja, hogy a keresztyén vonás gyűlölni az örömet, de ez annyira nem igaz, hogy az örömtelen ember mindannyiszor kiközösíti magát a keresztyén közösségből is. Az örömet ízlelni nem képes emberek tehetetelenségévé válnak a családnak, munkatársaiknak, környezetüknek. Néha oly helytelen útra tévednek, hogy örömeiket abban lelik, ha másoknak kedvét szeghetik, ha ünneprontókká válhatnak s megjegyzéseikkel mások örömét elrabolhatják.

Ez a magatartás már nemcsak a bűn felé vezet, hanem a bűnnek az útja, amely nem egyszer odáig fajulhat, hogy szomforgató farizeus módon még az evangéliumot is helytelenül idézi, csakhogy mások örömet csírájában elfojthassa. Mondogatván: „Jaj nektek, kik nevettek”. Mennyivel másképp gondolkodott és élt *Mórusz Szent Tamás*, akiről veje feljegyezte, hogy tizenhat év alatt, míg vele egy fedél alatt lakott, sohasem látta, hogy legyőzte volna őt a rossz kedv: mindig derűs volt és vidám. Meg kell tehát fogadnunk *Péguy* tanácsát: „Tanuljunk meg örülni, akkor elfelejtünk majd másoknak fájdalmat okozni.”

Természetesen — s erről is szólnunk kell — Isten nagy ajándéka, az élet értékeit ízelő, a természetfölöttiben gyökerező öröm sem ment mindig az ember lelkében bizonyos veszélytől. Túlságosan is hozzászokhat a lélek ehhez az ajándékhoz, s ha ideig-óráig nélkülözni kénytelen, elkedvetlenedik, zúgolódóvá válik. *Szalézi Szent Ferenc* figyelmeztet rá, hogy az Istentől származó örömet nem egy lélek olykor felcseréli az „öröm istennőjével”. Ez az út pedig már nem Istennek, hanem önmagunknak s olykor hamis bálványoknak kereséséhez vezet. Lelki „gourmand”-okká, inyenckévé válni pedig még inkább elhibázott törekvés, mint az ízelés örömet habzsoló torkosság.

Az örömről szólva azt a téves, agályoskodó magatartást sem hagyhatjuk figyelmen kívül, amely néhány örömteli perc vagy óra után bizonytalankodik, vajon nem volt-e vétkes lelke számára az elfogadott öröm. Bizony, az ilyenek nem elég bátrak ahhoz, hogy Istenben felszabadultan örvendezzenek. Elfelejtkeznek róla, hogy végtére is a keresztyén ember hivatása az örök és teljes boldogság, már pedig minden, a földön nyerhető nemes öröm, bármily fogyatékosan is, de ebből a maradéktalan boldogságból enged valamit megízlelni. „Senki sem képes hosszú időn át a szomorúságban maradni” — figyelmeztet *Aquinói Szent Tamás*. Ha tehát soha nem akarnók megízlelni Isten szeretetének és szolgálatának, továbbá számos egyéb értékes örömnél ajándékát, a búskomorság verne láncba s vinne bűnbe minket.

Kétségtelen, mindazon öröm, amelyre az elmondottakban céloztunk, inkább lelki-szellemi, mint érzéki természetű. Ez a körülmény azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy az érzékeinkkel összefüggő, a szó szoros értelmében „emberinek” nevezhető örömöket ne értékeljük, ne keressük. A „földi vándor” bizony nagyon is igényt tart a „földi öröme” is. Joggal és méltán örülhet ezért a természet szépségének, a zene harmóniájának, a nemes művészetnek, az ember-szívek jóságának, a jókedvű embereknek. Bizonyos, hogy Istennek jobban tetszik, ha az ilyen örömek segítségével kissé vidámabbak leszünk, mintsem hogy kedvetlen búskomorságban eicsonevészesedjék lelkünk, fanyarul tekintsen önmagára s keményen, szárazan kezeljen másokat. Isten egyáltalán nem kárhoztatja, ha Dávid vidám hárfája segíti előzni Saul búskomorságát, s meghagyta a bornak, hogy „vidámitsa meg az ember szívét” (*Zsolt.* 103, 15). S méltán feltehető, hogy a bor a Zsoltáros ajkán csak mint rész az egész helyett szerepel, képvisel tehát minden oly érzékeinkkel kapcsolatos örömet is, amely Isten szándéka szerint az ő dicsőségét s az ember javát szolgálja. Ezért írja *Nagy Szent Leó* pápa is, hogy a lelki ismeret is „ízleli” az emberi helyes cselekedeteknek gyümölcsét, csakúgy, amint keserű ízt hagy maga után minden bűnös kisiklás.

Ha pedig valaki előrehaladottabb korban már nehezebben hangolódik is az épp megélt jelen nyújtotta ajándékok nyomán öröme, akkor sem kell, hogy szíve üres maradjon, csak idézze emlékezetébe *Silvio Pellico* szavait, aki Velence ólomkamráiban is tudott örvendezni, midőn ifjabb éveinek jótetteit idézte fel lelkében, ezek egykor megszépítették napjait, a nehéz órákban pedig a legtisztább öröm forrásává váltak.

Életkedvet serkentő igényünk, hogy legalább is olykor-olykor eltöltse lelkünket az Istent „érzéklő”, a jócselekedeteink s a környező világgal való kapcsolatunk nyomán fakadó öröm. Lelkünk nemcsak táplálkozik, erősödik az öröm óráiban, hanem egyszersmind megpihen s felvértezi magát a nehezebb órákra.

Szennay András

MIÉRT ÁLDOZAT A SZENTMISE? Ne értsük félre a problémát! Nem arról van szó, hogy *honnét tudhatjuk* a szentmise áldozat voltát. Erre a kérdésre könnyen megfelel az ún. „pozitív (adatoló) teológia”. Már az ószövetségi kinyilatkoztatás megjövendöli vagy előkészíti az Újszövetség minden sarkalatos tételét, és így van ez a miseáldozat esetében is. *Malakiás* próféta beszél róla az Úr megbízásából, hogy a zsidó áldozatok helyett az akkor még pogány nemzetek „napkelettől napnyugatig”, vagyis az egész földkerekségen „eledel-áldozatot” („minchá”-t) mutatnak be majd az egy igaz Isten tiszteletére (1, 10–11). Az Újszövetség ránkmaradt legősibb, görög szövegében az úrvacsora szerzésekor, még a keresztáldozat előtt Jézus áldozati szakkifejezéseket használ, amikor kijelenti, hogy „ez az én testem, amely értetek van adva (*Lukács* 22, 19), és „ez az én vérem, amely értetek ki van öntve” (*Máté* 26, 28). Ezek után érthető, amit *Pál* apostol ír (*Zsid.* 13, 10), hogy nemcsak a zsidóknak, hanem nekünk keresztényeknek is „oltárunk van”, vagyis áldozat-bemutató asztalunk, hiszen az oltár csakis áldozat-bemutatásra való, semmi egyéb-re. A szentírással teljes összhangban tanúskodik a mise áldozat jellegéről a keresztény kinyilatkoztatás elsődleges forrása: az egyház állandó élő tanítása és istentiszteleti gyakorlata is, az ún. „szenthagyomány”. A miseliturgia ránkmaradt legrégebbi szövegeimlékei kivétel nélkül mind „anaforá”-k (áldozat-bemutató imádságok). Mindebből látnivaló, hogy a keresztény hívő közösség istentisztelete sem nélkülözi azt a mozzanatot, amely akár az Ószövetségben, akár a többi nagy történelmi vallásban a szent cselekmények tetőpontja volt: az áldozat-bemutatást.

A misebemutatók Jézus kifejezett parancsát teljesítik: „Ezt cselekedjétek az én emlékeztetre!” (1. Kor. 11, 24–25). Ámde mi tette áldozat-bemutatóssá — még a kinszenvedés kezdete előtt — Jézus vacsorai szent cselekményét? És *mitől lesz áldozattá* a szentmise, az utolsó vacsora megismétlése? A válasz már nem a pozitív, hanem az „elméleti teológia” tárgykörébe tartozik, és korántsem oly egyszerű, mint az előző esetben. A ténymegállapítások minden tudományban könnyebben mennek, mint a lényegre tapintó vizsgálatok. A teológia e téren akkor tesz eleget a többi kultúra-tudományok módszertani követelményeinek, ha megkeresi az áldozat lényeges vonásait a különböző történelmi vallásokban, és a szentmisét mint jelenséget az így kialakított áldozatfogalom alapján érti meg. Más szóval: meg kell építenünk a zsidó és a pogány áldozatok közös elemeiből egy általános „áldozatmodellt”, és ennek megfelelőjét a szentmisében is meg kell találnunk.

Az áldozatbemutatás első és legszükségesebb tartozéka az *áldozati ielküllet*: átélése az ember viszonyának a maga istenéhez. Az ember elismeri, hogy tőle függ, érte él, neki szolgál, őt kell megengesztelnie. Ez az emberi magatartás az, amit tulajdonképpen vallásnak nevezünk. Ily értelemben mélysegesen vallásos népek voltak a régi egyiptomiak, vagy az asszirok, vagy *Zarat-hustra* perzsa követői, vagy a *Cortez*, illetve *Pizarro* felfedezte mexikói és perui indiánusok. A bibliai Zsoltároskönyv tanúsága szerint ez az emberi magatartás volt a lelki háttere a régi Izrael templomi áldozatainak. Ez a szellem elevenen él mindmáig *Mohamed* 440 millió hívőt számláló vallásában, amelynek már a neve is — az „iszlám” — életünknek Isten rendelkezésére bocsátását jelenti. Sajnos, számos hívő keresztény van, akiből éppen a „vallás” hiányzik, vagyis az istenviszony átélése, amely aztán az áldozatban kereshetné és találná meg legsajátosabb kifejeződését.

Minden áldozat másik szükségszerű tartozéka az áldozati *tárgy*, amit az áldozatbemutató odaad istenének. Olykor nem a szó szoros értelmében vett tárgy, hanem himnusz, fölséges szövegű imádság. Ilyenkor beszélünk a „dícséret áldozatáról” (*Zsolt.* 106, 22). Rendszerint azonban kézzelfogható tárgyakat mutatnak be áldozatul: kincseket vagy illatszereket, ételmet vagy élőlényeket, többnyire állatokat, esetleg embert is. Előfordul, hogy áldozat-bemutatás után a tárgy egy részét a hívő visszakapja és elfogyaszthatja; ilyenkor beszélünk áldomásról, áldozati lakomáról. Az áldozat résztvevői így is-

tenük asztaltársai lesznek; bizonyos esetekben — hitük szerint — még egyesülnék is vele.

Az áldozati tárgy magában véve még nem áldozat. Történnie kell vele valaminek, hogy áldozattá legyen. Ez az *áldozati történés* az áldozat-elméletek legkényesebb pontja, mert a vallások története igen sok változatban ismeri. Az áldozati himnusz el kell énekelni, az áldozatra szánt embert meg kell ölni (esetleg csak kitelepíteni a társadalomból), az áldozati állat vérét az oltár köré ki kell önteni, húsát az oltár tűzén legalább részben el kell égetni, de persze voltak „egészen eléő” áldozatok is. A téves közhiedelemmel szemben hangoztatnunk kell, hogy az áldozati történés általános fogalmával éppen nem feltétlenül jár együtt az áldozati tárgy megölése vagy elpusztítása. Az ószövetségi illatszeraláldozatnál nem az volt a lényeges, hogy a tömjén az aranyasztalka paraszán elégjen, hanem, hogy különbb, édes illatú váljk; ugyanígy az aranylámpákba töltött szent olajnak sem egyszerűen elfogynia kellett, hanem inkább megneimesednie, tündöklő lánggá válnia az Isten dicsőségére. Még világosabb az eset a „kitett kenyerek” áldozatánál. Ezeket időről-időre cserélték és elfogyasztották ugyan a papok, de a kenyér egyáltalán nem ezáltal volt áldozat, hanem csak addig, míg az aranyasztalokon feküdt.

Magától értetődik, hogy az áldozathoz *áldozatbemutató* is szükséges: akár személy, akár csoport. Az áldozati cselekményt néha közvetlenül maga végzi, néha a maga helyében külön pappal végezteti. Áldozópapra főleg közösségek nevében végzett áldozatoknál van szükség. Olykor a közhatalom birtokosa a hivatott áldozatbemutató, vagyis pap és király egy személyben, mint a bibliai *Melkizedek* (Móz. I. 14, 18), máskor a politikai hatalom letéteményeseitől különböz papokat választanak, mint például a királyság bukása után a pogány római köztársaság polgárai. Lényeges azonban, hogy az áldozatbemutatóban eleven jelenjen az áldozati lelkület. A hekatombának nevezett áldozatnál százával vágták az áldozati barmokat, a templom mégsem különbözött volna egy vágóhídtól, ha az áldozati történés mögött ott nem áll az istenséghez szóló könyörgés, engesztelés, hálaadás vagy dicsőítés.

A kereszteny hitrendszer tengelyében egy hatalmas áldozat áll, Jézus Krisztus keresztládozat. Jézus a „második Ádám”, az egész emberiség nevében ténykedik (Róm. 5, 19). Személyével egybekapcsol istenséget és emberséget, tehát született pap, közvetítő e két világ között. Sőt pap és király egy személyben, hiszen isteni mivoltánál fogva övé „minden hatalom mennyben és földön” (Máté 28, 19). Áldozati tárgya a saját szent embervolta, amit épp azért öltött magára, hogy legyen mit bemutatnia (Zsid. 8, 3). Áldozati cselekménye abban áll, hogy szabad akaratból adja oda életét (János 10, 11), még pedig nemcsak a kereszthalálban, hanem azelőtt is és azután is, örökké közbenjárva ezzel érettünk (Zsid. 7, 25). Áldozati lelkülete az Istent megengesztelő szándék, amellyel bűnbocsánatot és természetfölötti életet szerez a világnak (Róm. 5, 11; Kolossz. 1, 14; Ján. 10, 10).

Az áldozat általános modelljének megszerkesztése és a keresztládozat rövid dogmatikai elemzése után most már megközelíthetjük a szentmisében is megkeresni az áldozat szükséges elemeit. Mellőzhetetlen segítséget nyújt ebben a trentói egyetemes zsinat dogmajellegű határozata, amely a két áldozat lényegi azonosságára mutat rá: „Egy és ugyanaz az áldozati tárgy, ugyanaz az áldozatbemutató személy is, jelenleg papok szolgálata révén, aki akkor magamagát mutatta be a kereszten; csak az áldozatbemutató módjában van különbség.” A szentmise áldozati tárgya tehát Jézus szent embersége, nem pedig a kenyér és a bor. Az áldozatbemutató személy is maga Jézus Krisztus; a pap csak másodsorban jön szóba. Az áldozati lelkület szintén a Jézusé, az ő örök főpapi lelkisége, amely a szégyenletes kereszthalált is áldozattá magasztosította. E megállapításainkban a zsinat döntése készséggel a kezünkre járt. A legkényesebb ponton azonban cserben hagy. Mi ugyanis a szentmise áldozati történése? E kérdésre a trentói határozat nem felel; csak tagadólagos és külsőséges módon közelíti meg, midőn hangoztatja, hogy a miseáldozatban nincs vérontás, vagyis, hogy Jézus itt nem szenved és nem hal meg. továbbá, hogy a misénél pap is van, akinek szolgálatát Jézus ezáltal igénybe veszi. Egészen bizonyos viszont, hogy az áldozati történés nem a pap végezte

„felajánlás”, mert akkor még nincs jelen az áldozati tárgy, Jézus teste és vére. Az áldozás szintén nem, hiszen a nem-papok is részt vesznek benne, és mint fölséges áldozati lakoma már feltételezi, hogy maga az áldozatbemutató előzőleg lezajlott. Nem marad más hátra, mint az a cselekmény, amelyet maga az áldozatbemutató Jézus Krisztus visz végbe: megjelenik az oltáron a kenyér és bor „színe” alatt, emlékeztetve így testének és vérének golgotai különválására. Az áldozat lényege tehát az átlényegülés pillanata; a pap szolgálata itt abban áll, hogy Jézus eszközeként ténykedik, miközben kimondja helyette az utolsó vacsora szavait. Világosan látták ezt a spanyol barokk teológusok, csak hogy az áldozati történetből elválaszthatatlannak vélték a pusztítást, az áldozat megölését. Szerintük az átlényegítő szó a „misztikus kard”, amely az Üdvözítőbe hatol. Jézus menten szörnyethalna tőle, ha Isten rendelése lehetetlenné nem tenné (Róm. 6, 9). Így próbálta a saját képére és hasonlatosságára megszerkeszteni a szentmise áldozati lényegét egy olyan nép teológiai gondolkodása, amely a kegyetlen mórok nyomása alatt nyolc évszázados kardforgatás közben érett nemzetté, azóta is bikák ledőlésében gyönyörködik, sőt maig véres emberi késviadalokban leli kedvét. A vallástörténet tanúsága szerint azonban az áldozatbemutató vérengzés nélkül is lehet igazi áldozat.

Szent Pál gyakran ismételt, világos tanítása szerint az egyház Krisztus titokzatos teste (pl. I. Kor. 12, 12—13); nem jelképesen, hanem valósággal, bár nem biológiai, hanem természetfölötti értelemben. A keresztség óta oly szerves kapcsolatban vagyunk Jézussal, mint az élő test tagjai a fejfel; vagy amint a termő szőlővesszők egybenőttek az éltető nedvet adó szőlőtőkével (Ján. 15, 5). A miseáldozattal kapcsolatban ez azt jelenti, hogy a hívek elválhatatlanul hozzátartoznak az áldozati tárgyhoz is, az áldozatbemutató személyhez is. A keresztény nép külön felszentelés nélkül is „királyi papság” (Péter I. 2, 9). A szentmise tehát Jézus és az egyház áldozata egyszersmind. Jézus nagy áldozatát az egyház (a maga csatlakozását kifejező) kis mellékáldozatokkal köríti: a kenyér és bor felajánlásával, az oltár megfüstölésével (amely a kísérv szöveg tanúsága szerint igazi illatáldozat), de elsősorban a „dicséret áldozatával”, a nagy áldozati imádsággal, amely a „Valóban méltó...” szavakkal fennhangon kezdődik, magába olvasztja az utolsó vacsora szavait, és a hívek közösen énekelt Amen-feleletével zárul (a Miatyánk előtt). Azzal a nevezetes Amennel, amelyet már Szent Jusztinosz emleget Kr. u. 150 táján a szentmiséről adott leírásában. Azok a hívek tehát, akik nem igénylik a liturgiába való bekapcsolódást, és a vasárnapi szentmisére nem a közös áldozatot bemutatni, hanem csak magánimádságaikat mondani járnak, nem lehetnek elégedettek önmagukkal. Nevelniük kell még magukat áldozatbemutató lelkületre. Ez is része annak a „nagykorúságnak Krisztusban”, amelyre mindnyájunknak el kellene jutnunk (Efez. 4, 13).

A reformáció tagadta az úrvacsora áldozatvoltát. Tette ezt abból a tiszteltreméltó meggondolásból, hogy az áldozat újra meg újra ismétlése ne tegye kérdésessé a kereszthalál végtelen értékét és teljes elégségét. Amde Krisztusnak katolikus fogalmak szerint is csak egyetlen áldozata van. Szüntelen áldozat. Megkezdődött az Üdvözítő világbábelésével, folytatódott egész élete során, és a szentírás tanúsága szerint a mennyben sem ér véget. Végig azonos marad az áldozati tárgy, folytonos az áldozatbemutató lelkület is, de számtalan mozzanathoz áll az áldozati történés. Legkiemelkedőbb mozzanata volt természetesen a kereszthalál, de oltár volt a jászol Betlehemben és a názáreti ácsműhely, a Tábor-hegy vagy a sírbolt hideg köve egyaránt, sőt még a „mennyei trónus” előtt is oltár áll, és ott az áldozati Bárány halálra sebezve, de meg nem ölve. Ennek a szent cselekményláncolatnak, Jézus áldozatos életének, szervesen beletartozó részecskéje minden egyes szentmise. Szó sincs külön áldozatról. Nem kell tehát az áldozat egységének megmentésére ahhoz a kalandos feltevéshez folyamodnunk, hogy a szentmise a keresztáldozatot „át helyezi” a múltból a jelenbe, és úgy ad az egykori történésnek új időkoordinátákat (új „quandocatio”-t), mint ahogy mi egy tárgynak, máshová átrakva, új térkoordinátákat (új „ubicatio”-t) adhatunk. Elgondolkodtató azonban Odo Casel bencés apát († 1948) feltevése amely szerint a szentmise nemcsak a keresztáldozatot hozza közénk, hanem az Üdvözítő élete művének teljes egészét, pél-

dául Gyümölcsozottkor az Ige megtestesülését, karácsonykor a betlehemi születést, nagycsütörtökön az utolsó vacsorát, húsvétkor a feltámadást, áldozócsütörtökön a mennybemenetelt is. Hiszen mindezek részei annak a szüntelen áldozatnak, amelyben egy és ugyanaz a Jézus az áldozati tárgy és az áldozatot bemutató személy. Kár, hogy Casel elméletének szépsége még nem garancia az elmélet igazságáról.

Nemkatolikus oldalról sokan felfigyeltek *Augustin Bea* bíborosnak a II. vatikáni egyetemes zsinat megnyitása előtt, 1962-ben elhangzott nyilatkozatára, amely szerint a keresztények egyesülése érdekében „új ritusok” felállításaról is szó lehet. Eszerint tehát, ha egész felekezetek vagy például egyházmegye-nagyságú közösségek ismernék el a pápa főségét, és fogadnák el a katolikus hittanítást, nem kellene „római” katolikusokká lenniük. Létezhetnének „angol ritusú”, vagy akár „wittembergi ritusú” és „genfi ritusú” katolikusok is. Lelkéseiket annak rendje és módja szerint pappá szentelné az egyház, hogy az apostoli folytonosság katolikus követelménye tekintetében se hagyjanak kívánnivalót. Istentiszteletük külsőségei azonban nem a latin mintához igazodnának. A kenyér és bor fölött őskeresztény példa szerint mondott imádságba az utolsó vacsora ígék mellé természetesen be kellene venniük — szintén őskeresztény módra — az áldozatbemutató gondolatát is. Áldozatbemutató nélkül semmiképp sem lehetnének katolikusokká.

A keresztények egységének hatalmas és újszerű távlatai ezek. Sajnos, aligha a közeli jövő fejleményeit jelzik. De már az is idők jele, hogy az ötlet egyáltalán felmerülhetett. Megvalósulásáig bizonyára még sok-sok miseáldozatban kell egyesülnünk a jó Pásztor utolsó-vacsorai szándékával: „Legyenek mindnyájan egygyé!” (*Ján.* 17. 21). (*Dávidházi Tamás*)

A MAGYARORSZÁGI SHAKESPEARE-IRODALOM ÜTTÖRŐI. *Shakespeare* jubiláris évében hadd emlékezzünk meg két jeles pap-tanárról, akik elméleti műveikkel mintegy elindítói voltak a hazánkban oly szépen kiterebélyesedő Shakespeare-kultusznak. Az első, aki — még latin nyelven és ki-mutathatóan német források alapján — egyik elméleti munkájában hosszabb-foglalkozik Shakespeare-rel: a jezsuita *Szerdahelyi György* (1740—1808), aki rendje feloszlata után világi pap s a budai egyetemen az esztétika tanára lett. 1784-ben jelent meg *Poesis dramatica* című poétikai munkája, amelynek Shakespeare-re vonatkozó nevezetes szakasza — *Radnai* Rezső fordításában — így hangzik: „Az angol tragédia jobb az angol komédiánál, mert magok az angolok természetök szerint hajlandóbbak a komolyra. *Wilhelmus Shakespeare* nemcsak saját honfitársai előtt, hanem mindnyájunk előtt a természet csodaszülöttje, ki ha tehetségét a költői mesterséghez alkalmazni megtanulta volna, minden korok és népek költői közt kimagaslanék. Ő atya és megteremtője az angol színháznak, s könnyű, tágkörű fantáziával, gyors átható és éles felfogással, érzékeny heves lélekkel, nagy hevülettel és csodálatos enthusias-mussal rendelkezik. Az emberi lélek indulatait nála jobban senki sem figyelte meg; a szív gyöngédségében és a lélek bátorságában senki sem múlta felül. Dramáit ő nem nevezte sem tragédiáknak, sem komédiáknak, mert nem alkalmazta azokat műfaji szabályokhoz. Erényeiben és tévedéseiben egyaránt nagy, mely utóbbi oknál fogva darabjai a színpadi igényekhez mértén átdolgozva adatnak elő. Shakespeare neve ismeretes mindenki előtt, akinek csak fogalma van a drámai költészetről: a tragikusoknak igazi bálványa. Ha áll az, amit róla *Farmer* és mások állítanak, hogy sem tudományos képzettsége nem volt, sem a régi nyelveket nem ismerte, úgy valóban csodálatra méltó, hogy egyedül lángeszének segítségével a tragédiában oly erőteljességet sajátított el, melyet a legtanultabb férfiak és legnagyobb poéták is utánózni kényszerülnek. *Lear* király, *Mackbeth*, *Romeo* és *Júlia*, *Hamlet*, *Othello* a leglátványosabb darabjai. 1616-ban fejezte be életét.”

Szerdahelyi tehát az első, aki Shakespeare-ről komolyan és többé-kevésbé jellemzően mondogatta el nézeteit; ha egy kissé professzoros feszeccséggel számon is kéri tőle a poétikai „szabályokat”, de elismeri zsenialitását. A másik neves irodalomtudós, aki már magyar nyelven és eredeti angol forrásokból merítve, hosszasan foglalkozik Shakespeare-rel: *Buczy Emil* erdélyi piarista tanár

(1782—1839), a magyar Tudományos Akadémia későbbi levelező tagja. *Döbrentei* Gábor *Erdélyi Múzeum*-ának 1817-es évfolyamában megjelent két filozófiai-esztétikai értekezése, ezekben foglalkozik részletesebben Shakespeare-rel.

Az elsőnek a címe: „Az elmének magasb kifejlődése körül, az ízlés munkájában.” Ennek XI. fejezetében — kissé körmonfönt stíluszálással — így nyilatkozik az angol drámaíróról: „Shakespeare, kinél senki soha az embert jobban nem ismerte, azon ingereket és indítókat, melyek cselekedeteiben vezérlik, senki tökéletesebben nem látta, s azt, mi lehetne az ember, mind magára mind másokkal egybe-kötve, aki új világokat tudott teremteni, s azon világokat szükséges plánumok szerint népesíteni, ámbár ezen tulajdoni szerint a természettől a játékszínre látszott hivatatni, annak még közönségessé nem vált tökéletességeit, melyek előbb-hátrább előtte ismeretlenekké nem maradtanak, külső formájában (alkotmányában) el nem érte, vagy nem kívánta elérni...” Formai szempontból tehát ő is némiképpen elmarasztalja Shakespeare-t, s hiányosságait a továbbiakban a közízlés fejletlenségével magyarázza. De védelmébe veszi Voltaire-rel szemben: „Voltaire, a tökéletes ízlésű imádottja nemzetének s egész Európának, híjában enyelgett a hamleti *to be, or not to be* monologgal, a monolog és Shakespeare dicsét az enyelgés meg nem homályosította.” Jegyzetben forrásait is megnevezi: Rowe Shakespeare-kiadásának „előbeszédét.”

Az *Erdélyi Múzeum* ugyanez évfolyamának IX. füzetében egy másik terjedelmes Buczy-tanulmány jelent meg. „A tragoedia legfőbbje a görögöknél s mostani álláspontja” címmel. Ebben is figyelemre méltó dolgokat mond a szerző Shakespeare-ről, sajnos azonban olyan nehézkes stílusban, hogy célravezetőbbnek látszik mindezeket csak kivonatossan ismertetni. „Shakespeare Angliának, a még ki nem mívelt ízlésű Angliának, renden feljúló gyermeke volt...” Dicséri bátorságát, hogy a „Hős-Román és Balladák hangján feljebb” mert emelkedni a dráma szintjéig, ebben látja zsenialitását, hibáit viszont ismételtelen a kora fejletlen, „a hellászi grádust” el nem érni tudó ízlésével magyarázza... „Shakespeare eltűnt, de az eruditio és Genie mindegyik fog találni e ritka halandóban: ő egy fejthetetlen tökéletű Genie!...” „Shakespeare mert előbb (azaz: legelőször) kevés hellászi s római eruditioján s a hős világ tónusán magos lelkével feljűlvágni: ő vitte újra ideális világába a valót és történetet, a férjfiat és honnyát...” E sorokban nyilvánvalóan azt dicséri, hogy Shakespeare-ben megvolt a bátorság elszakadni a klasszikus dráma hagyományaitól és saját hazájának történelméből meríteni tárgyat, a költészet síkján idealizálni a történelmi realitást. Am csapongó fantáziáját is értékelni tudja: „A *Tempest* (Vihar), a *Midsummer Nights Dream* (Szentivánéji álm), *Mackbeth*, *Hamlet*, melyekben Rowe szerint a fantáziának legtöbbet engedett a Genie, melyekben a valótól leginkább látszik eltávozni, melyeknek három utolsójában a Fairy-ek (tündér), Wirth-ek (bűbájolónék) és Ghosts (lélek), a Genie teremtsései jelennek meg: ezen melléktárgyak személyeinek a hely, karakter és nyelv a bámúlásig vagon tulajdonítva: s mely szembetűnő az Egésznek interesszéje? a főbb karaktereknek minémű valóságot ad a leírás és dialogosz?...” Dicséri tehát Shakespeare-nek azt a sajátosságát, hogy művészi erejével a hihetlent is hihetővé, a fantáziaképet is mintegy reálisá tudja varázsolni... Bámulja eredetiségét is: „Őt az eruditio kevésse vezérelhetette; úgy látszik, hogy neki se kedve, se akaratja nem volt utánnazónak lenni; őt egyedül geniosza tüzelte ált’ láthatlan fellengésire, s a három egy-ségre keveset hajlott, hogy annál bátrabban hathasson: a Lear irtózatos imád-sága, az Antoniusz oratóija Caesar felett, Mackbethben a Király megölettetése, az Aerobarbusz előbeszéde Cleopatrától, a Hamlet monologja, a III. Richard karaktere, az Othello és Desdemona borzasztó dialogosza...”

Buczy stílusa — mint említettük — nehézkes, és ez nem is csodálható, hiszen a magyar nyelvű esztétikai irodalom bölcsőjénél állunk. De ha átrágjuk magunkat a kifejezés-mód csonthéjas burkán, egy olyan, korát megelőző, irodalomelméleti tudós portréja bontakozik ki előttünk, aki a tárgyat alaposan ismeri, aki eredendő görög-római-franciás klasszikus iskolázottsága korlátait áttörve, egyéni önálló ízlését követve időtálló értékítéleteket is tudott alkotni...

Persze Szerdahelyi és Buczy elméleti meglátásai nem igen lettek volna elegendők a virágzó hazai Shakespeare-kultusz kifejlődéséhez. Gyakorlati erőforrásokra is szükség volt. Jó fordításokra és lelkes, áldozatos színházi kezdeményezésekre. Szerencsére ezek sem hiányoztak. A kilombosodás első sorban nekik köszönhető. De a hajszálgyökök után kutatva fel kell fedeznünk és értékelnünk is kell a két úttörő maradandó érdemét. (Kunszery Gyula)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. „Elnehezülő szívvel forgatom ezeket a kéziratokat, Kellér Andor utolsó könyvét — a ki nem hült szavak még őrzik a hangját, az igékből elő-elővillan a szeme, az óvatosan válogatott jelzőkből megcsap az okos igényesség...” Illés Endre bevezetőjének első mondatai ezek, Kellér Andor utolsó könyvének az élén.* Valóban, ezek a szavak még melegek, a lapokon még alig száradt meg a tinta, a mondatok ma is olyan frissek, mint akkor voltak, mikor az Esti Hírlap „déli postájában” először kerültek, nyomdafestéktől csillogva, az olvasó elé. Szinte látom a szeme villanását, ahogy ezt az elismerést olvasná — mert napilap alkalmi írásaira lehet-e nagyobb dícséret, mint hogy a napok és alkalmak elmúltán, és a könyv igényesebb formájában is frissek maradtak? Igaz, Kellér Andor karcolatait, tárcáit is a műalkotás igényességével és áhitatával írta. Rendkívüli felelősség élt benne a művészete és mestersége iránt. Sokszor beszélt, többnyire némi ironikus bűnbánattal, fiatalága könnyelműségéről: arról, hogy nem becsülté kellőképpen a tollát, az írást. Későn lett igazán író, mondogatta; és hozzátette olykor: most már nincs ideje rá, hogy „selejtet” írjon, most már minden szavára, mondatára, minden legkisebb jelzőjére ügyelnie kell. Amit más, könnyűkező, kevésbé aggályos író könnyedén „leken” — egy-egy ilyen „déli postát” — azon ő kártartó gonddal dolgozott, mérlegelve a mondatok lejtését, a jelzők súlyát, a kimondott és ki nem mondott szavak értékét. Lyesmiről, a mesterség „titkairól” és közhelyeiről kifogyhatatlan lelkeséggel tudott beszélni; mintha újra fölfedezte volna magának az egész stilisztikát, és nem győzne betelni vele; és mintha azzal a kivételes műgonddal, melyet magára rótt, vezekelve is régi pillangó-könnyűségéért. Régebbi könyvei kapcsán egyik-másik bírálója szemére vetette, hogy lényegtelen dolgokkal foglalkozik, olyan intimításokkal, melyek portréi modeljainak arcához semmi lényeges vonást nem tesznek hozzá. Ne firtassuk, milyen lényeges tud lenni a jól meglátott és ábrázolt „lényegtelen”; arról se beszéljünk, milyen üres szölam-puffogatássá válik némelykor a göröcsös igyekezet az állandó „lényeg-mondásra.” Kellér Andornál talán nem is arról volt szó elsősorban, hogy meg volt győződve a lényegtelennek tetsző vonások és mozzanatok jellemző értékéről; számára alighanem minden lényeges volt, ami az irodalomhoz, művészethez, s írókhoz, művészekhez tartozott. Akadt, aki holmi intimpistáskodással vádolta; az ilyesfajta vádak teljes félreértésből fakadtak. Kellér Andort nem a hálózobatitkok érdekelték, és nem a hátsólépcsők olcsó pletykái. Az ember érdekelte. És az író, az irodalom; az apróságban, a semmiségben is az író látta, és az apróságokat nem valamiféle szimatoló és leleplező kíváncsisággal, hanem a lelkiismeretes, csupa-tisztelet íródeák áhitatával és szorgalmával jegyezte föl. És nem egyszer éppen a mellékesben sikerült rátapintania a lényegesre. Ez egyébként többé-kevésbé „módszere” is volt, és nagyon jól mestertől tanulta, Kosztolányitól, Esti Kornél iskolájában, és az *Alakok* műhelyében.

„Későn, csonkán is írni kell, ha ez a dolga az embernek a földön” — írta, Aranyra utalva, Csathó-portréjában; és másokról szólva semmit nem írt annyira önmagáról, mint ezt. Későn lett igazi, céhbeli író, ezt is sokszor hangoztatta; és sokszor beszélt „csonkaságáról” is: arról, hogy fáradékony, és fáradt. De úgy érezte, és szentül hitte, hogy „írnia kell”, mert „ez a dolga a földön”, ez későn meglelt, illetve igazi súlyában későn fölismert, de aztán annál nagyobb lelkiismerettel vállalt és végzett hivatása és kötelessége. Ezért fájt neki kétszeresen minden olyan bírálat, amit igazságtalannak érzett (s volt része benne); ezért örült kétszeresen minden olyan elismerésnek, mely a teljesítmény, a mesterségtudás érdemeit méltatta. Telitalálatait, csattanóit elrejtette, s aztán diákos

* Déli Posta. Magvető, 1964.

szorongással várta, hogy fölfedezzék, elsősorban azok, akiknek adott a véleményére és ítéletére. Könnyedséggel leplezte aggályos műgondját, és semmi sem szolgált úgy elégtételére, mint mikor a könnyed mű mögött az értő szem meglátta a munka nehézségét, s a látszólagos „sekélységben” azt a mélységet, melyről egyik mestere és eszménye, Kosztolányi, illetve az ő Esti Kornélija énekelt.

„Megtanulta, hogy a valóságból minden felhasználható — írja róla Illés Endre. — Bírósági tárgyalások jegyzőkönyveiben, vagy ha úgy tetszik, presszó-beli storykban kibontásra váró, nemesebb tartalmak, formák, törvények rejtőzhetnek, és csak arra várnak, hogy a művész megtalálja igazi jelentésüket. Kellér Andor ilyen megnemesítő művész volt.”

S ennek a megnemesítő művészetnek — műfaját is megnemesítő, vagy újranemesítő művészetnek — szép és maradandó műve- emléke a *Déli posta*.

*

„Musset írta valahol, hogy az emberek háromnegyed részében el van temetve egy fiatalon elhalt költő, akit túléltek. Én is túléltem egy költőt, aki voltam.” Ezekkel a szavakkal vezeti be kötetét *Komlós Aladár*,* nyilván a fiatalabb nemzedékek tájékoztatására, akik elsősorban az irodalomtörténészt ismerik; az idősebbek azonban még jól emlékeznek A néma örült arca költőjére, s a *Reggeltől estig* most alkalmat ad nekik emlékeik fölfrissítésére, meg arra, hogy fölvevessék a költővel a kérdést, immár bizonyos távlatban: „Milyen volt éneklnének, aki ma már csak énektanár?” Hol, az irodalom, a költészet milyen tájain kell elhelyeznünk ezt a lírát? Ez is a háború kohójában edződött férfi-lírává, és telítődött azzal a humanitással és „világ-szeretettel”, amely az expresszionizmust — legalábbis az expresszionizmus egy ágát is — jellemzi, Werfelt például; az olyan versek, a huszas évek első feléből, mint a *Hazatérés*, A szépség üzenete, Ártatlanság énekszavával, Te, eléggé érzékeltetik ezeket a rokonságokat, közös élmény sugallta párhuzamosságokat.

A líra azonban, úgy látszik, nem volt elsődleges és kényszerítő kifejezési forma Komlós Aladár számára; ritkán megszólaló költő, és csak a megrendítő, nagy élmények készítetik ilyen közvetlen vallomásokra; az első háború után újjabb mély lírai forrást csak a súlyosodó embertelenség fakaszt benne, a negyvenes évek elején; ezekből az időkből való a válogatott gyűjteményének talán két legmegragadóbb darabja, A bennszülött, meg a Zsidók a kapualjban.

A szigorú, alig száz lapnyi válogatást fordítások egészítik ki, német, francia, néger-angol költőkből, mintegy jelzésekül a költő világirodalmi érdeklődésének különféle tájai felé; emeljük ki ezek közül Péguy műve, Az ártatlan szentek misztériuma egy részletének szép tolmácsolását: illő, hogy számon tartsuk, sajnos rendkívül kisszámú Péguy-fordításaink közt.

*

Rokonszenves költői arc bontakozik ki *Gergely Ágnes* első verseskötetéből.* Nem bő és spontán áradású líra az övé; mintha szavai, sorai, vallomásai csak erős ellenálláson át jutnának fölszínre; mintha nem azért küzdene, hogy magát megmutassa, hanem ellenkezőleg, hogy magán minél jobban, minél fanyarabb szigorúsággal uralkodjék, s magából minél kevesebbet áruljon el. Egy helyütt némi megvető hangszíjjal említi az „olvatag szívét”; szemlátomást kerül minden lágyságot, s ébren vértetzi magát az érzelmi odaadás, a lírai meghatottság ellenében; kemény, szigorú, s inkább akar kopár lenni, mint engedni a dekoratív szépség csábításának. „Egyszer jó volna olyan verset írni” — mondja,

amelyhez nem kell logika,
nem kell pórázra fogott szenvedély és
a tárgytól való erőszakos eltávolodás,
újra és újra átélés, öncsonkító

* Reggeltől estig. Magvető, 1963.

* Ajtófélfámon jel vagy. Magvető, 1963.

birkózás, hidegláz,
kétely és akarat se.
verset, mellyel nem bántok soha senkit,
de magamat se.

Nehéz, küzdelmes — és szemlátomást a modern (modern angol?) költészet eszményeit valló ars poetica. Egyelőre nemcsak néhány szép eredménye szól a költő mellett (például a címadó *Ajtófélfámon jel vagy*), hanem, lévén szó első kötetről, elkerült hibái és tévedései is. A legnagyobb veszély, ami fenyegeti, alighanem ez: nehogy túl szoros pórászra fogja és végül megfojtja a szenvedélyt, az erőszakos eltávolodással nehogy végül túl messze távolodjék a dolgoktól, s az öncsonkító birkózásban végülis egészségesen csak addig csonkítsa magát, ameddig lírája éltető szerveit meg nem sérti.

*

Székelv Dezső huszonhét éves; a *Füstoszlopok** első kötete; saját vallomása szerint tekervényes úton és késve érkezett el a költészethez. „Súlyosodik a fegyelem szavamban” — írja egyik versében (*Zaklatott sorok*); alighanem valóban ez az, amire a leginkább szüksége van: szóban, képalkotásban a nagyobb fegyelemre. Előfordul ugyanis nem egyszer nála, hogy egybe nem illő elemekből épít verseket, szakaszokat, képeket; egyik elem megsemmisíti a másikat. ahelyett, hogy támogatná, segítené. „Remeg a reggel tenyerén — Létem egypercnyi tisztasága — Aztán mint könnyű halászbárka — A szél öléből messze fut” — írja például a *Boldog reggel*-ben; a reggel tenyere, a szél öle, halászbárka: csupa „külön” elem, amit csak rím, ritmus tart össze, de nem valami-féle valódi belső kohézió; s az effajta példákat jócskán lehetne szaporítani. Következetesebb, hitelesebb végiggondolása a gondolatnak, „végiglátása” a képnek nyilván hasznára válnék és megkönnyítené azt a „tisztázást”, amire tehetségének, úgy érezzük, szüksége van. Egyelőre még nem egyszer túlságosan könnyen elfogadja a kínálókozó első ötletet, anélkül, hogy kellőképpen alávetné a hitelesség próbájának, s így aztán a szavak mögött nincs mindig kellő fedezet; az *Éjszakák fia* sok jó, erős képe mellett például ilyen indokolatlan bizarrság is akad, mint „A járdán csikkek, mint nyomorultak a hordágyon”, s ez sem egyetlen példa. Az *Akiket tűzzel kereszteltek*-ben olvashatni: „... a szél. — Mely fennakadt a villanydrótokon, — Mint sárkányok, vagy fáradt szerelők. Akiket az álom elaltatott — Az éj zümmögő sodronyán”. A szél, mint fennakadt sárkány: jó és elfogadható; de már az áramütött szerelők sehogy sem illik ide, ráadásul még megtévezve egy metaforával („az éj zümmögő sodronya”); ez nem teltebbé teszi a kifejezést, hanem csak zavarosabbá; a hasonlat nem hasonlít, hanem elold, távolít, kitérít. Itt, ilyen esetekben van szükség valóban „súlyosabb fegyelemre”, a dolgoknak benső struktúrájuk szerint való kidolgozására: arra, hogy a költő kevésbé engedjen a szavaknak és ötleteknek, és szigorúbban ragaszkodjék a benső igazsághoz. Nyilván ez az az út melyen kétségtelen tehetsége a szélességesen fölfogott hatások, és már eddig elért eredményei fölé emelkedhetik, magával — és néha túl készséges retorikájával is megküzdve igazáért. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Madách Imre halálának századik évfordulója alkalmából új rendezésben mutatta be „Az ember tragédiájá”-t az ideiglenes otthonba költözött Nemzeti Színház. Illő hódolat a legnagyobb magyar drámaíró emléke előtt. Nyilvánvaló azonban, hogy a felújításnak nem lehet egyetlen feladata, hogy letegye az emlékezés kegyeletes koszorúját. A művet, az alkotója halála óta önálló életre kelt művet is szolgálnia kell, hogy az tovább folytathassa fényes pályafutását az újra meg újra felsorakozó nézők elméjében és szívében. Mennyire tesz eleget ennek a feladatának az új bemutató, erre a kérdésre keressük a választ az alábbiakban.

Kezdjük talán a legszembevetőbb újdonsággal, a drámai költemény új

* Füstoszlopok. Szépirodalmi könyvkiadó. 1964.

scenáriumával. A Shakespeare Company tavaszi budapesti vendégszereplése, úgy látszik, nem tévesztette el hatását. Ezúttal Madách műve jelent meg a Nemzeti Színház színpadán ugyanabban a köntösben, amint az angolok előadta „Lear király”. Eltűntek a látványos, naturalisztikus vagy félnaturalisztikus színpadképek. Az egyszínű, barna háttér előtt mértani idomok: körök, kockák, hasábok jelentek meg diszletként, Bálint Endre festőművész tervei szerint. Az egyes képek folyamatosan követik egymást, az egyenruhába bujtatott diszletező munkások nyílt színen rakosgatják át, vagy hozzák-viszik a puritán egyszerűségű alakzatokat, kellékeket. A három főszereplő barna bőr alapöltözéket visel, erre dobják föl a jelenetek megkívánta, inkább csak jelzésszerű ruhadarabokat. A többi kosztüm is a végsőkig stilizált (Vágó Nelli tervezte őket).

Ennek az új scénáriumnak (Bakó József jelzi nevével a színlapon) két vitathatatlan előnye van. Az egyik inkább gyakorlati természetű. Gyorsabban pergővé teszi az előadást, amely így, — a beiktatott két szünettel együtt —, alig vesz igénybe többet három és fél óránál. A másik előny inkább csak nagy lehetőség, amellyel élni a rendező s a színészek hivatottak. Az elszórakoztató, a figyelmet magukra terelő, látványos képek eltűntével sokkal döntőbb szerephez jut a pusztá szöveg, tehát maga az író. Ezt a szöveget el lehet recitálni, de „elő” is lehet „adni”. Mégpedig úgy, hogy ez az „előadás” valóban közvetítse a néző- és hallgatóközönség felé a művet, megkönnyítse megértését, befogadását. Ehhez persze az kell, hogy a rendező, s az ő hatására és szellemi kisugárzásának eredményeképpen a színész, komolyan elmélyedjen a remekműben, amelyet előad és elsősorban önmagában alakítson ki valami határozott képet róla.

Peter Brooke, a fentebb említett Lear-előadás rendezője, mielőtt a darabot ebben az újszerű köntösben színre vitte volna, egy egészen új értelmezését gondolta át. A shakespearei tragédia szokványos felfogásától (a Lear a gyermeki hálátlanság ábrázolása) eltérően ő úgy vélekedett, hogy a Lear sokkal többet mond ennél, hogy valójában a hatalom és erőszak démoni kísértésével állítja szembe a szelídek igazságát. S ez a szinte evangéliumi ihletésű értelmezés, sokunkban talált akkor lelkes visszhangra. Ezzel szemben egy nemrégiben Budapesten járt fiatal cambridgei irodalom professzor kétségbe vonta ennek az értelmezésnek helyességét. Nos, ezen nyilván lehet vitatkozni (vitatkoztunk is); de aligha lehet vitatni Brooke koncepciójának művészi igazságát és jogosságát. Ellékel a koncepció nélkül ugyanis nem kerülhetett volna sor arra az egységes, minden részletében átgondolt és művésziileg megoldott előadásra. És éppen egy ilyen egységes és értelmező koncepció hiánya az, amit a Nemzeti Színház új Tragédia-előadásában leginkább hiányolunk.

Nem tudni, hogy az előadás rendezőjének, Major Tamásnak, van-e, s ha van, milyen elképzelése van a Tragédiáról, a Tragédia egészéről. Az előadás során nem árul el belőle semmit sem. Az első három, valamint a záró szín (a mennyekben, a paradicsomban és a paradicsomon kívül) szemmel láthatólag nem érdekli túlságosan, vagy nem tud kezdeni velük, noha mint színész, az (ezúttal ismét csak a hangjával jelenlévő) Úr megszólaltatójaként csak ezekben jut szóhoz. Sajátos és a madáchi szöveget eltűző (s éppen ezért torzító) elképzelése van a római és bizánci színről, konvencionálisan viszi színpadra a Kepler, a francia forradalmi és a londoni jelenetet (kivéve ez utóbbinak szép haláltáncát), a többi szint pedig a színészekre bízva, csináljanak belőle, amit tudnak. Major Tamás persze, s ez mentségére szól, nem áll egyedül ezzel a koncepció bizonytalansággal, jellemezte ez már a kortársi kritikusok jó részét is, akik szintén hajlottak arra, hogy az említett keretjelenségeket afféle (és talán csak a Faustból kikölcsönzött) dekorumnak tekintsék. Nem tudták elképzelni, hogy olyan okos ember, mint Madách, komolyan vegyen holmi bibliai „meséket”. Pedig Madách töprengéseinek lényege éppen ezekben a jelenetekben sűrűsödik össze. A rossz problémájával viaskodik, úgy, ahogy a kereszténység kezdte óta viaskodni vele a legnagyobb gondolkodók. Hogyan egyeztethető össze a teremtető Isten mindenhatóságával és végtelen jóságával a rossz jelenléte a világban? Mi sem természetesebb, mint, hogy elmékedéseibe helyenként manicheisztikus elemek is keverednek: „együtt teremtenék”, mondja Lucifer, tehát a rossz principiuma épp oly ősi, mint a

jóé. Végülis azonban Madách sem talál más feleletet kérdéseire, mint amit a keresztény teológia ad rájuk. Isten az embert jónak, de szabadakarattal felruházottnak teremtetten, az ember szabadságával élve elfordult Istentől, bűnbe esett, emiatt a sok gyötrelem és szenvedés, de kétségbeesésre nincs ok, hiszen Isten gondviselésével továbbra is az ember mellett áll:

Szabadon bűn és erény közt
Választhatni, mily nagy eszme,
S tudni mégis, hogy felettünk
Pajzsul áll Isten kegyelme.

Ez Madách mondanivalójának lényege és ehhez képest a látomásos történelmi képsorozatnak csak illusztratív szerepe van, hogy bemutassa az eredeti bűn következményeit. S ez egyben eldönti azt a sokat vitatott kérdést is, vajon pesszimista vagy optimista-e Madách? Nos, annyira pesszimista, illetve optimista, amennyire minden az esztét használó, de ugyanakkor a hitét is komolyan vevő keresztény ember az.

Persze, ha valaki figyelmét kizárólag a történelmi tablókra összpontosítja és a Madách megszabta bibliai keretből kiragadva szemléli őket, a legkülönbözőbb következtetésekre juthat. Ennek, a mű szellemével ellenkező szemléletnek következménye volt, hogy akadt a Tragédiának olyan jóhiszemű védelemzője, aki azzal mentegette Madách „sötéten látását”, hogy Ádám valójában Lucifer torzító tükrén át figyel a történelmi eseményeket, tehát nem a valóságot látja, hanem annak „ördögi” mását. Holott ma már minden iskolás gyerek tudja, hogy az egyiptomi piramisokat rabszolgák ezreinek véres veritékével építették, hogy Miltiádészt valóban lenyakaszták. A római orgiákról korabeli leírások tudósítanak és ma már neves teológusok hirdetik, hogy az eretnekek máglyára küldése súlyos eltévelyedés és a szeretet vallásának meghazudtolása volt. Robespierre valóban kivégeztette Dantont, majd követte őt a guillotine alatt s a múlt századi kapitalista London pontosan olyan volt, amilyennek Madách írja le. Ha valaha megvalósulna az a pusztán a gyakorlati rációra épített társadalom, amelytől a technikai fejlődés láttán Madáchon kívül mások is rettegetek, nyilván olyan embertelen lenne, mint a Tragédia falansztere, mégha kissé naiv is ez a jövőbe vetített kép. Az pedig, hogy a nap és vele együtt a föld egyszer (ha nem is „négy ezredév után”) kihül, fizikai törvényszerűség. Madách tehát egyáltalán nem festette komorabbra a valóságot, mint amilyen. Azt viszont, hogy ilyen, azt számára, és minden hívő ember számára, kellőképpen megmagyarázza az eredeti bűn ténye. „Ádám, Ádám! elhagytál engemet / Elhagylak én is, lásd, mit érsz magadban” mondja az Úr, s aztán Madách bemutatja, mi lesz az Istentől elfordult ember sorsa. Aki nem hisz, az természetesen nem fogadja el azt a világmaggyarázatot, ami Madáché. De még ha ez is a helyzet, gondolom, akkor sem helyezkedhet vele szemben más állásponton, mint amilyent hasonló esetben, mondjuk, Dante Isteni Színjátekával szemben foglalt el, amelyet az emberi szellem jelentős alkotásaként könyvel el akkor is, ha világnézetileg elutasítja különben.

A Nemzeti Színház felújításának ez a koncepcióbeli megoldatlansága rányomja bélyegét a színészek játékára is. S ez annál inkább érződik, mert maga a szereposztás sem mondható a legszerencsésebbnek. Még leginkább Sinkovits Imre Ádámja sikerült a legeggyveretűbbre. Sinkovits a könnyen lelkesedő, a bukást könnyen feledő és az újat mindig töretlen kedéllyel elkezdő, könnyen ellágyuló Ádámot ragadta meg s ez végeredményben elfogadható lenne, mert ez is benne van a Tragédia központi alakjában (bár a töprengő, filozófáló szövegek így kissé idegenül hatnak szájában). Az ilyen Ádám azonban mindenképpen egy szellemesebb, fölényesebb és ugyanakkor kedélyesebb Lucifert kívánt volna, mint amilyent Kálmán György színpadra tudott állítani. Lucifer a Tragédia történelmi jeleneteiben amúgy sem az igazi démon. Mimikrit ölt magára, a hidegen gondolkodó, kicsit cinikus, kicsit szkeptikus kalkuláló játssza meg, hiszen igazi műve úgyis látható mindabban a sok rosszban, amit bemutat. Kálmán György mintha félénk és megilletődött lett volna és

Lucifer színes alakját teljesen elszűrkitette. Váradí Hédi kitűnő színésznő, de Éva szerepe úgy látszik egyáltalán nem való neki. Az orgánuma sem illik hozzá. A Tragédiához ennél sokkal több pátoz kell. A népes szereplő gárda többi tagjai mintha teljesen magukra lennének hagyatva, hogy játsszon mind-egyik a maga kedve és elképzelése szerint.

Az elmondottak során részletesen foglalkoztam a Shakespeare Company Lear előadásával, amely ennek a Tragédia bemutatónak ihletője volt. Ott a szcenárium egy a műből kiinduló, következetesen végiggondolt művészi program külső megnyilvánulása volt. Itt merő külsőség, ami mögül hiányzik az értelmezés és az annak megfelelő eljátszás művészi fedezete. Megmarad tehát továbbra is egy jó, de még kitöltésre váró lehetőségnek. (Dorombay Károly)

KÖZPZÓMŰVÉSZET. Toulouse-Lautrec (1864—1901). Száz esztendővel ezelőtt, 1864. november 24-én született a délfraanciaországi Albiban — a középkori Katar eretnekmozgalom egykori fellegvárában — Henri de Toulouse-Lautrec gróf, a századvég kiváló festője és rajzolója, a posztimpresszionizmusnak — Cézanne, Gauguin és Van Gogh mellett — negyedik vezető egyénisége; születésének centenáriumáról a budapesti Szépművészeti Múzeum szép grafikai kiállítással emlékezett meg, Párizsban pedig megjelent az évfordulóra egy vaskos, bőségesen illusztrált mű (Huisman és Dortu: „Lautrec par Lautrec”), amely sok szempontból új megvilágításba helyezi a mestert, akinek alakját bestseller-regények és hatásvadászó hollywoodi filmek nemegyszer egyoldalúan ábrázolták.

Lautrec rövid ideig élt (mindössze harminchét esztendeig, akárcsak kortársa, a másik tragikus sorsú művész: Van Gogh), nem is sorolható — témakörei alapján — a legszelesebb skálájú alkotók közé, — mégis a múlt század utolsó harmadának legnagyobbjai között tartja számon a művészettörténet. (Pedig ezek az évtizedek a festészet új virágkorát hozták; Degas, Renoir s még tucatnyi nagyszerű mester ekkor adtak életet megannyi műnek, amelyek ma is teljes fényvel sugároznak, s még a „második vonal”-hoz is olyan festők tartoztak, mint Whistler, Odilon Redon, Gustave Moreau, Puvis de Chavannes, Munch, Sérusier...) Az opera, a balett, a mulatók, a kánkánt járó táncosnők, a löversények, az élvezet gazdag emberek és a fásult tekintetű prostituáltak, a Harmadik Köztársaság nagy- és félvilági életének volt krónikása, megörökítője Lautrec. Tudatos társadalombírálat, ítélkező állásfoglalás semmiképpen sem magyarázható bele életművébe, mégis (vagy talán éppen ezért?) munkái — a maguk szenvtelenségével — döbbenetet keltő tanúvallomások arról a korról és arról a társadalomról, amelynek szórakozóhelyeit az ő litografált falragaszai propagálták, amelynek nyenc étkezéseihez ő rajzolta a menükártyát, amelynek jellegzetes figurái, cilinderes, elegánsan öltözött urak, mélyen dekoltált hölgyek, ünnepelt zsokek és divatos sanzón-énekesek körében múlatta nappalait és éjszakáit.

Rippl-Rónai jól ismerte őt. Így ír róla memoárjaiban: „Kis vázlatkönyvébe rajzolgatta a kabarék hölgyeit és e rajzok után néhány, de karakterisztikus vonásból állította össze pompás műveit. Néhány vonal, gyönyörűen dekoráló színekkel: ilyenek az ő java munkái... Némely fura emberi tulajdonságait nem tekintve, ez a Lautrec volt a legértékesebb művész a mi társaságunkban. Igen eredeti tehetség. Különösen az utca falainak izléses, művészi plakátokkal való díszítése volt az ő érdeme.”

A következő nemzedék legjobbjai — Georges Rouault és Pablo Picasso — mesterüknek tekintették Lautrec-et, akinek hatása félreismerhetetlenül megnyilvánul fiatalkori munkáiban. A magyar piktúrát forradalmasító „Nyolcak”-csoport tagjaihoz is igen közel állott Lautrec munkássága. Berény Róbert „megértette és messzemenően csodálta Cézanne-t, Degas-t, Toulouse-Lautrecet...” — olvassuk Szij Béla egyik Berénnyel foglalkozó tanulmányában.

Hogy művészete ma is mennyire szuggesztív és eleven, erről szépen szól Vas István, a költő, „Mi maradt?” című versében, amely a Jeu de Paume-ban látott impresszionista mesterek előtt hódol:

*Es bátrak bátra, te legnagyobb, hogy szeretlek,
nagyúr és nyomorék, pap és pojáca Lautrec,
Baudelaire testvére te, kegyetlen szenvedő!
Te nem féltél a test s az abszint démonától,
s vásznaidon vihogva táncol
Páris halálfejtő, vidám kísértete.*

A művésznek — aki „nem félt a test s az abszint démonától” — fájdalom-korán kiesett kezéből a pasztellkréta. „Utolsó pillanataiban az Isten felé fordult”, — írta végső heteiről Csabai István, az impresszionizmus korának a második világháborúban elpusztult kitűnő monografusa. — „Halálos ágyából kiugrott és a középkori lovagok alázatával sietett a végszentséggel közlekedő falusi plébános fogadására.”

Képzőművészeti események. Pár hónappal ezelőtt még kiállítását láhattuk Pór Bertalannak, s a kis tárlatról szóló beszámolók után hamarosan megjelentek a nekorlógok is. Kevesebb maradó termék is vannak hat évtizedes munkásságának, azonban fiatalkori vásznai („Vöröshajú cigányfiú”, „Család”, „Vágyódás a tiszta szerelemre”, „Hegyi Beszéd”), 1919-es dinamikus plakátjai, a két világháború között készült jelképes értelmű, bikákat és pásztorokat ábrázoló emlékezetes rajzai meg fogják őrizni Pór nevét. 1910 körül a Palermo-kávéházat látogatta egy kis magyar író- és festő-társaság: Ady, Kernstok, Kaffka Margit, Bölöni, — e körhöz tartozott Pór is, aki később igen jó rajzot készített Adyról. Tudunk arról is, hogy Pór 1911-es kiállításán Ady-ünnepséget rendeztek, amelyen a költő is jelen volt. Legjobb korszakaiban a modern francia piktúrával (Cézanne, Derain, Picasso) tartott kapcsolatot a most elhunyt művész, akinek Franciaországban mindvégig voltak tisztelői (Pignon és Fougereon festők); utolsó párizsi kiállításáról Aragon hetilapja, a „Lettres Françaises” között hosszabb cikket. Szellemi frissége nem lankadt el élete alkonyán sem, bizonyítják ezt biztoskezü skiccei Barcsay Jenőről, Németh Lajos művészettörténészről s más barátairól, ismerőseiről. Pór Bertalannal olyan művész távozott el, aki — mint a „Nyolcak” tagja — közreműködött abban, hogy ezelőtt több mint fél évszázaddal új fejezet nyíljon a magyar képzőművészet történetében...

A közelmúltban rendezték meg Lausanne-ban a svájci magángyűjtemények válogatott modern anyagának kiállítását. A „Manet-től Picassóig” címet viselő tárlaton az impresszionistáktól az absztrakt Mondrian-ig és a 70. születésnapját idén betöltő nagy spanyol mesterig, a szürrealisztikus Joan Miró-ig az elmúlt 70—80 esztendő legkiválóbb művészei — Modigliani, Chagall, Klee, Utrillo s mások — szerepeltek, sokszor chef-d'oeuvre-ökkel. A rendezőség remek katalógust adott ki, az elsőrangú színes kliséket a híres Skira-kiadó készítette. A kiállított mintegy 350 festmény, szobor és rajz között szerepelt Rodin „Keresztelő Szt. János”-a, a német expresszionista Emil Nolde a tanítványok csoportját ábrázoló „Pünkösöd” című olajfestménye, a monumentális feladatok megoldására oly rátermett, talán „neo-realistának” nevezhető Fernand Léger-nek a Courfaivre-i templom üvegablakaihoz készített tíz kartonvázlata („A kánai mennyegző”, „Csodálatos kenyérszaporítás”, „Keresztrefeszítés”, „Feltámadás” stb.), Picasso a „Montmartre Krisztusa” című fiatalkori remekművé rajza, Rouault „Krisztus és a halászok” című parázsló koloritú kompozíciója.

Vajda Lajos festőművész (1908—1941) nevééről és munkásságáról hosszú időn keresztül — sajnálatos módon — alig esett szó. A személye és életműve körüli óvatoskodó és méltatlan hallgatás most végre kezd megtörni; nap-

világot látott az első Vajda-monográfia is, Mátyás Stefánia munkája. (Képzőművészeti Alap kiadása, 1964.) Vajda — mint Kassák „Munka”-körének tagja — megismerkedett a konstruktivizmussal, nélkülözések közepette eltelt párizsi éveiben pedig a szürrealizmussal, de művészetére legnagyobb hatással a magyar népi művészet alkotásai és a szentendrei templomok ikonjai voltak. Művészetét életében nem méltányolják, még barátainak egyrésze sem. Vas István írja önéletrajzi feljegyzéseiben: „... Nagyon elcsodálkoztam volna, ha megtudom, hogy néhány évtized múlva az egész társaságból ő bizonyul a legnagyobb értéknek, az ő hatása a legerősebbnek és ő lesz a mai magyar modernnek legendás őse”. („Kortárs”, 1964. évi 6. szám.) Másik jóbarátja, Zelk Zoltán is csak később ismerte fel, hogy Vajda „csön-
dessége, látszólagos gyámoltalansága mennyi keménységet takart, milyen összeszorított fogú készülődést a Műre.” („Élet és Irodalom”, 1964. aug. 29-i szám.)

Vajda érzékeny, egyedülálló, spirituális művészete a külföldi kortársak közül Paul Klee világához áll a legközelebb, — a magyar művészetben pedig Csontházy és Na-Conxy-Pan lakója: Gulácsy voltak a rokonai, testvérei, szellemi társai. Mind kristálytisztá rajzai (fejek, szentendrei házak), mind festményei (csendéletei, amelyeknek színei Braque-i finomságúak; átszellemült ikonos képek), mind kései kompozíciói — ezek a félelmetes, Franz Kafka-látomásokat sugalló művek — igaz, nagy értékei művészetünknek.

Mátyás Stefánia kis kötetének szövege és képanyaga bizonyára hozzájárul ahhoz, hogy Vajda elfoglalja az őt megillető helyet a közudatban. „A művészet kiskönyvtára” sorozat eddigi kötetei végén feltüntették a tárgyalt művészről szóló fontosabb írásokat. Sajnáljuk, hogy ez most elmaradt. Kállai Ernő (aki elsőnek ismerte fel Vajda nagyságát, s művészetére megalkotta a „pszichorealizmus” megjelölést), Hamvas Béla, Bálint Endre, Perczel Balázs, B. Szabó György s mások cikkeire, tanulmányaira érdemes lett volna a figyelmet felhívni; az érdeklődő sok szempontot, útbaigazító gondolatot találhat esszéikben e nem könnyen megközelíthető nyelvvezető mester megértéséhez.

* * *

Kiállítási jegyzetek. Az Ernst-múzeumban örömmel néztük végig Frank Frigyes idős festőművész (szül. 1890) retrospektív kiállítását. Frank művészete az „École de Paris”-hoz, a századelejei francia festészethez kapcsolódik; piktúrája Chaim Soutine-éhoz, a magyarok között leginkább Czoboréhoz áll közel. Koloritja nedvdús, vérbő, — színeit indulatosan, széles ecsettel viszi fel a vászonra. E vonások jellemzik olyan kiemelkedő munkáit, mint a „Naplemente az antennák fölött” (1929) és a „Csendélet lámpával” (1961). Pár esztendeje készült nagyméretű aktjában, a „Várakozó”-ban elementáris erő és dinamizmus feszül, — telivér, sodró lendületű festmény. Fiataljaink közül — sajnos — nem sok képes ilyenre. Emlékeztetek Bartók-ról, Molnár Antal zeneesztétáról, Szekula Jenő és Szentkúthy Miklós írókról festett arcképeiről is.

Szőllősi Endre rokonszenves, középkorú szobrász. Meleghangulatú, jobbra kisméretű munkáit ugyancsak az Ernstben láthattuk. Kerüli a virtuozitást és a tetszetősséget, mintázása inkább kissé darabos. Francis Jammes-i gyengédséggel fordul az állatok felé (gida, tacsó, mókus, ló, macska stb. ábrázolások). Portréi közül igen karakteres a „Pirgi” nevet viselő. Kevésbé sikerült munkáiban zavaróak a feldolgozatlan hatások (Willendorfi Vénusz, Medgyessy, Bokros-Birman, Földes Lenke).

Sinkó Károly grafikus a Nagykörút egyik kis galériájában mutatta be akvarelljeit és rajzait; a tárlatot Rónay György költő nyitotta meg. Sinkó a természetelvű festészet művelője; munkái a szemlélőből hevesebb vagy mélyebb émociókat nem váltanak ki, de ahogyan — nagyotmondástól, pózoktól, handabandázástól mentesen — megrajzol vagy kevés színnel a rajzpapírra odatesz egy vízparton álló öreg fát, — az a maga csendes mértéktartásával és palléroztatásával megbecsülést érdemel.

„A Duna-kanyar festői” című kiállítást előbb Esztergomban, majd Ta-

tán rendezték meg. A képek — amelyek a Nemzeti Galéria anyagából kerültek ki — egy-két szép Szőnyi-, Márfy-, Berény-művet kivéve, másod-, harmadrendű darabok voltak. A képeken sok öblöt, partot, hullámot, halászt, bárkát és egyéb dunai motívumot láthattunk, mindezeket azonban a langyos közepszerűség szintjén. Elő festő munkáját nem állították ki, így a Duna-kanyar művészei közül kimaradt egy sor kitűnő szentendrei mester, — viszont helyet kaptak Újváry Ignác, Barta Ernő, Török Jenő, Tihanyi János Lajos teljességgel érdektelen, semmitmondó közhely-képei. (Az utolsónak említett festő természetesen nem azonos a „Nyolcak” nagyszerű mesterével, Tihanyi Lajossal.) (Dévényi Iván)

ZENEI JEGYZETEK. (Beszélgetés Incze Auréllal a kórusunka időszerű kérdéseiről.) Pikéthý Tibor átalakított miséjének előadása s a rendkívüli siker, melyet a magyar egyházzenei művel arattak, egyszeriben a kőbányai Szent László Énekkar felé fordította a figyelmet. Az O. M. C. E. októberi egyházzenei hangversenyén ismét számot adtak tudásukról és imponáló felkészültségükről. A kettős siker után kerestük föl Incze Aurélt, a Szent László Énekkar vezetőjét, hogy elbeszélgessünk vele a siker titkairól és arról, hogyan tovább...

— Elég gyakran énekeltek, jóformán minden vasárnap? Kikkel vagytok kapcsolatban a mai magyar szerzők közül és milyen műveik előadását tervezték?

— Elsősorban Pikéthý Tibor püspöki zeneigazgató, váci székesegyházi karnaggyal, akinek kibővített D-dúr Pro Pace miséjét sikerült előadnunk. A kórustagok nagy igyekezettel és szorgalommal vállalták a tanulás nehéz munkáját. Tanulás közben annyira megszerettük a mester művét, zenéjének világát, hogy még az év folyamán megtanuljuk 150. zsoltárát is. Nagy szeretettel és élvezettel énekeljük Bárdos Lajos professzor úr szerzeményeit is, kedvencünk — ha szabad így mondanom — a Boldogasszony, Anyánk című szép műve, melyben a női kar három szolamú kánonjának játékába beleveggyül a férfikar egyre erőteljesebbé váló szolama, a Boldogasszony ősi dallama. Impozáns, rendkívüli mű. — Harmat Artur nevét is említenem kell a szerzők sorában. A nemrég elhunyt kiváló szerző még 1926-ban saját kéziratában a Szent László kórusnak ajánlotta Stabat Materét. Ez azóta is állandóan szerepel egyházzenei műsorainkban.

— A régebbi művek közül melyek szerepelnek állandóan a műsoron?

— Ebben az évben a preklasszikus mesterektől tanulunk új műveket. Terveink között szerepel Palestrina Lauda Sion accapella miséjének bemutatása. Ennek stílusa — az ősi gregorián mellett legjobban simul a liturgiához. A nagy alkotók is szívesen merítenek ebből a forrásból, miért idegenkednénk tőle, mi, egyszerű szolgáltók? Mulasztás terhel bennünket, hogy csak most kezdünk vele alaposabban foglalkozni. Véleményem szerint azonban Palestrina és általában a régi olasz stílus énekléséhez rendkívüli gyakorlat és tudás szükséges. A régi szerzők ugyanis imának szánták énekiüket, s ehhez a modern előadásnak is alkalmazkodnia kell. De mennyi gyakorlat kell, amíg elérünk ideig!

— Megítélésed szerint az énekes misék közönsége a modern vagy a klasszikus alkotásokat élvezi és szereti jobban?

— Nehéz kérdés. Erre akkor tudnék megnyugtatóan válaszolni, ha ismerném híveink általános véleményét. Mire azonban végzünk és a kórusral leérek, már majdnem mindig kiürül a templom. Egy-két ember várakozik csupán s nyilvánít véleményt: tetszett-e, vagy nem. Az énekkari tagok útján már gyakran hallok vissza véleményeket, megjegyzéseket. Természetesen a hatalmas zenekari misék, Haydn Nelson miséje, vagy Mozart Koronázási miséje általában tetszenek. Sokan vélekednek azonban úgy, hogy ezekben a szinpadiaság és a koncertszerűség zűzfesztí az áhitat kereteit. Ritkán — nagy ünnepeken énekeljük őket csupán. Bármilyen meglepő, a hívek többsége a

gregoriánt és az acapella szerzeményeket kedveli leginkább. Példaként említhetem a híres kőbányai nagypénteki lamentatiókat. Ezeken csak gregorián kompozíciókat éneklünk, a közönség azonban mindig zsúfolásig tölti a templomot. Persze nem énekelhetünk mindig gregoriánt sem, elsősorban, mert ehhez kell a legnagyobb gyakorlat. Így aztán gyakran sor kerül a régi bécsi mesterek nem hosszú, liturgikus kompozícióira. Ezekhez nem kell sokat próbálnunk (nem lényegtelen szempont!), mégis hálás sikerdarabok lehetnek.

— Világszerte sok tanulmányt szentelnek mostanában az egyházzene útjának. Az elemzések komplex módszerrel készülnek s a művészi hatásnak nagyon sok összetevőjét vizsgálják. Gyakran esik szó a kottakérdésről és kórusok ellátottságáról. A lehetőségek tekintetében mintha érződne némi fejlődés.

— Ez valóban így van. Most már könnyebben sikerül különösképpen a lipcsei kiadványokat meghozatni. Velük meg lehet kezdeni az előregedett kotta-állomány felfrissítését. Nálunk az egyházzenei művek kiadása még kissé nehézkes. Egyházi kotta-készletünk tudomásom szerint meglehetősen korlátozott. Az egykori kiadványok lassacskán kifogynak. Új kiadás egyik-másikból megjelenik ugyan, de ez, gondolom, nem elegendő. Talán az illetékes szervekkel kellene tárgyalásokat kezdeményezni ebben a tekintetben? Az új művek másolása időt vesz igénybe s a mi korunkban avult, túlhaladott terjesztési mód. Bizony jó lenne valami konkrét eredményben reménykedni, valami megoldást találni. Persze a kottákhoz piac is kellene. Kérdés, egy-egy műre mekkora érdeklődés mutatkoznék egyházzenei kórusaink részéről. Hol és hány példányra lenne szükség? Ezt mind előre fel kellene mérni, s csak egy előre megtervezett és ellenőrzött számú példányt kellene kinyomtatni. Mindenesetre szeretnénk valami javulást remélni.

— Nézzük a kórusok életét. Hogyan lehetne az ének munka minőségét emelni?

— Talán a próbák számának emelésével. Mi hetenként egyszer próbálunk. Ez bizony ugyancsak kevés! De sok helyen ennyi sem jut! Annak idején megkísértem felemelni a próbák számát heti kettőre, megvallommal ösztön, kudarcot vallottam. Az énekesek egy része egyik próbára sem jött el. Énekeseink munka után, fáradtan jönnek, várnak rájuk az otthon gondjai, így nekem meg kell elégednem heti egy próbával. Azon viszont lehetőség szerint mindenkinek részt kell vennie. Lehet, hogy másutt kedvezőbb lehetőségük van a karnagyoknak, talán kedvező külső körülmények is segítik őket, nálunk azonban ez volt és marad a gyakorlat.

A jövő magyar egyházzeneje merre fejlődik véleményed szerint?

— Az a nevelő munka, melyet nagy mesterünk, Kodály Zoltán kezdeményezett, az egyházzeneben is érezteti jótékony hatását. Bizonyosan szép számban születnek a speciálisan magyar és egyben modern művek. Bárdos Lajos, Tamás Alajos — hogy csak két nevet említek — jelentős új műveket alkotnak. Ezek kiadása és terjesztése azonban egyelőre még várat magára.

— Mint tapasztalt karvezető, hogyan állítanád össze kivonatolt tapasztalataidat a kórusmunkára vonatkozóan. Mik azok a lehetőségek, melyek megvalósulással az énekszó szebb és hatásosabb lesz? Magyarán: áruul el néhány „műhelytitkot”!

— Kezdjük a próbahelyiséggel. Legyen jól világított, megfelelően fűtött, hogy aki ott tartózkodik, jól érezze magát. Tartsuk meg pontosan a próbaidőt és kívánjuk meg mi is a pontosságot és a létszám teljességét. — Ez azonban csak a kezdet. Nézzük a legfontosabb láncszemet, a karnagy személyét. Ne csak „dirigálja” együttesét, hanem legyen lelke is annak. Énekeseink munkából, fáradtan érkeznek, fel kell üdülniük, kicsit talán ki is kell pihenniük magukat. A próbának ilyesformán élményszámba kell mennie. Ha fáradságot érzünk, fűgesszük fel a munkát néhány percre, teremtsünk vidámságot, gyakorlatból tudom, hogy a mosoly erőt is ad. Szakmai felkészült-

ségünk nagyon fontos, de magában nem sokat ér, sok türelemmel, szerető szívvel, tapintatos viselkedéssel, okosan alkalmazott komolysággal, de mindig derűs lelkiállattal lehet énekesünk szívéhez férközni. A karvezető és az énekesek közösen alakítsák ki maguk között az egészséges baráti szellemet, természetesen úgy, hogy ne menjen a karnagy tekintélyének és megbecsülésének rovására. Hol legyen a határ? Ezt a karnagy intuitív megérzése szabja meg. Bizony emberekkel dolgozni, majdnem nehezebb mint a műveket megtanítani. Az évek tapasztalata és gyakorlata mindenesetre mindig közelebb visz a tökélethez. És közben nincs kellemesebb érzés, mint az, hogy a jó és helyes úton járunk.

Incze Aurél nagyon sok megszívlelendőt mondott rövid beszélgetésünk folyamán. Különösképpen jelentősnek érezzük a kórusmunka külső és belső szükségességéről és feltételeiről mondott szavait. Természetesen némelyik probléma speciális, helyi jelenséggel foglalkozott. Am így együtt hiteles kép bontakozhatott ki egy mai jobb kórus munkájáról, eredményeiről és gondjairól.

(Pablo Casals oratóriuma.) A Budapesti Zenei Hetek kimagasló eseménye volt Pablo Casals *El pessebre* (A jászol) című oratóriumának bemutatója az Erkel színházban. A mű szövegét Joan Alavedra katalán költő írta, öt esztendő kislánya számára, karácsonyi ajándékkul, a karácsonyi jászol szereplőinek ajkára adva; ebből készült Casals nagyszabású, a spanyol népi zene elemeivel át- meg átszőtt, a zenei romantika legjobb hagyományainak szellemében foganat karácsonyi oratóriuma, azzal a célkitűzéssel, hogy — a béke és az emberiség értékeinek védelmében — „váljék a muzsika, ez a mindenki számára érthető, csodálatos közös nyelv, az emberiség számára az érintkezés és megértés eszköze.” Amikor az agg művész föllépett a dobogóra és korát meghazudtoló eréllyel és friss lendülettel elvezényelte művét, a zene behelzlgő szépségei mellett elsősorban e művészi és emberi tett erkölcsi nagyságának adóztunk tisztelettel. Az emberiség egyik nagy öregje állt előttünk, egy valóban világméretű aggastyán, megedződve a szépség és igazság örök fiatalságában, az ember sorsáért aggódo nagy szellemek egyike, a Huxleyk, Albert Schweitzerek társa, testvére — egyike az egyetemes emberiség nagy polgárainak, akik erkölcsi súlyuknál fogva joggal tartanak igényt rá, hogy szavukat meghallgassák, és megfogadják. A jászol bemutatója ezért volt nemcsak a zene ünnepe, és nemcsak a nagyszerű művész, Casals ünneplése, hanem mély erkölcsi tartalmú hódolat is az általa képviselt nagy eszme előtt, és részvétel abban a „keresztes hadjáratban”, melyet azért folytat, hogy „az emberiséget mielőbb a szellem kötelékei egyesíthessék”.

(Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Tennessee Williams „Az ifjúság édes madara” című drámájának — mely egyébként a Nagyvilág augusztusi számában olvasható — színtere egy New Orleans környéki, képzeletbeli kisváros, St. Cloud. Tehát a hírhedt dél, a fajüldözés és a politikai banditizmus hazája... Mint ismeretes, roppant mezőgazdasági terület ez, földjét a múlt század közepéig csaknem kizárólag rabszolgákkal műveltették: épp emiatt tört ki száz éve (1861—65) a véres polgárháború. A belharc a déliek vereségével s a rabszolgák felszabadításával végződött; a társadalmi átalakulás így külső behatásra, egycsapásra következett be. Mivel nem előzte meg belső, lassú fejlődés, az emberek gondolkodásmódja a régi maradt. A feketéket ma sem veszik ember-számba, ma is „mozgó eszközöknek” tekintik őket. A földbirtokos osztály elvesztette politikai hatalmát, ám a tőle örökölt oligarchizmus módszerei tovább éneek — általános szokássá téve a kiskirálykodást és a leplezetlen, durva erőszakot.

Egyrészt ez a kíméletlen erőszak, másrészt a feltörekvő kisember érvényesülésért vívott kilátástalan harca a dráma s részben a belőle készült film alapgondolata. Megrázó és egyben lehangoló alkotás. A film „storyja” kissé eltér a drámától, noha alapstruktúráját nem változtatja meg. Egyetlen nap története ez s annak ellenére, hogy a múlt fel-felvillan benne — egy szomorúsorsú szerelmespár, Chance Wayne és Heavenly Finlay élete —, mégsem te-

kinthető keretes műnek, hiszen cselekményének javarésze, végzetük végső kibontakozása a jelenben játszódik le.

Chance Wayne, hogy méltó lehessen ifjúkori szerelméhez, Heavenlyhez, Finlay szenátor lányához, mindenáron sikert szeretne elérni. A szerencse hajszása azonban éppen az ellenkező eredménnyel jár. Mind mélyebbre süllyed, teljesen elzúllik, a hajdani Adoniszból selyemfiú lesz. Sorsa egy hervadó, s vélt bukása elől menekülő filmcsillaggal hozza össze. Ez az örökös alkohol és hasimámorban fetrengő asszonyi roncs — Alexandra del Lago, aki jelenleg Kosmonopolis hercegnő álnéven bujkál a nyilvánosság elől — a fiú utolsó mentsvára. Rá akarja venni a sztárt, hogy „fedezze fel” őt s Heavenlyvel együtt filmfőszerepre szerződtesse. Magával viszi tehát az eszméletlenségig részeg nőt szülővárosába, St. Cloudba s a legelőkelőbb szállodában bérel lakosztályt.

Hazatérésének híre hamarosan elterjed. Finlayék résen vannak, a fenyegetések valóságos zuhataga szakad a fiúra. Előbb lelikiel próbálják összetörni, nyakára küldik egykori orvos barátját, Heavenly jelenlegi vőlegényét, akiből Finlay főorvost csinált. Az orvos közli a fiatalemberrel, hogy édesanyja meghalt, távollétében közközlésnek kellett eltemetni s még más is van a rovásán, szerelmét tönkretette, „kínos műtét” volt legutóbbi látogatásának következménye. Jobb hát, ha mielőbb távozik, mert St. Cloudban senki sem áll szóba vele, legkevésbé Heavenly. Wayne azonban hajthatatlan — vagy magával viheti szerelmését, vagy elpusztul. A lányt jól őrzik, Chance csupán egy ízben képes közelébe férkőzni, ám a megfélemlített Heavenly is csak azt tanácsolja: meneküljön, amíg nem késő.

Alexandra del Lago telefonhívást kap Hollywoodból s kiderül, hogy szó sincs bukásról, legújabb filmje óriási siker. Az asszonyt valósággal megfiatalítja ez a hír, feltámad önzése, Waynet már meg sem említi. Közben a szenátor fia, Tom Junior rátör a filmsztárra s durván megfenyegeti. Alexandra sebtiben összecsomagol, kérieli ugyan a fiatalembert, akit közben megkedvelt, hogy térjen észre, ám miután látja Wayne makacsságát, sorsára hagyja.

Este Finlay szenátor televízióban készül nyilatkozni a lánya körül lábra kapott pletykákról. Magával akarja vinni Heavenlyt is, hogy ő maga cáfolja meg a tiltott műtétről suttogott híreszteléseket. A lány már csak vonakodva, fenyegetések árán követi apját. Az interjút egy közbeszóló megzavarja, kitör az általános botrány. Wayne utolsó kísérletet tesz, hogy magával vigye szerelmét, ám Tom Junior három csatlósával rátör, leteperik és a gyűlöletből őrvjngő fiatal milliomm egyetlen botütéssel összeroncsolja Chance Wayne adoniszi szépségű arcát. Heavenly késve érkezik s már csak egy testileg, lelkileg összetört emberi roncsot vihet magával, hogy új életet kezdjenek. Finlay szenátor bukása teljes: nem sikerült magát tisztáznia, oda a közvélemény bizalma, politikai hatalma szétpukkan, akár a szappanbuborék.

Érdeemes kissé elgondolkodnunk, hogy a „filmszerűség” követelményén felül mi tette szükségessé a mostmár világosan látható változtatásokat. A színpadi változat sokkalta inkább dűrban hangszerelt mű, mint a film. Nyersebb, kíméletlenebb, olykor szinte durván őszinte és amellett erélyesebben rávilágít a déli államok erkölcsi nihiljére, mint a vásznon pergő történet, pedig ez utóbbi politikailag kisarkítottabb... A filmben minden rossz a vigyorgó bugristól, Finlay szenátortól ered. Jellemét, egysíkú negativumát úgy csócsálják a néző szájába, akár a csecsemőbe a pempőt. Ő indítja el Chance Cayne balsorsát száz dollárral és egy New-Yorkba szóló vasútijeggyel: menj, fiam, mutasd meg, mit tudsz. Mikor a fiú kezd felkapaszkodni, másodszor is ő gáncsolja el azáltal, hogy „önként jelentkezti” a koreai frontra. Mert mindenképpen szét akarja szakítani a szerelmeseket, hiszen ő gazdag, tekintélyes férjet szán leányának. De mi is várható olyan embertől, olyan szívtelen vadállattól, aki a haldokló feleségnek vett ékszerszt még a temetés napján visszaváltja az ékszerésznél, vagy aki szeretője ujjára bosszúból rácsapja az ékszerdoboz fedelét. A fiatalok ily módon nem egyebek szerencsétlen áldozatnál, tulajdonképpen züllöttségükért sem felelősek, holott... A dráma éppen keménységénél fogva jóval többet mond ennél. Chance Wayne a színpadon ko-

rántsem az az áldozati bárány, aki a filmen s Heavenly sem az az angyal, akinek neve után hihetnénk. A darabban nem kell biztatni, küldeni a fiút, hogy szerencsét próbáljon, megő ő magától is, van benne éppen elég nagyra-vágás. Persze szélmalomharcot vív, légvárakat épít. A züllésben is mélyebbre süllyed, mint filmbeli mása: megfertőzi Heavenlyt. Ennek következtében Finlay, a boss alakja is árnyaltabb, nem annyira egysíkúan negatív figura, hiszen joggal félti a lányát s a fivér, Tom Junior örvengő gyűlölete is érthetőbb, huga meggyalázóját látja Wayneben. Dühkitörése ugyanakkor végzetesebb cselekedetre ragadtatja — a drámában kasztrálják Chancet.

Ismét eljutottunk az eredeti kérdéshez: miért mindez... Bármily furcsán hangzik is: a színpad valahogy többet kibír mint a film. A dobogó nagyobb elzártaságot biztosít, inkább eszményített piedesztál ez, mint a vászon. A dráma itt valahogy megőrizte eredeti, kultikus voltát, könnyebben hozzásegít az absztrakcióhoz — bármily nyers legyen is a lejárászódo jelenet, soha nem a naturalét érezzük belőle, hanem annak mögöttesét, azt, amit ki akar fejezni. A színháznak már a hangulata is ünnepélyesebb, rendkívülibb, éppen a színpad elkülönítettsége miatt, s a cselekmény és szemlélés egyidejűségénél fogva. Jelenlétünk valahogy részvétel is. A film más. Hangulata köznapiabb, a cselekmény nem egyszeri, nem ludus, csak szórakozás. Ezért nem bírja el a **nyerességet**. Obszcenitás lesz belőle.

Tudták ezt a forgatókönyv írói s tudta ezt **Richard Brooks**, a kitűnő rendező. Ezért lett a darabnak a vásznon happy end-je, ezért lett a drámából szívszorítóan szép szerelmi történet, ezért nőtt óriásivá Finlay szenátor politikai banditizmusa. A film alkotóinak sok mindenről le kellett mondaniuk cserébe, ám leginkább Chance Wayne donquijotei aspektusáról... A mozi-darab ennek ellenére sem torzítás — az alkotók az egyik lehetséges megoldást választották; ha nem is az egyedüli lehetségeset. A film stílusa némileg eltér az európai realista darabok rendezésmódjától: kép-kompozíciója, jelzésrendszere kissé túlmagyarázott. Ám a forgatók első sorban az amerikai közönséghez mérték mindezt... A remek együttesből külön ki kell emelnünk a film-sztárt alakító **Geraldine Page** s a Finlay szenátort meglevelelt **Ed Begley** hatalmas színészi teljesítményét. Mindez bőségesen kárpótolta azt a nézőt is, aki ismerte a drámát s így esetleg némi hiányérzete támadhatott.

(*Bittei Lajos*)

A GYERMEKVEDELEM HAZÁNKBAN. A jövő társadalom sorsáról gondolkozva, nem árt, ha röviden áttekintjük gyermekeinknek a társadalomban elfoglalt helyzetét, különösen azt, hogy a még kifejezetlen, sérülékeny emberpalánták hazánkban milyen védelemben részesülnek. Mit tesz társadalmunk ma a gyermekek fejlődésének elősegítésére, van-e egyáltalán gyermekvédelem és miben áll az?

Gyermekevédelemnek nevezünk minden olyan intézkedést és tevékenységet, amelyet gyermekek tartásának, gondozásának, erkölcsi nevelésének, testi-szellemi fejlődésének elősegítése s jogvédelme érdekében a törvényhozás, hatóság, szerv, intézmény, társadalmi szervezet vagy magánszemélyek végeznek szükségshelyzetben, azt megelőzően vagy utógondozás formájában.

Miért van szükség gyermekvédelemre?

Mivel a 12 éves koráig cselekvőképtelen és a 12-től 18 éves koráig korlátozottan cselekvőképes gyermek értelme és cselekvési készsége még nem kifejezett, belátása és tárgyilagossága korlátozott, a felnőttek által könnyen kihasználható, a gyermeket jogvédelemben kell részesíteni. A családügyi törvény (1952. IV. törvény 70. §.) ezért a kiskorú gyermek számára törvényes képviselőt rendel a szülő, ezek nem létében lehetőleg a rokonok közül kirendelt gyám személyében, aki a gyermeknek gondját viseli, a törvény előtt és más személyekkel való ügyleteiben képviseli, vagyona kezelésében helyette eljár oly gondossággal, mint amilyenell saját ügyeiben szokott eljárni. A törvényes képviselő működésében a gyámhatóság ellenőrzi, elszámoltatja.

Szükséges a gyermekvédelem a kiskorúak eltartásának biztosítására is, mivel a gyermek önmagát eltartani, a neveléséhez szükséges javakat és egyéb

feltételeket biztosítani nem képes. A családjogi törvény (60—61. §.) a gyermekek tartását ezért a rokonok (szülők, nagyszülők, nagykorú testvér) kötelességévé teszi, segítve őket családi pótlékkal, utazási kedvezményekkel, szükség esetén szakszervezeti és gyámhatósági segéllyel és a sokrétű egészségügyi gondoskodással. Ez utóbbiak közé tartozik már az ingyenes terhesrendelés, a csecsemőkelengye, a szülési segély, majd a bölcsődei, óvodai, iskolai, iskolafogorvosi, gyermek idegszakorvosi, gyógypedagógiai, gyermeklélektani ellátás, védőoltások, szeszszital kiszolgáltatásának, az egészségre ártalmas és éjszakai műszakba való beosztásnak tilalma, a munkavállalás alsó határának 16. évben való meghatározása (Munka Törvénykönyve 101. §. (2), 102. §. (1—2) bek.), betegsége hajlamos gyermekek SZOT üdültetése stb.

A szülőknek a törvény útján való gyermektartásdíj fizetésre való kötelezése nem felesleges, mert az egyre szaporodó válások alkalmával a bíróságoknak mind gyakrabban kell ez iránt intézkedniük. Ha nincs tartásra kötelezhető rokon, vagy ha az anyagilag oly rossz helyzetben van, hogy a gyermeket megfelelőképpen eltartani nem tudja és erre az esetenkénti gyámhatósági segély nem teszi képessé, az állam ingyen gondoskodik eltartásáról úgy, hogy a gyermeket a gyámhatóság állami gondozásba veszi (51/1954. M. T. I. §. (2). bek.) és intézetbe, gyermekvárosba utalja be, ahonnan túlsúlyfoltosság esetén önként jelentkező, gyermekszerető nevelőszülőkhöz helyezhetik ki.

Szükséges a gyermekvédelem a kiskorúak szellemi és erkölcsi érettségéhez megkívánt tudás és tapasztalat szabad, minden gyermek által való elsajátíthatásához is. A törvény ezért biztosítja a gyermekek ingyenes oktatását és nevelését. Az óvodai, iskolai, napköziotthoni, diákotthoni, ipari tanuló otthoni, gyermeküdültetési ellátások, állami és társadalmi ösztöndíjak stb. mind eszközök ahhoz, hogy a gyermekeket átsegítsék olyan helyzeteken, amelyekben a szülők munkájuk vagy egyéb okok miatt kevésbé tudnak eleget tenni nevelési kötelezettségüknek.

A gyermekvédelem szükségessége hatványozottan jelentkezik az erkölcsileg veszélyeztetett gyermekek esetében, akik rossz környezetbe kerülve nem képesek magukat önjelőlőből megvédeni és erkölcsileg szociális magatartásra törekedni, mert környezetük rossz példája állandóan szuggesztív módon számuk előtt lebeg. Az ilyen erkölcsileg veszélyeztetett, a megtevédt, vagy a bűnözés útjára lépett gyermek erkölcsi züllésének megakadályozására a gyámhatóság megelőző óvintézkedésnek veti alá a kiskorút (5/1963. M. M. rend.), intézmények, hivatalok és társadalmi szervek közreműködésével. Ennek keretében megidézi a törvényes képviselőt és a kiskorút, esetleg más személyeket is, felvilágosítással, tanáccsal látja el őket, szükség esetén figyelmezteti és kötelezheti őket arra, hogy felkeressék a gyermekideggondozót, a nevelési tanácsadót, elősegítheti az arra alkalmas kiskorúak munkába helyezését, a szülők munkafeltételeinek megjavítását, egyszeri segítyt adhat számukra, pártfogót rendelhet ki a gyermek mellé, aki a gyermek magatartását figyelemmel kíséri, ellenőrzi, segíti. Ha ez a megelőző védőintézkedés nem jár eredménnyel, a gyámhatóság erkölcsi okból állami gondozásba veszi a gyermeket és nevelőintézetbe helyezi el. A problémás vagy bűncselekményt elkövetett fiatalok törvényeink a felnőtteknél enyhébb büntetőjogi elbírálásban, majd javítónevelésben részesítik a javítóintézetekben, és innen való távozáskor utógondozásban részesítik és elősegítik olyan körülmények közé kerülését, amelyek erkölcsi fejlődését kedvezően befolyásolják.

Ezek után nézzük meg, hogy kik végzik a gyermekvédelmi munkát.

Elvi síkon a gyermekvédelem irányát a törvényhozás, a kormány — és miniszteri rendeletek szabják meg. A gyermekvédelemre vonatkozó törvényeket és rendeleteket gyakorlatilag a minisztériumok hajtják végre az irányításuk alatt álló hivatalok és intézmények útján.

A gyermekvédelem fő felügyeletét a művelődésügyi minisztérium látja el a tanácsok szakigazgatási szervei (oktatási osztályok és ezen belül a gyámhatóságok) bizottságai, a gyermekvédő otthonok, a nevelő otthonok és gyógypedagógiai intézmények útján. Irányítja a pedagógiai munkát, gondoskodik

a különböző hatósági és társadalmi gyermekvédelmi munka összehangolásáról.

A munkaügyi minisztérium irányítja a fiatal dolgozók munkavédelmét, szervezi a fiatalokorúak foglalkoztatását és az egyre inkább igénybe vett pályaválasztási tanácsadást tart fenn.

Az egészségügyi minisztérium a kiskorúak egészségvédelmét és gyógyintézeti ápolását szervezi és látja el a tanácsai szakigazgatási szervei, az egészségvédelmi hálózat és a tucatnál is többféle intézménye (csecsemőotthonok, egészségügyi jellegű gyermekotthonok stb.) útján.

A belügyminisztérium az ügyességgel együttműködve foglalkozik pedagógiai jelleggel is a fiatalokorúak bűnözésének megelőzésével, az ifjúság elleni bűncselekmények és a fiatalokorú bűnözők cselekményeinek felderítésével főleg a fiatalokorúak ügyessége és a rendőrségi gyermekvédelmi előadók útján.

Az igazságügyminisztérium feladata az előbb említett bűncselekményeknél a büntetőjogi felelősségrevonás a fiatalokorúak bírósága által. A rendes bíróságok ezenkívül döntenek apaság és gyermektartásdíj megállapítása, gyermekelhelyezés, örökbefogadás felbontása iránti, vagyoni stb. perekben.

A gyermekvédelmi munkában a tanácsok gyámhatóságai döntő fontosságú, összefogó szerepet töltenek be. Ezekre kerül közvetlen érintkezésbe a lakossággal a gyermekvédelemmel. A gyámhatóság a gyermekvédelmi munkában kivitelez, összefog és ellenőriz minden olyan hivatalos és nem hivatalos tevékenységet, amely kiskorúak ügyében, 18. életévük betöltéséig történik. A bíróság felé felderít, javasol, kezdeményez. Fontosabb feladatai a következők: A házasságon kívül született gyermekek családi jogállását rendezzi apai elismertetéssel, bíróságon az apának pereltetésével, ha ezek eredményre nem vezetnek, apaként képzelte személyné a kiskorú születési anyakönyvébe való bejegyzésével, esetleg örökbefogadással, mely utóbbit a gyámhatóság engedélyez akkor is, ha a gyermek családi jogállása már rendezést nyert, de az egyik szülő meghalt s az új házastárs kívánja a gyermeket örökbefogadni, vagy egyszerűen az állami gondozásban lévő gyermek természetes szülei képtelenek vagy alkalmatlanok gyermeküket eltartani és nevelni. A gyámhatóság feladata a családjától különváltan élő szülőnek gyermekével való érintkezésének (láthatás) szabályozása, ha a szülők e tekintetben egymással megegyezni nem tudnak. Ilyen ügyekben a szülők rendszerint akkor fordulnak gyámhatósághoz, amikor válófélben vannak, közöttük per vagy perek (válóper, gyermekelhelyezési, gyermektartási, lakás, ingóságok megosztási per stb.) vannak folyamatban s az érzelmek és indulatok viharában egymáson a gyermekek keresztül igyekeznek ütni. Ezért ez a gyámhatósági munka legkényesebb része. A szülők elhalálozása, akadályoztatása, tartós távolléte (külföldön, börtönben stb.) esetén a gyámhatóság gondoskodik törvényes képviselő (gyám) kirendeléséről az arra legalkalmasabb, lehetőleg rokon személyében, akit szoros ellenőrzés alatt tart. Ha a szülők és a gyermek között valamilyen ügyben érdekellentét van, akár csak látszólagos is, a gyámhatóság a kiskorú számára, annak képviselőjére eseti gondnokot rendel ki. A 18. életévüket még be nem töltött házasságkötési kérelmét is a gyámhatóság bírálja el és engedélyezi vagy utasítja el a kiskorú érdekeinek megfelelőleg. A gyámhatóság ellenőrzi a kiskorú külön vagyonának kezelését is. Az anyagiilag, egészségileg vagy erkölcsileg nem megfelelő környezetben lévő veszélyeztetett gyermekek esetében a már leírt megelőző védőintézkedéseket, esetenkénti segélyek folyósítását, ezek sikertelensége esetén a kiskorúak alkalmatlan környezetéből való kiemelését, állami gondozásba vételét ugyancsak a gyámhatóság végzi. Számos más feladata is van még a gyámhatóságnak (szülői felügyeleti jog gyakorlásának kijelölése, hagyatéki, lakás, külföldre távozás, ingatlaneladás stb.), amit csak az élet gyakorlata magával hozhat, amelyeknek felsorolására azonban itt nincs hely.

A gyámhatóság tevékenységében támaszkodik a tanács szakigazgatási állandó és albizottságaira, akik társadalmi aktívák segítségét is igénybe veszik. az iskolákra, az iskolai ifjúságvédelmi felügyelőkre.

Mindezekből láthatjuk, hogy államunk felismerte a gyermekvédelem elsőrendű fontosságát és igen sokat tett az utóbbi időben a gyermekvédelem fejlesztésére. Problémák azonban maradtak. Mind a szülőknek gyermekükhöz, mind a gyermekeknek, ifjúságunknak a társadalomhoz való viszonyukban és magatartásukban még sok hiba és hiányosság van. A gyermekvédelmi munka további javítása elkerülhetetlen. Legelőőbb a kérdés az oktatás és az erkölcsi nevelés terén.

Oktatásunk hiányossága, hogy nem tartalmazza azt a tananyagot, amelynek az ember egyéni életében a legnagyobb hasznát venné. Hiányzik az általános iskolák és gimnáziumok anyagából a lélektani, körüllektani, emberismereti és erkölcsi oktatás. Csak ezen tudás birtokában lenne képes az ember csalódásait, tévedéseit, felesleges erőfeszítéseit elkerülni. Mennyivel kevesebb hazugság végződne például válással, ha az emberek kellő emberismeret birtokában meg tudnák választani a számukra legmegfelelőbb embertársat. Vagy mennyivel kevesebb ember jutna az idegösszeomlás állapotába a lélektan és körüllektan ismereteinek birtokában, és mennyivel kevesebb ember jutna a bűnözés útjára, ha már gyermekkorában rendszeres erkölcsi oktatásban részesülne. Ezek a bajok a társadalom nehézségeit is jelentik, ha csak a sok munkából való kimaradást és az igazságszolgáltatás közterheit nézzük, de az egyének számára sokkal nagyobb nehézségeket, megmáshíthatatlan tragédiákat jelentenek.

A nevelők kiválogatásának munkája is javulást igényel. Itt nagyobb mértékben kell figyelembe venni a rátermettséget és hivatástudatot, mint a képességet, mert sokkal döntőbb az, hogy egy pedagógus mit végez, saját erkölcsi magatartásával milyen példát mutat, mint az, hogy mit tud.

Gyermekeink erkölcsi oktatásának szükségességét indokolja az a tény, hogy tanulóifjúságunk egy része erkölcsileg veszélyeztetett. A lumpenproletárok laza erkölcsi életükkel, a munkához való helytelen viszonyukkal, alkoholizmusukkal, antiszociális, bűnöző magatartásukkal fertőzik saját gyermekeiket, generációról-generációra rögzítve így a bűn fennmaradását a társadalomban. Tanú erre a bírósági büntetőügyek halmaza. Ez a baj hathatósan csökkenthető lenne megelőzéssel: már az általános iskolákban rendszeres erkölcsi oktatással. A baj orvoslásának másik módja a veszélyeztetett gyermekeknek környezetükből való kiemelése, amihez sok új korszerű intézetet kellene építeni, mert a megélvők az igényeket nem elégítik ki. A baj orvoslásának harmadik útja a szülők és környezetük megnevelése.

Első gondolata lehet az embernek, hogy a szülők megnevelésére minden erőfeszítés hiábavaló. Ha azonban jól megnézzük azt, hogy még a bűnözőket is mindig valamilyen ok vitte helytelen magatartásukra és ezeket az okokat nagyon gyakran meg lehet szüntetni, rossz környezetükből el lehet csálni, figyelmüket és energiájukat más irányba lehet terelni és lekötni, új környezetbe helyezni, akkor más véleményünk is lehet. Ezt a munkát hatóságok, adminisztratív eszközökkel sikeresen nem végezhetik, erre csak a társadalom egyénei képesek, a barátok, a munkatársak, a szomszédok.

Es itt válik bennünk tudatossá, hogy a keresztény lelküket is mennyire szükséges a gyermekvédelem sikeréhez. Mindannyiunknak, akik keresztény hívőnek valljuk magunkat, e téren talán az a legfőbb kötelességünk, hogy a saját erkölcsi életünk példájával, türelmes, szerető és fáradhatatlan baráti magatartásunkkal segítsük elő a jövő jobb társadalmának kialakulását.

(*Nevickei Rudolf*)

SZIGLIGETI EMLÉKEZETE. „... rendkívül kíváncsi vagyok tartanám, ha Szigligeti úr mint drámai és adminisztratív igazgató, a vele érintkezőkkel szemben több társalgási nyájasságot s kevesebb puritán, száraz s rideg magaviseletet tanúsítana, — mert ha valahol, úgy a színháznál bizonyára szükséges az, hogy gyakran a legkegyetlenebb dolgokat is mosolygó arccal, s a leghatározottabb véleményt is bizonyos szelíd nyájassággal mondjuk el, mely lefegyverez, a helyt, hogy keserítsen, mérgeljen.”

E szavakkal fejeződik be *Podmaniczky* Frigyes kormánybiztosi intenciója a Nemzeti Színház vezetését ellenőrző vizsgálata után az 1870-es évek elején. A vádlotti *Szigligeti* Edét személyes érdek előtérbe helyezése és nepotizmus címen kezdte ki egy-két fővárosi lap és néhány sikertelen drámaíró. A megtartott vizsgálat elutasította a vádat s elismerte Szigligeti helyes és avatott vezetését, de mint a kormánybiztos idézett szavaiból is kitűnik, a kemény és zárkózott magatartás sok esetben haragot, meg nem értést keltett Szigligeti s a Nemzeti Színház művészi közösségének életében.

Szigligeti pályája töretlen ívben lendül fölfelé, a színházi „mindeneséget” vállaló fiatalember évek leforgása alatt a magyar színjátszás nélkülözhetetlen alakjává, mintegy házi szerzőjévé emelkedik. Mint író csálhatatlan, jó ösztönrel ismeri fel a korabeli igényeket: első országos sikerű népszínműve, a *Szökött katoná* demokratikus hangvételével nyeri meg a közönség tetszését; a *Csikós* a reformkor irodalmi termésének legjavához tartozik, — gazdag invenciója, haladó gondolatvilága Eötvös és Petőfi alkotásaival együtt a szabadságharc szellemiségéhez vezet. A márciusi napokban Szigligeti a legszebb hagyományt kelti életre a szabadságra áhítozó nép számára, II. Rákóczi Fejencről ír mozgósító erejű színművet. S később, a Bach-rendszer zsibbadtságában a vándorszínészet bűbájos, lírai idilljével, a *Liliomfíval* nyújt vigaszt az elgyötört lelkeknek. Szép tehetség, páratlan szorgalom és korai beérkezés — ezzel szemben néhány keserű csalódás az élet más területén, ahol eszmék helyett sokféle emberrel: színésszel, féltékeny pályatárssal és közéleti személylyel kell csatát vívnia. A harcok közepette egyre sűrűbben hangzik el Szigligetivel kapcsolatosan a nem éppen hízelgő építetn ornans: „nagy intrikus”. Hajlékony intelligenciája sem tudja átsegíteni az emberekkel való érintkezés buktatóin, pedig egy-egy melegebb szóval vagy közvetlen gesztussal minden bizonnyal több eredményt érhetne el.

Vadnai Károly Szigligeti halála után megvédi az elhunyt emlékét; rámutat, hogy a tehetség láttán minden más szempontot félretéve önzetlenül segített, — a fiatalok közül különösen Tóth Ede és Csiky Gergely írói kibontakozását egyengette. Személyes találkozásuk során Szigligeti egy ízben drámaírásra serkentette a nállánál csaknem húsz évvel fiatalabb Vadnait, aki azzal válaszolt, hogy nem mer belekontárkodni Shakespeare és Molière mesterségébe. Szigligeti ezt az önkéntelen célzást sértésnek is vehette volna, e helyett azonban derűs mosollyal fejtette ki álláspontját. „Mindenki nem lehet nap, de a világnak a nap mellett szüksége van gyertyákra is, különben esténként sötétben maradna. Nekünk kiterjedt hazai irodalom kell, mely nem állhat mind lángelmékből; jó, ha mentül többen vannak lelkiismeretes, buzgó tehetségek, kik hatni bírnak a nemzetre könyvben, lapban s főleg a színpadon. Azért főleg ott, mert ma a színpadon rendelkezünk az élő szó hatalmával.”

Szigligeti egész életét a színház ügyének szentelte, s ez nem műfaji elhatárolást jelentett, hanem tudatosságot; a kor adta lehetőségek között a legalkalmasabb szellemi területen szolgálta a magyar irodalom és nyelv felvirágoztatását. Saját pályája mérte le a tanulás és a szorgalom fontosságát, a hazai írók és színészek legnagyobb hibájául a tanulás mellőzését, az iparkodás hiányát jelöli meg. Az írók éretlen, kevésbé kidolgozott művekkel jelentkeznék, a színészek teljesítményét a gyöngye szereptudás és a szellemi elmaradottság csökkenti. Szomorúan veszi észre, hogy a színészek szabad idejükben önképzés helyett egyre többet forgatják a kártyát. Nagy elődökre, *Egressy* Gáborra, az idősebb *Lenávy* Mártonra, *Tóth* Józsefre hivatkozik, akik szerepükben elmélyedve, olvasással, önműveléssel töltötték szabad idejüket és kiforrott alakításukat új, belső elemekkel gazdagították.

Szigligeti figyelme kiterjed szélesebb horizontú kérdésekre is. Elsők között döbben rá íróink közül, hogy a szabadságharc nemes eszményei miként torzulnak el a későbbi nemzedékekben; — a kiegyezés idején, a fellendülő városi élet forgatagában észreveszi a magyarság értékeit tagadó kozmopolitizmus kibontakozását s azoknak a sorát erősíti, akik kisszerű provinciálizmus nélkül is a hazai fölemelkedés szószólói és harcosai maradnak.

Életének utolsó szakaszában sok támadás éri. A közönség által annyiszor megtapsolt szerzőt alattomos támadások, igaztalan vádak tüskéi sebzik; — Rákosi Jenőék sűrűn jelentkező gúnyiratokkal, piszkálódásokkal akarják el-
lene hangolni a közvéleményt.

A sors keserű végzése, hogy Szigligeti Edét éppen e méltatlan támadások pergőtüzében éri utól a halál. Ő, aki drámaíró nemzedék hiányában éven keresztül szinte egymaga varázsol magyar életet az ország első színpadára — közben igazgat, rendez és fordít —, beteg szívével 64 esztendő korában feladja a további harcot.

De az idő — a másfél évszázad távlatában — Szigligetit igazolja. Kor-
szakos jelentőségét ma már senkisésem vitatja el, leírt és színpadon elhangzott mondataiból egy ősi kor nemes veretű pátoszát halljuk kicsengeni, emberi alakjára — születésének 150 éves évfordulója alkalmából — a cselekvő férfiak iránti néma kegyelettel emlékezünk. (Szeghalmi Elemér)

A TEMETÉSI BÚCSÚZTATÓKRÓL. Mészáros József plébánostól kaptuk az alábbi levelet:

A Liturgikus Reform egyik felvetett problémájához, a temetési búcsúztatáshoz szeretnék néhány gondolatot fűzni, Csomor Ernő putnoki plébános levele nyomán.

Lonovics: Népszerű egyházi archeológia című művében tett megállapítás, amely a búcsúztatók nivótlanságára vonatkozik, teljesen helytálló. A tapasztalat viszont arra utal, hogy a hívek nagyrésze — főleg vidéken — megköveteli a búcsúztatást, s számtalan esetben, a búcsúztató nélküli temetés után elhangzott ajkukról a kritika: „mintha nem is katolikus temetés lett volna.” A II. Vatikáni zsinat határozata, amely a helyi szokásokat tiszteletben tartja, nagyon helyesen foglal állást a tradíciók mellett. Ez a figyelemesség kettős értelmű: kielégíti a hívek kívánságát, s megőrzi a helyi szokásokat. Ez pedig nemzeti kultúránkhoz is hozzátartozik. Ne hivatkozzunk a hagyományok pogány jellegére. Az Egyház számtalan nemkeresztény formát átvett a történelem folyamán, csak éppen keresztény tartalommal töltötte meg. És ez a fontos. Elég csak a szimbólumokra gondolni. Nagyon helyes tehát az elgondolás, amely a búcsúztatók védelmére kel. A meglévő búcsúztató szövegek revíziója, vagy újak költése nagyon is aktuális kérdés napjaink egyházi életében, főként faluhelyen. Természetesen a búcsúztatás fakultatív jellegét kellene ki-
hangsúlyozni. Amíg azonban egységes határozat nem születik, érdemes lenne felfigyelni a már kiadott búcsúztatókra.

Mindszenty Gedeon szövegei mellett, amelyek a korabeli Szervertáskönyvben találhatók, elsősorban *Újházy Miklós Válogatott Római Katolikus Halotti Búcsúztatók* (Eger, 1930.) című háromkötetes munkájára gondolok. Művészi színvonalra nem kétséges. Erről tanúskodik a finomízlésű, igényes műfordító és kritikus, *Szentannai Spett Gyula* nagyváradi kanonok, aki először írt Újházy könyvének első kiadásához. A búcsúztatóknál a szövegek dogmatikailag kifogásolható tartalmát érheti leginkább bíráló. (A Szent vagy Uram énekei közül is lehetne példát említeni, mint az Ő emberi gyarló nemzetség című éneket) *Újházy „Iráz... az isteni végzésben való szent megnyugvás, a töredelmes alázat, s az engesztelés reményének áhitatos fohászaként tör fel a magasba”.* (Katholikus Kántor 1915. 17. szám.) Lényegében ez adja meg az elmúlás fájdalomának természetfeletti értékét: „Atyámnak akarata, ki engem küldött, hogy mindenkinek, aki a Fiút látja és hisz öbenné, örök élete legyen és én feltámasztom őt az utolsó napon.” (Jn. 6, 39.) Isten akaratában való megnyugvást hirdet ez a búcsúztatókönyv. Ilyen gondolatokkal találkozunk számtalan esetben:

„Az Úr akarta és ajk — Ne szóljon ellene.” Érdemes a 75. számú szöveg-
ből egy egész versszakot idézni:

*Szemünk siratna kinosan — De mintha tiltanád,
Csak béketüressel lehet — Tekintennük reád.
Magasztos arcod, mely ezer — Gyötrelmet eltágad,
Mutatja, fájhat a szívünk — De szánni nem szabad.*

Vagy a halál kétségbeejtő hatalma, amely Jézus Krisztus lelkét is megrendítette, szónoki gesztussal átszelidül az örök remény diadalává:

*S e véres órán Istenem — Hálát adok Neked,
Mert Te addd kezembe az — Egő szövétnek:
A szent hit ez, fényt ad, vezet — S egyetlen láng ami
Csak él, mikor jön a halál — Mindent kioltani.” (71. számú ének)*

Az egyes részek verstana is különböző. Hangsúlyos és klasszikus sorok váltogatják egymást, s a versformák közt megtalálható az ősi nyolcas vagy az alexandrian. A klasszikus sorok leginkább 3, 4, 5 lábas trocheusokból vagy 5 és 5 1/2-es jambusokból állnak. A choriambus sem ritka, amely a mi metrikánkban a négyütemes verseléssel azonos. Figyelmet érdemel a szerző alkotási könnyedsége, amely az egyes gondolatok összefűzésében nyilvánul meg. Rímei tiszták, szinte hibátlan valamennyi rimpárosítása. Újházy ereje főként képeiben van. Az elmúlás gondolatának számtalan képi megfogalmazása színessé, változatossá teszi az amúgy könnyen sablonossá válható szövegeket. Például Isten mindenütt jelenvalóságának megfogalmazása:

S az Isten a sötét vizek — Mélyére is lelát...

Nyelvezetéről nyugodtan elmondhatjuk, hogy nagyon is modern. Jóllehet előfordul egy-két barokkos, vagy romantikus fordulat, mint például „tündér-virág”, de képei, hasonlatai vagy egész nyelvhasználata ma is frissen hatnak.

Nehézséget okoz, a könyv ritka volta. Mégis nagyon valószínű, hogy idősebb kántorok könyvespolcán többnyire megtalálható. A fiatalabbak ismeretsége révén, egy kis áldozattal, elkérhetnék, néhányat leírhatnának. Végősorban egységes bizottságnak kell eldönteni a búcsúztatás kérdését, és ebben az esetben új kiadásról is szó lehetne.

JEGYZETLAPOK. (*Mit akar az író.*) Gyakran az író mellének szegeznek a kérdést: mit akart „mondani” ebben vagy abban a művében. Az író ilyenkor többnyire dadog, ötölgölgölg, a kérdezőben pedig fokról-fokra nő a gyanú. Ez az író, gondolja, vagy ostoba, vagy félre akar vezetni; olyasmit akart suttyomban „mondani”, amit egyszerűen be sem mer vallani. Holott...

Minden további magyarázat helyett álljon itt Eckermann följegyzése, 1827. május 6-ról. Goethénél megint nagy társaság gyűlt egybe; drámája, a *Torquato Tasso* került szóba, s az a kérdés, „miféle eszmét akart ebben a művében szemléltetni”.

„Eszmét? — szólt Goethe. — Magam sem tudom! Adva volt Tasso élete, adva volt a saját életem, és ahogy e két külön alakot egyéni sajátágaikkal együtt egybevetettem, kialakult bennem Tasso képe, akivel, prózai kontrasztként, szembe állítottam Antoniót, akihez szintén megvoltak a modelljeim. Az udvari és szerelmi életviszonylatok egyébként Weimarban és Ferrarában egyformák voltak, és ábrázolásomról joggal mondhatom: hús a húsból, vér a véreből.”

Mit akar mondani az író? Mindig „adva van” valami, egy Tasso vagy más, és „adva van” a saját élete; a kettőből „kialakul” valami, egy kép, egy sors, egy jellem; a jellem sorsot teremt magának, s világot, alakokat maga köré, „akikhez szintén megvannak a modelljeink”. Ezt akarja mondani az író, ezt az életet akarja lábra állítani, ezt az új valóságot akarja megteremteni.

S az „eszme”? Ahogy a költő mondja: „Pusztá elvont ideállal — inkább nem is dallanék.” Mégis mindig azért faggatják, azt kérik számon rajta. Milyen eszmét akart szemléltetni? Milyet? Semmilyen. Tassót akarta szemléltetni, azt a Tassót, aki Goethéből született. Semmi többet. Illetve a legtöbbet, amit költő „szemléltethet” és alkothat. (r. gy.)

Felelős kiadó: Saád Béla

Főv. Nyomdaip. V. 5. 17020-64. — F. v.: Pege János

Olvasóinkhoz. — Lapunk felelős szerkesztője, Mihelics Vid, hivatalos küldetésben hosszabb időt Rómában töltött. „Eszmék és tények” című rovatát éppen ezért legközelebb decemberi számunkban olvashatják olvasóink.

Egy olvasó. — A teológia az istenérvek többféle rendszerét ismeri. Nagyjából két alaptípus köré csoportosulnak. Az egyik típust az arisztotelianus, Aquinói Szent Tamási gondolkodás, a másikat a Platon—Szent Ágoston nevével jelzett megközelítési mód jellemzi. Az előbbi a külső világ jelenségeire és a logikai gondolkodás törvényszerűségeire támaszkodik, míg az utóbbi inkább az emberi lélek belső megtapasztalásaira. Általában a transzcendens abszolútum megközelítése csak a metafizikai kauzalitási (oksági) elv segítségével történhetik, mely szerint minden változásnak és végességnek alávetett, esetleges létezés önmagában hordja egy szükségszerű létezés követelményét. A modern, természettudományos műveltséggel és rendelkező ember számára az ún. teológiai istenérv tűnik a legkönnyebben megáragadhatónak. Ez az érvelés, a világban tapasztalható értelemből, törvényszerűségből és célszerűséből következtet mindezeknek őskorára. (Arra a kérdésre például, hogy azért látunk-e, mert szemünk van, vagy azért van szemünk, hogy lássunk, a teológiai szemlélet az utóbbi magyarázatot választja.) Természetesen mindig figyelembe kell vennünk azt a tényt, amire az istenérvek kapcsán a „Lexikon für Theologie und Kirche” legújabb kiadása is figyelmeztet. Nevezetesen, hogy az istenérvek, bár objektíve bizonyosak, szubjektíve nincs kényszerítő hatásuk. Nem olyan evidensek, mint egy matematikai levezetés, hanem elfogadásuk mindig a szabad felelősség területén marad. Ennek két oka is van. Egyrészt az istenérvek nehezek, bonyolultak és logikai iskolázottságot, valamint metafizikai készséget tételeznek föl. Ugyanakkor nem is nyújtanak olyan szubjektív világosságot, hogy a megoldatlan nehézségekre való hivatkozással ne tudná valaki kivonni magát bizonyító erejük alól. Másrészt az istenérvek elfogadásánál vagy el nem fogadásánál nem csupán az emberi megismerés körébe tartozó, elméleti problémáról van szó, hanem egzisztenciális állásfoglalásra kötelező igazságról, amely teljes személyi odaadást követel. Az istenhit aktuasa a lélek legmélyebb rétegeiben megy végbe, ahol a lélek képességei oly közel fekszenek egymáshoz, hogy kölcsönösen hatnak egymásra. Az Isten létére igent mondó döntés nem képzelhető el a készséges Isten felé fordulás nélkül és ugyanez fordítva is áll.

S. R. Budapest. — Úgy gondoljuk, hogy a két dolgot, amit levelében említ, nem lehet összevetni. Szent György esetében egy a kereszténység korai századaiban kialakult legendás elbeszélésről van szó, amibe (különösen a keleti egyházakban elterjedt nagy legendába) nagyon sok, a környező népektől átvett pogány mitológiai elem keveredett. Nyugaton mindig is csak az ún. kis legendát használták fel az életrajzok alapjául. A legújabb tudományos kutatások azonban ennek hitelességét is erősen kétségessé tették. Szövegkritikai és más legkorszerűbb tudományos módszerek vezettek erre az eredményre. Régebben ilyenek nem álltak rendelkezésre és ilyen természetű igény sem merült fel. Ma azonban a profán kutatás is könnyűszerrel kimutathatja, hogy egyes jámbor legendák, amelyeket jószándékú szerzőik a lelkek épülésére írtak vagy meséltek el, inkább az irodalomba, semmint a történetírásba tartoznak. Helyes tehát, ha az egyház maga jár elől jó példával és felülvizsgálja azokat a régi és bizonytalan eredetű legendás elbeszéléseket, amelyekről feltehető, hogy csupán a jámbor fantázia szüleményei.

Egészen más természetű kérdés viszont Szűz Mária mennybevételére, amit az egyház kezdetől fogva hirdetett és vallott, és csak hittélszerű megfogal-

mazására került újabban sor. Itt nem valami, ha akarom hiszem, ha akarom nem hiszem kegyes legendáról van szó, hanem döntő fontosságú mariológiai és ezáltal teológiai kérdésről, ami szorosan összefügg a Szűzanya eredeti bűntől való mentességével, istenanyai méltóságával és a megváltásban játszott egész szerepével.

Nem értünk egyet a levélben említett másik kifogásával sem, amely az oltáriszentség kiszolgáltatásánál előírt új szöveggel kapcsolatos. Szerintünk az áldoztató pap szavaira a szentség vétele előtt válaszként mondott Ámen, semmiképpen sem zavarhatja senki áhitatát sem. Kifejezésre juttatja viszont tudatos részvételünket, ugyanúgy, mint a többi szentségek kiszolgáltatásánál. Az új liturgikus rendelkezéseknek éppen ez a célja, hogy a hívek ne csak passzív hallgatói és elfogadói legyenek a szent cselekményeknek, hanem aktívan működjenek közre bennük. Egyébként a miséző papnak sokkal hosszabb szöveget kell elmondania a szent test vétele előtt. A liturgia megújításával kapcsolatos többi aggályára kimerítő választ talál egyik legutóbbi „A kis út” című rovatunkban.

„Szomorú vidéki”. — Mélységes együttérzéssel olvastuk valóban „szomorú” levelét. Helyzetének külső és tagadhatatlanul nehéz keretein természetesen nem tudunk segíteni, legföljebb arra hivatkozhatunk, hogy nem áll egyedül ezen a téren, sokakról tudunk még, akik ugyanilyen vagy hasonló keresztet viselnek. Ahhoz azonban, hogy jelenlegi kétségbeesett lelkiállapotán túljusson, elsősorban nem is ezeknek a külső kereteknek kellene megváltozniuk. Bármennyire hihetetlenül hangzik is ez most az ön számára, az élet külső keretei nem annyira döntő fontosságúak, ha önmagukkal rendben vagyunk. Először is tehát ezt kell elérnie. Annak a régebbi fogadalomnak, amit jórészt külső befolyásra tett, szerintünk semmi jelentősége nincs. Hiba volt az illető részéről, hogy ajánlotta, hiszen neki tudnia kellett, milyen feltételei vannak különben az ilyen fogadalmaknak. Abban sincs igaza, hogy túl idős már ahhoz, hogy férjhez mehessen. 33 év még nem olyan magas kor, hogy máris bele kellene nyugodnia a végleges magányosságba. Minden bizonnyal találhat még önhöz illő, megértő élettársat, akivel megoszthatja gondjait, nehézségeit, csak nem szabad keserűen begubózni. Beteg édesanyja és idős nagyanyja miatt sokszor kell este otthon lennie. Próbálja ezeket az estéket egyelőre jó olvasmányokkal (lelki olvasmányokkal is) hasznosítani. Aztán a levélben leírt lelkiállapota ellenére próbáljon a munkahelyén meg otthon is egy kis lelki derút erőltetni magára. Idővel és gyakorlattal ez önünkké is válik és a derús egyéniség kisugárzására előbb-utóbb felfigyelnek az emberek. És akkor egészen biztosan akad majd olyan jó barát, akit néhanapján meghívhat egy teára és elbeszélgethet vele. Nem írta meg, mi az a munkakör, amit annyira kedvetlenül és hivatásérzet nélkül tölt be. Mégis azt mondjuk, nincs olyan munka, amit ne lehetne értelemmel és szeretettel megtölteni, különösen ha nem összefüggéseiből kiragadva szemléljük. És ott vannak a munkatársai, akiknek nyilván szintén megvannak a kisebb nagyobb gondjaik, és esetleg hálásan fogadnák egy okos, megértő kolléga érdeklődését és tanácsait. Viszont minél többet foglalkozunk másokkal, annál kevesebb időnk marad, hogy a magunk baján töprengjünk. Leveléből egy okos és az őt körülvevő világra tudatosan reflektáló ember képe rajzolódik ki. Higgye el, nem olyan gyakoriak ezek a képességek és ha megpróbálja hasznosítani őket, egyszerűbe értelmessé válik az élete.